

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

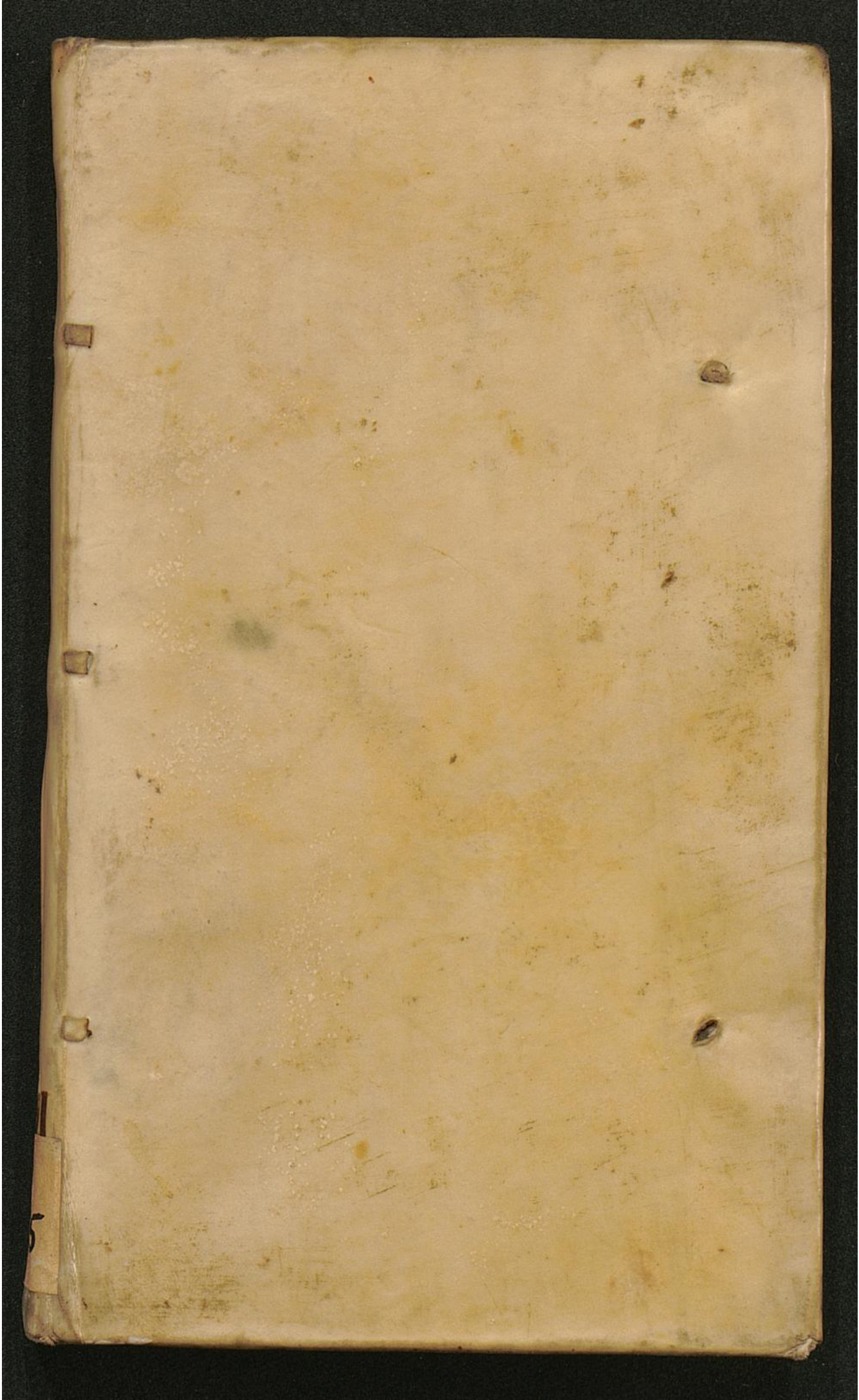
Universitätsbibliothek Paderborn

**Catechismvs, Dat is, De Christelijcke leeringhe/ in
maniere van t'samen-sprekinghe tusschen den Meester
ende den Discipel**

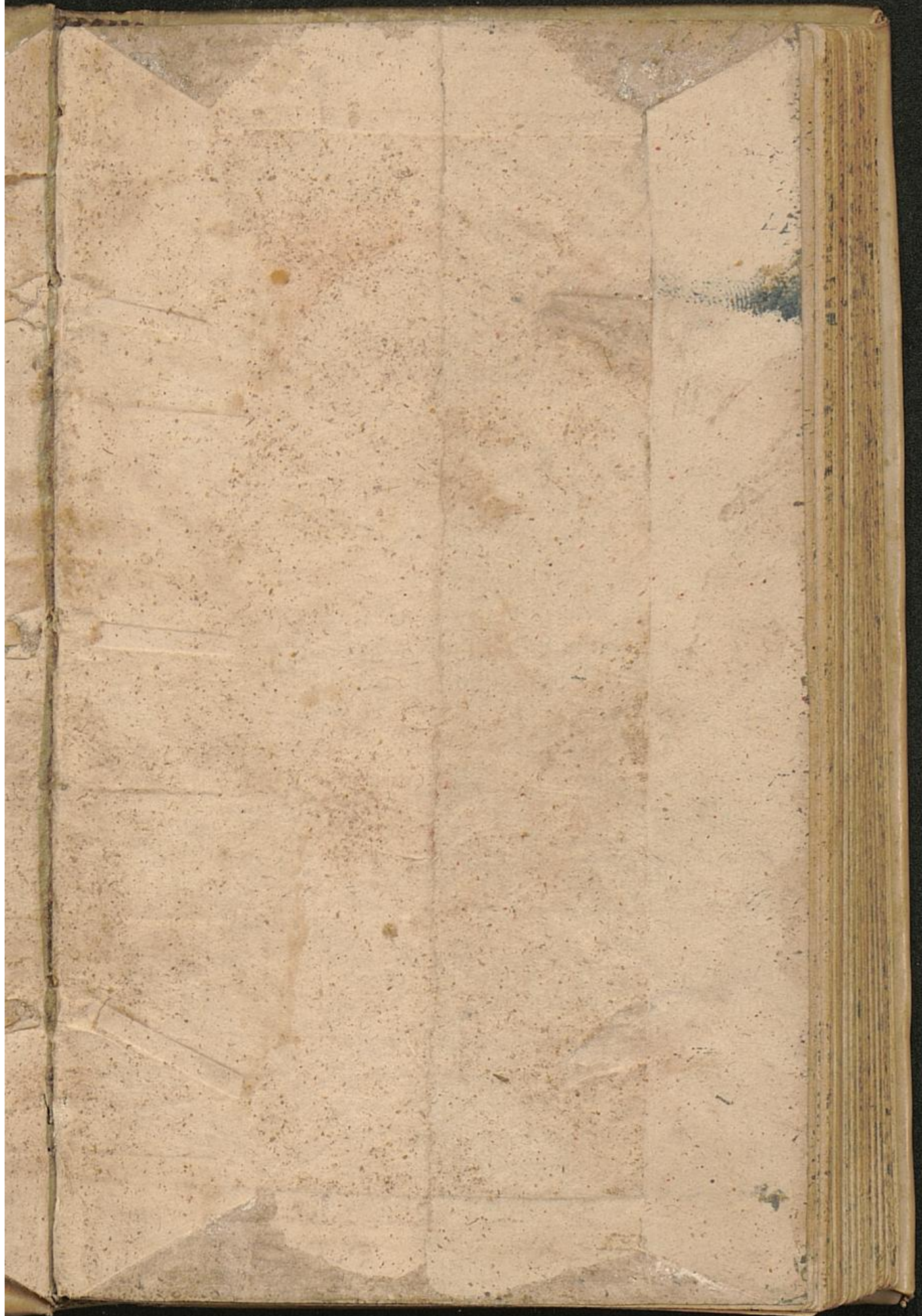
Coster, Franciscus

T'Antvverpen, 1607

urn:nbn:de:hbz:466:1-39385

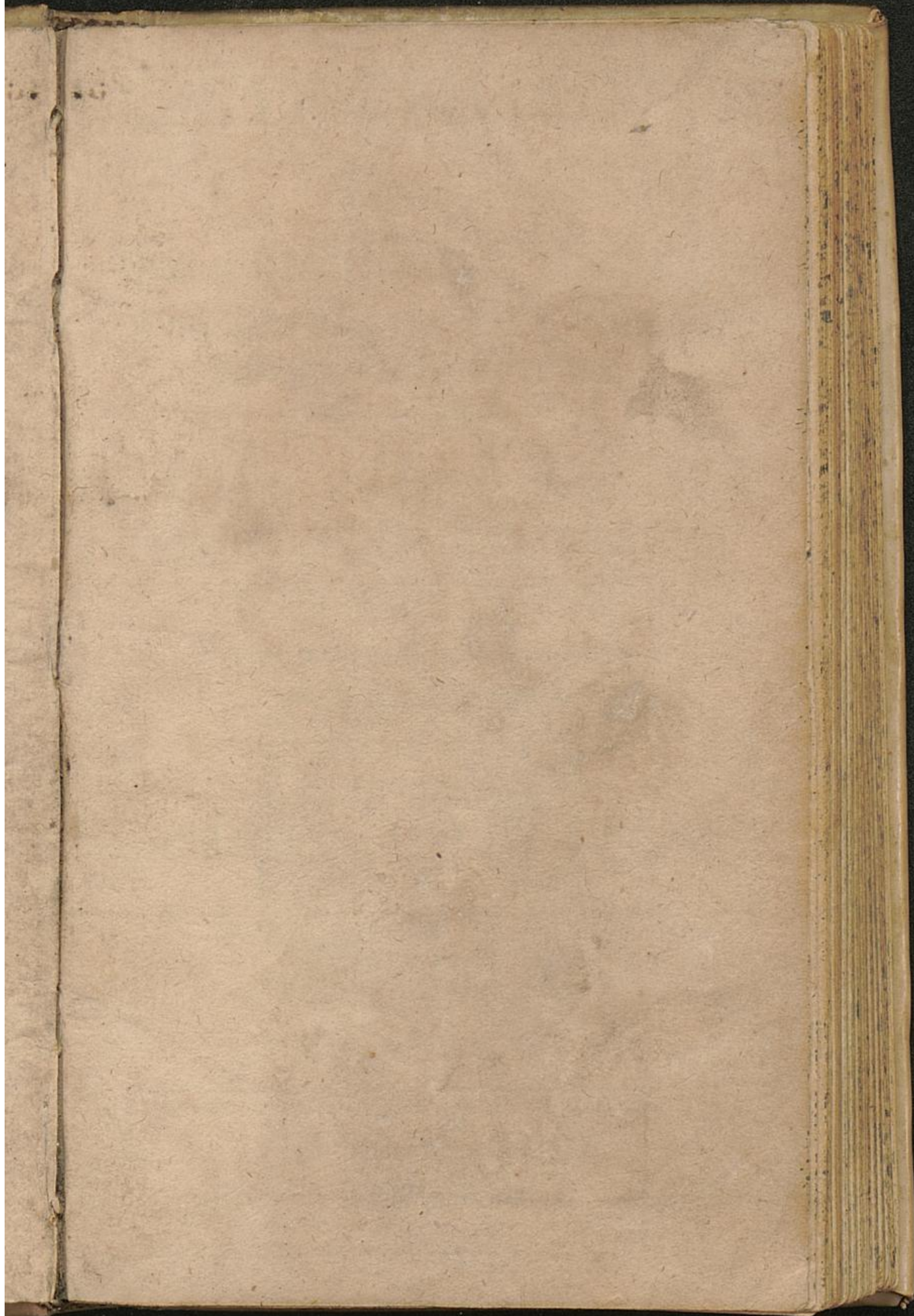

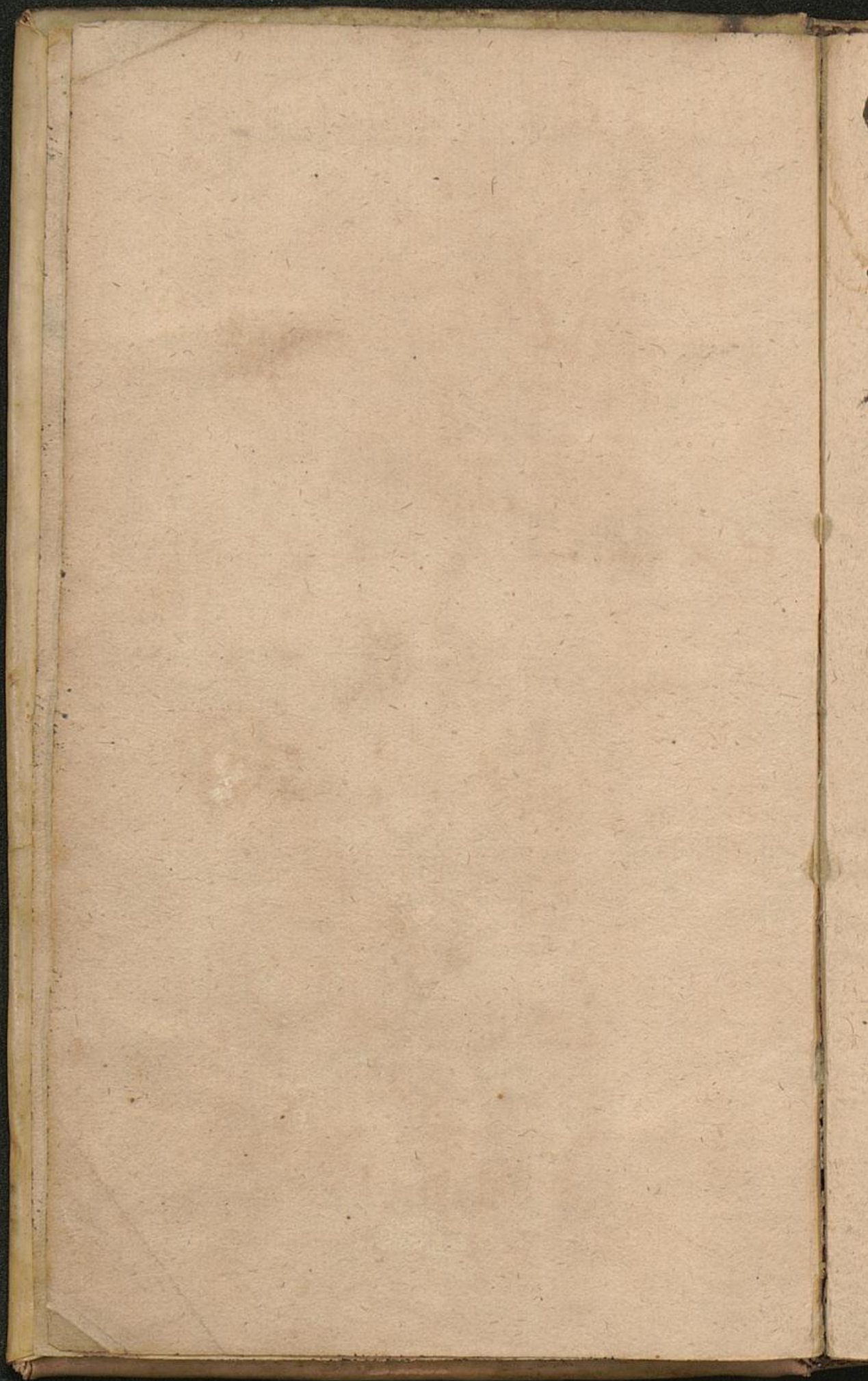

Th. 1365,

E. III 33.
4

CATECHISMVS,

Dat is,

**De Christelijcke leeringhe/
in maniere van t'samen-sprekinghe
tusschen den Heester ende
den Discipel.**

Deur

FRANCISCVM COSTERVVM
Priester der Societeyt IESV.

PSALM. XXXIII. *Venite filij, audite me.*

T'ANTVERPEN,
Inde Plantijnsche Druckerij/
By Jan Hoerentorf.
M. DC. VII.

CATA CHILMANVS

Dm

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

Dm

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

DE GENEALOGIA

A E N D E
G O D T V R V C H T I G E
C H R I S T E N E N

I N H O L L A N D T E N D E Z E E L A N D T
ende andere af-ghevveken Prouin-
cien des Nederlandts.

Ick hebbe onlanghs,
beminde broeders,
deur beuel mijner
Ouersten, Sermoo-
nen gheschreuen op
de Son-daghen des
gantschen iaers; tot hulpe, troost,
ende onder-wijs van alle goede Chri-
steneu, die onder de kettersche tyran-
nije met benauder herten Gods woord
moeten deruen; daer sy, als honghe-
righe menschen nae haecken, begee-
rende van de brockskens hen te ver-
saden der geestelijcker spijsen, die in de-

4
se Catholijcke Prouinciē seer ouervloedijck gherecht worden. Want der ketterische Ministers sermoonen, en zijn geens-sins veur Gods woord te houdē; maer veur droomen des Godloosen Caluini, ende helsche ghedichten des duyuels: daer de Prophete Ezechiël afschrijft: *VVe den onvvijssen Propheten, die hunnen gheest volghen, ende en sien niet. Sy sien ijdelheydt, ende veur-sien leugenen, segghende, Godt heeft dit gheseght (dat is, wat wy v leeren, is Gods woordt) daer hen Godt nochtans niet ghesonden, oft ghesprooken en heeft.* Ick verhope, dat de veur-seyde mijne Sermoonen, met de selue affectie, van alle Christenen diese hebben, ontfanghen zijn, daer sy mede ghescreuen zijn, ende uyt-gegeuen.

Nu is my voorts beuolen, veur de selue Christenen eenen *Catechismus*, dat is, de Christelijcke leeringhe te doen drücken; ende hen te presenteren; die op desen tijdt hen soude mogen bequaem wesen. Het welcke ick, ouer veel iacren

ren

ren in corte hier te Brussel veur de
iongheydt ende veur slechte menschen
ghedaen hadde. Maer wefende t'Ant-
werpen van eenen Priester onser Socie-
teyt, nu salighlijck ouer-leden, by name
Guilielmus Bouwens, eenen Catechif-
mus wat breeder uyt-gelegh, hebben
mijn ouersten goedt gevonden dat ick
den mijnen met dien soude vermeerde-
ren, ende van twee eenen maecten. Dit
hebbe ick met Gods hulpe vol-braght,
ende sende u-lieden dien, inhoudende
d'oprechte leeringhe der Catholijcke
Kercke: niet uyt ons hoofdt gedicht oft
ghevonden, maer ons van de H. Apo-
stelen, deur den H. Gheest geleert, en al-
soo van handt te handt tot ons ouer-ge-
sonde. Wy weten, hoe neerstigh altijd
de Christene leeraers gheweest zijn,
int onder-wijsen der Christen-geloo-
uighen, naer t vermaen des H. Apostels
Pauli, die begeert, datse al vervult wor-
den met wijsheydt, ende kennisse des
wille Gods; en by-sonder in tijden der

vervolginghe, t'zij van Heydenen, Ioden, oft ongheloouighe kettters.

Al-foo hebben t'Alexandrië in Ægypten, onder de heydensche vervolginge, ghecatechizeert, dat is, de Christelijcke leeringhe uyt-gheleght, Pantenus, Clemēs, Origenes, Heraclas, Dionysius, &c. In Afriken onder de Donatisten, Arianen, Pelagianen, ende andere kettters, S. Augustijn: In Syrien, Cyrillus Patriarch van Ierusalem: In Grieckelandt, Gregorius Nyssenus: In Italien, S. Ambrosius: ende meer andere, soo wel daer, als elders. Ghemerckt dan, dat nu de Catholijcken van de ongheloouighe kettters niet min vervolght en worden, dan veur-tijds van de Ioden, Heydenē, Arianen, Donatisten, Beldt-stormers, ende dier-gelijcke, ende datter in Hollandt vele secten op-staē ende verdragē worden, die elck hunne nieuwe leeringhe veur d'op-rechte leeringhe Christi uyt-geuen, ende *Catechismen* maecken: Soo duncket my oock, niet onprofijtelijck

7
lijck te wesen, maer seer nut, in't corte te
begrijpen de principaelste puncten die
tot het op-recht gelooue, ende het Chri-
stelijck leuen dienen. Waer in wy vele
gheluckigher zijn, dan alle sectarisen.
Want dese onse leeringhe, die wy v
veur-houden, en is niet alleen Aposte-
lijck, ende conform met de H. Schrif-
tuere (ghelijck de kettters valschelijck
van hun Godloose dwalingen liegen:)
maer sy is oock alsoo gemeyn, aen-sien-
de den tijdt ende plaetse, datmense op-
climmende in allen tijden vindt, ende
brenghet tot de H. Apostelen, diese van
Christo gheleert hebben; ende deur-
gaende de wereltdt, in alle landen, daer
eenige kennisse Gods is, siet. Het welck
geen kettters en connē van hunne nieu-
we raserijen eenighs-sins bewijfen.
Want veur Luther, en wasser inde gan-
sche wereltdt, van t'beginfel der werelt,
noyt stadt, dorp, oft ghemeynte, daer-
men Luthers leeringe in't openbaer ge-
bruyckte: noch veur Caluinus, daer-

men de Caluinisterije gencerde; ende
soo voorts van alle secten. Ende hoe
wel de wereldt deur, vele secten zijn;
soo en isser nochtans gheene, die al-om-
me haer in alle lande verbreydt. In vele
landen zijnder, daer t'Christendō puer
ende suyuer is, sonder eenige ketterijen:
als Indien, Iapan, Cina, Peru, Mexico,
Brasil, &c. Daer de priesters van onse
Societeyt, ende andere Religieuse man-
nen, het ghelooue planten. Daer-om
beminde broeders, verlaet alle nieu-
wigheydt, ende eygentheydt: aenueert,
ende bewaert de oude ende al-gemey-
ne leeringhe, de welcke van heylighe
mannen, ouer 900. iaeren, in dese lan-
den ghefondeert is, met mirakelen be-
uestight, met geleertheydt welgeproeft
ende geexamineert, ende deur de salig-
heyt der ghene die daer in ghestoruen
zijn, ende met wondere teekenen heur
eeuwighe glorie verclaert hebben, son-
der eenigh twijfel verskert. Ketersche
leeraers en connen niemant bewijfen,
die,

9
die, in heur secte gestoruē zijnde, d'eeuwighe verdoemenisse ontgaen is: Dus wacht v van henne raserije: want buyten de H. Catholijcke Roomsche Kercke, ende sonder het eenigh oprecht gelooue, dat wy in dese Kercke belijden, ist onmoghelijck saligh te wesen; iae Godt te behaghen. Want soo wie dit gelooue niet en heeft, is (nae d'woordt Christi) ter eeuwigher doodt verweesen; ende sal seker verdoemt zijn, ende d'eeuwigh-duerende, grouwelijcke, onsprekelijcke pijnen met hun leeraers lijden; ende de oneyndelijcke helsche tormenten verdraghen. Dit gheloouen wy Catholijcken alsoo seker als eenigh artikel des Christen gheloofs: want t'is ghefondeert op t'selfde woordt Godts. Ende ick houdet alsoo vast dat ick selue begheere verdoemt te wortter eenighe Calvinist, oft ketter saligh. Ick bidde hy alle verdoolde menschen rechten wegh der salig

10
alle ketterijen uyt-roeye, alle twijfel-
achtighe verlichte, ende alle goede
Catholijcken int'ghelooue verstercke,
in goedt leuen ver vrome, in verdien-
sten vermeerdere, in getal vermenigh-
vuldighe, ende ten lesten inden hemel
croone. Te Brussel, den 5. Decemb. 1603.

V.L. Dienaer in Christo

FRANCISCVS COSTERVS.

COR-

CORTE
VVT-LEGGINGHE
DER
CHRISTELIICKE
LEERINGHE.

Meester.

Wat verstaet ghy deur den Catechismus, oft de
Christelijcke leeringhe?

Discipel.

En cozt begriyp vande leeringhe/
die Christus onse Saligh-maker
selue / als hy op der aerden leefde/
ende na-maels deur sijne Apolte-
len ende haere nae-romelinghen
den menschen geleert heeft / ende
ons deur sijn heylighe Kercke veur-stelt om te
gheloouen.

M. Hoe oudt is dese leeringhe?

D. Duyssent ende sel-hondert iaeren oft daer om-
trent : waer upt dat blijktt / hoe heerlijck ende
treffelijck dat dese leeringhe is.

M. Maer en is de maniere niet nieuw, die-men
nu ghebruyckt, inde kinderen ende an-
dere den Catechismus, oft Christelijcke lee-
ringhe te leeren?

D. Gheens-sins. Want de selue heeft-men ouer
twaelf-hondert iaeren ghebruyckt/ soo S. Augu-
stijn

stijn

Sijn selue ghetuygh: Waer uyt men claerlijck be-
mercken can / dat het valsch is / te willen seggen /
dat de Catholijcken dese maniere aen de ketters
ende Heretijcken souden gheleert hebben / maer
ter contrarien / sy selue hebben die van ons Catho-
lijcken gheleert.

M. Is dese leeringhe oock profijtelijck?

D. Sonder twijffel iac: want sy leert ons wat
wy moeten gheloouen / ende hopen / hoe wy Godt
moeten bidden / hem beminnen / ende sijn ghe-
boden onder-hondē / wat de sonde is / wat quadt
sy ons aen- brenghet / hoe wy die moeten schouwē /
hoe wy de heylighe Sacramenten moeten ghe-
bruycken / om van sonden ghesuyuert te worden /
ende de gratie Godts te verrijghen / midsgaders
wat goede wercken wy moeten doen / om saligh
te worden.

M. Is dese oock eenen yegelijcken van noode
te weten?

D. Iae sy / die wilt saligh worden / inmers-
ten minsten de principaelste punten / ghelijck wy
nanaels breedter ende claerder sullen leeren.

M. Hoe noemt ghy de menschen, die dese
leeringhe geloouen, ende naer-volghen?

D. Christenen / oft Catholijcke menschen

M. Zijt ghy een Christen mensche?

D. Iae ick deur de gratie ons Heeren Iesu
Christi.

M. Wat is een Christen mensche?

D. Een discipel Iesu Christi / die ghedoopt zyn-
de / ghelooft ende belijdt alt' ghene dat Godt ghe-
openbaert heeft / ende ons deur de heylighe kerk-
ke deur-ghestelt om te gheloouen teghen alle
secten.

M. Wie

M. Wie is een goet Christen mensch?

D. Die de gheboden Godts onder-houdt / en de
sijn leuen reguleert na Christi leeringhe.

M. Wat noemt-dy secte?

D. D'onghelouighe menschen / die hun bun-
ten de heylige Kerche houden / als Joden / Heyde-
nen / ende ketters.

M. Welcke is d'alder-quaedste, ende de alder-
schaedelijckste secte?

D. De secte der ketterijen : want dese als veur-
boden ende dienaers van Antechrist / scheuren en-
de vervalschen de salige wet Christi / die sy eens
bekent hebben.

M. En zijn die gheen ghelouighe, oft Chri-
stene menschen?

D. Neen sy. Want sy het eenigh op-recht ghe-
looue verlaeten / ende nieuwe bonden aen-nemen.

M. Hoe sal ick my tot hen-lieden draghen?

D. Ghy moet v wachten veur hen / als veur grij-
pende woluen oft venijnighe slanghen / en veur
hen boecken als veur de doodelijcke pestte.

M. Wat betaemt een Christen mensche?

D. Dat hy Iesum Christum draeghe in alle
sijn ghedachten / worden / ende wercken / al-soo
dat hy niet en schijne te leuen in sijn seluen / maer
Christus in hem / soo S. Pauwels seydt.

M. Wat verstaet ghy deur Iesum Christum?

D. Den gheuen die waerachtigh Godt / ende
waerachtigh mensche is.

M. Welck is het teeken van een Christen
mensche?

D. Het op-recht Catholijck ghelouue / ende het
teeken des heylighen Cruyses / ende alle andere
dinghen

dinghen daer-men dit ghelooue mede belijdt ende te kennen gheeft.

M. Hoe maect-men het teecken des heyligen Cruyces?

D. In twee diuersche manieren: Eerst metten duym op't veur-hoofdt / mondt / ende bozst / teghen alle quaede ghedachten / woorden / ende wercken: Ten tweeden / mette gheheele rechte handt / oft met twee oft drij vingheren / die stellende eerst op't veur hoofdt / en segghende: In den naem des Vaders, ende daer naer onder op de bozst / segghende: ende des Soons, daer naer vande sincke schouder tot de rechte / segghende: ende des Heylighs Gheests, Amen. Teeckenen de ons seluen / keeren wy de handt tot ons: ende teeckenen be andere / keeren wy die tot haer.

M. Waer-om wordt het Cruyf-teecken aldus ghemaect?

D. Om ons in't corte te leeren t'ghene dat alle Christene mensche zijn schuldigh wt-druckelijck te gheloouen / het welck breeder ende claerder wordt uyt-gheleght in de xij. hoofd-stucken onses Christen Gheloofs.

M. Waer-om seght ghy, Inden naem, ende niet, In de naemen?

D. Om daer deur te kennen te gheuen datter maer een Godt en is.

M. Waer-om seght-men, In den naem des Vaders, ende des Soons, ende des Heylighs Geests?

D. Om daer deur te beteeckenen / datter nochtans zijn drij diuersche personen / de Vader / de Soone / ende de heylighe Gheest.

M. Waer-

M. Waer-om stellen wy den Vader bouen?

D. Om dat de Vader het beghinsel is der heyligher Driëuldigheydt/ende van niemandt op deser werelde ghesonden.

M. Waer-om den Sone beneden, by-auontuere om dat hy minder is dan de Vader?

D. Gheens-sins/ maer om twee andere saecken/ te weten: om dat hy uyt den Vader ghebozen wordt/ende om dat hy uyt den hemel gheromen is in d' lichaem der heyligher Maghet Maria.

M. Waer-om den H. Gheest in't midden?

D. Om twee redenen/ te weten 1. om dat hy is de liefde des Vaders/ ende des Soons/ ende 2. om dat deur hem / als deur de liefde / Godt de Sone is uyt den hemel gedaelt in d' lichaem sijns moeders/niet deur onse verdienste/maer deur sijn goedertieren barmhertigheydt.

M. Hoe wordt Christi lijden hier beteekent?

D. In twee manieren/ ten eersten/ deur het teeken/Welck is een figure der galgen des Cruyses/waer aen Christus beur ons heeft de doodt gheleden. Ten anderen/stellende de handt op den buyck als-men den Sone noemt/beteekenen wy dat de Sone Gods om onsen't wille is nederghedaelt in den buyck der aerden/ nae den lichaeme in't graf/ nae der sielen in de helle.

M. Waer-om teeckent-dy v met de gheheel handt, dat is met vijf vinghers?

D. Om te beteekenen de vijf wonden Christi aen't Cruys ontfanghen.

M. Waer-om met twee vingheren?

D. Om dat Christus / die ghecruyst was / is Godt ende mensche.

[M. Waer-

M. Waer-om met drij vingheren?

D. Om dat de gheheele Heylighe Driëuldigheyt / de Vader / de Sone / ende de Heylighe Geest / heeft deur d'lijden Christi onse saligheyt ghewrocht.

M. Waer-om leydt-dy v handt vander sinckerlijden totter rechterlijden?

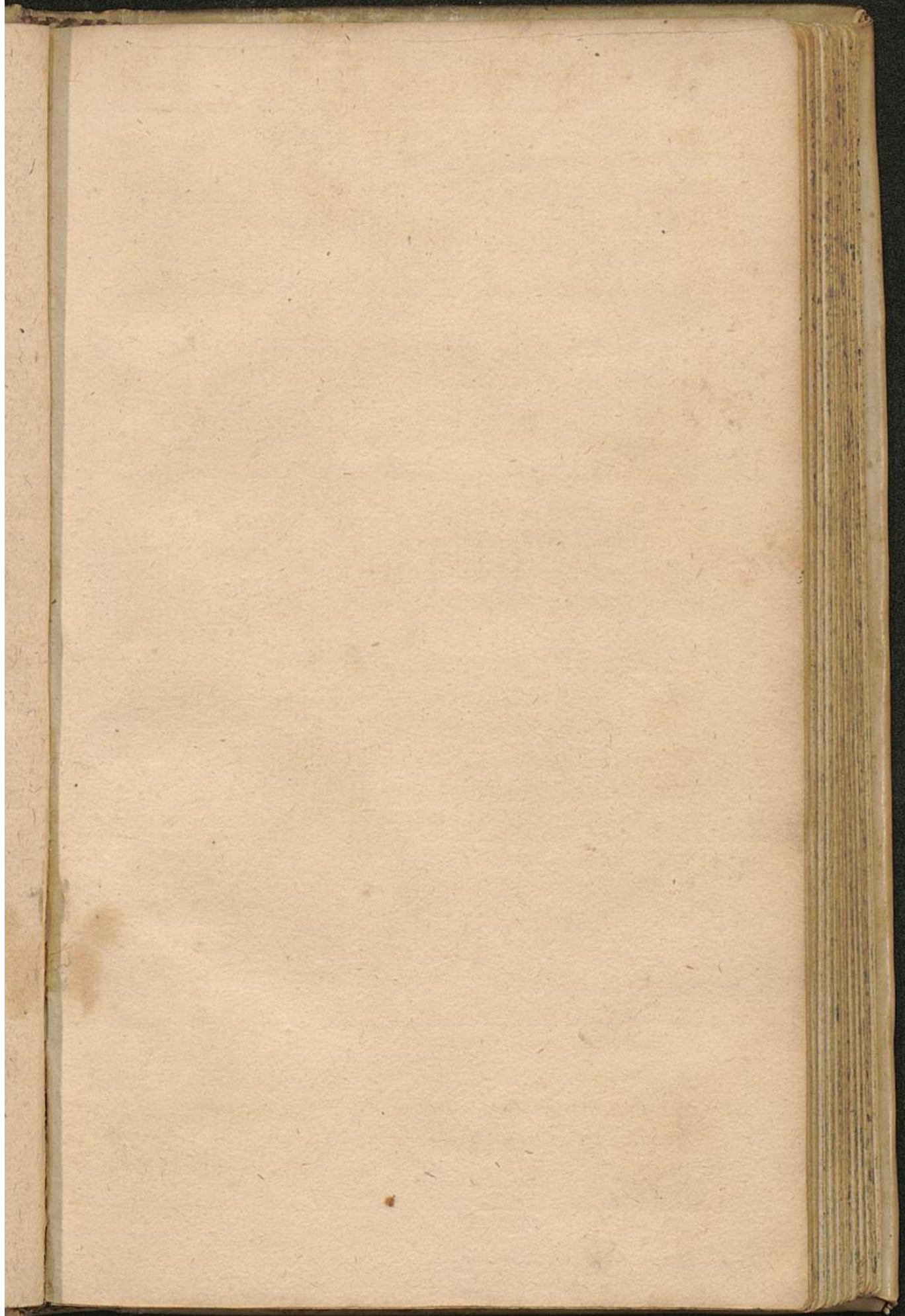
D. Om ons twee dinghen te leeren / ten eersten / dat Christus uyt den graue verreesen zijnde / is opgheclommen ten hemel / ende sit ter rechter handt Gods sijns Vaders al-maghtighs. Ten tweedē / om dat wy deur d'lijden Christi vander sinckerlijden / daer de sinckende bocken staen / zijn ouer-ghelet ter rechter handt / by de onnoeselschaepkens / dat is / dat wy verregghen hebbende vergiffenisse der sonden / zijn gestelt in de H. Catholycke Kercke / ende verwachten metten rechtveerdighen het eeuwich leuen / Amen.

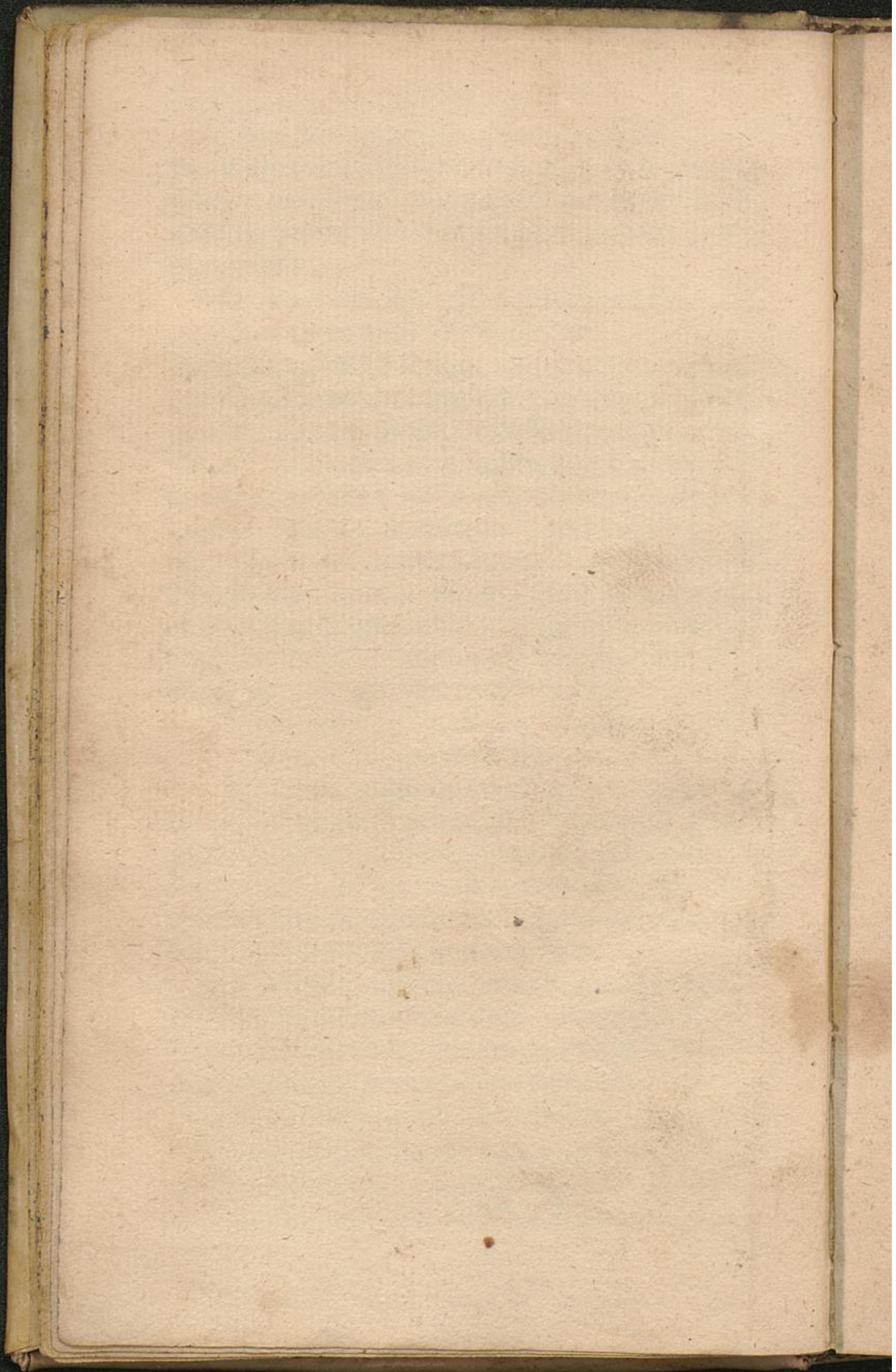
M. Wanneer moet-men het reecken des heylighen Cruyces maecken?

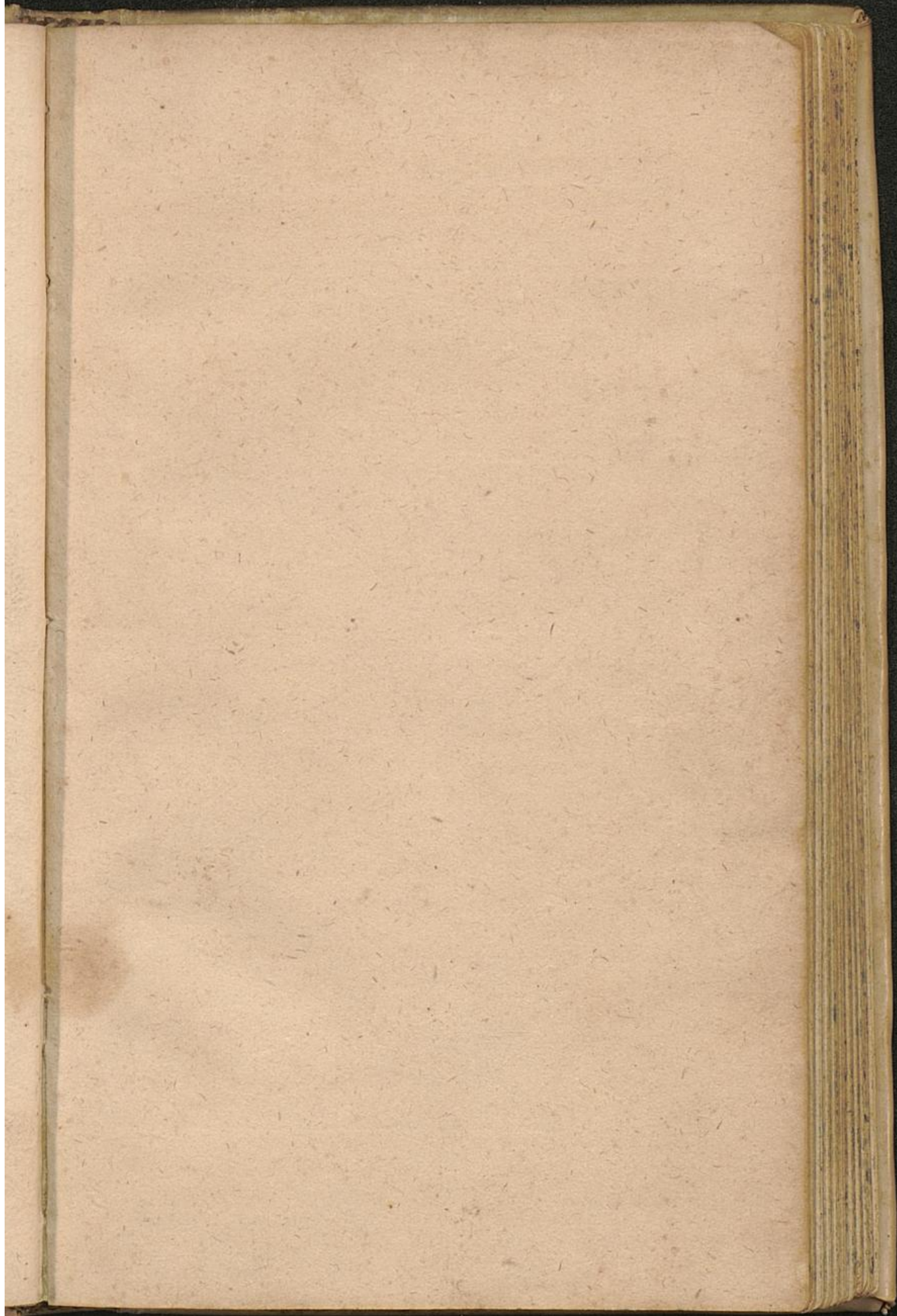
D. All-men eenighe saecke oft werck begint / oft vol-eyndt heeft / en principelijck / all-men s' moeghens op-staet / ende s' auonds slaepen gact: weder-om all-men gact eten / oft bidden: Ten tweeden / all-men eenighe tentatie gheboelt: Ten derden / all-men eenigh quaedt vreesst.

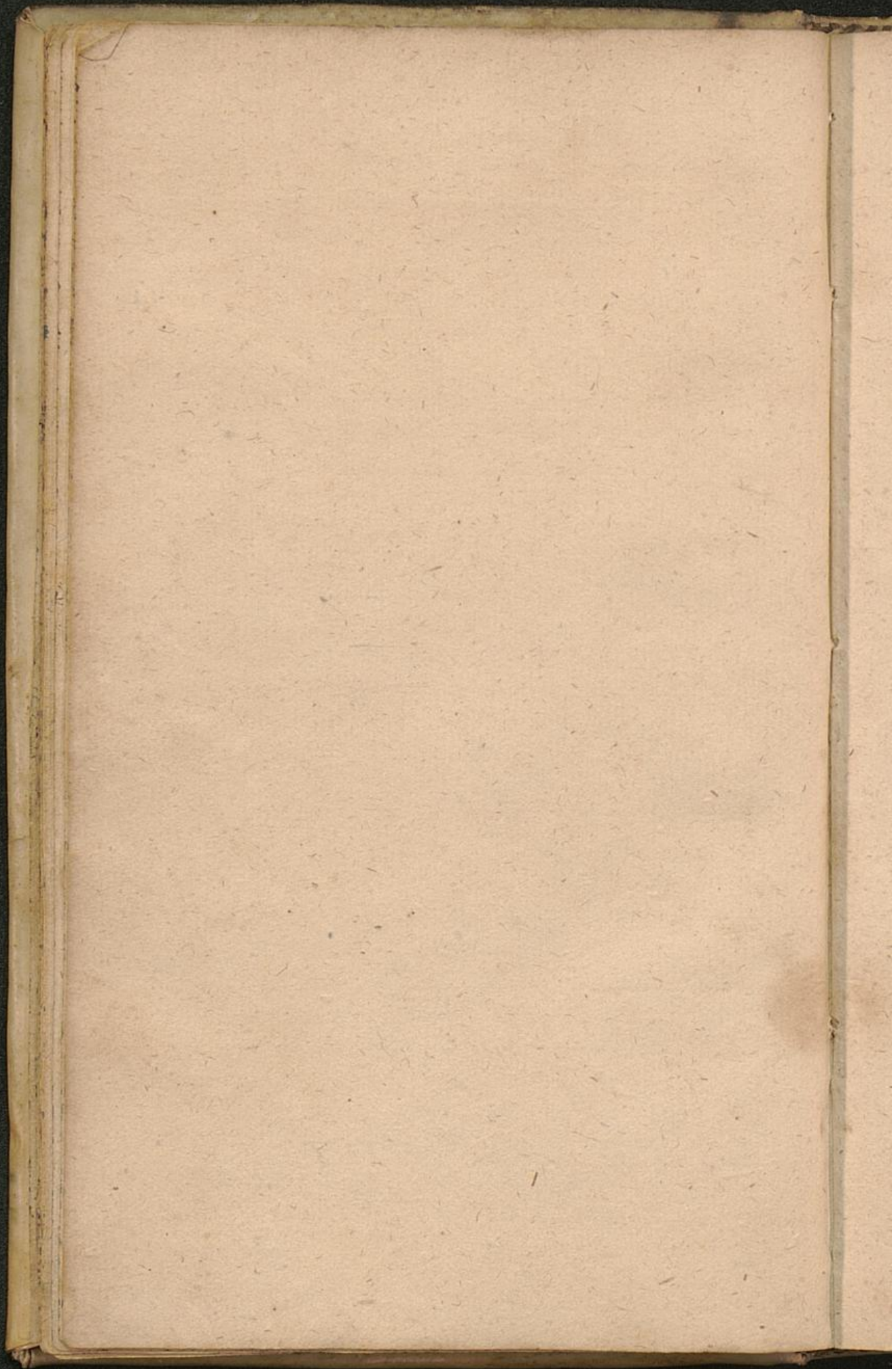
M. Is dese Cruys-maekinghe profijtelyck?

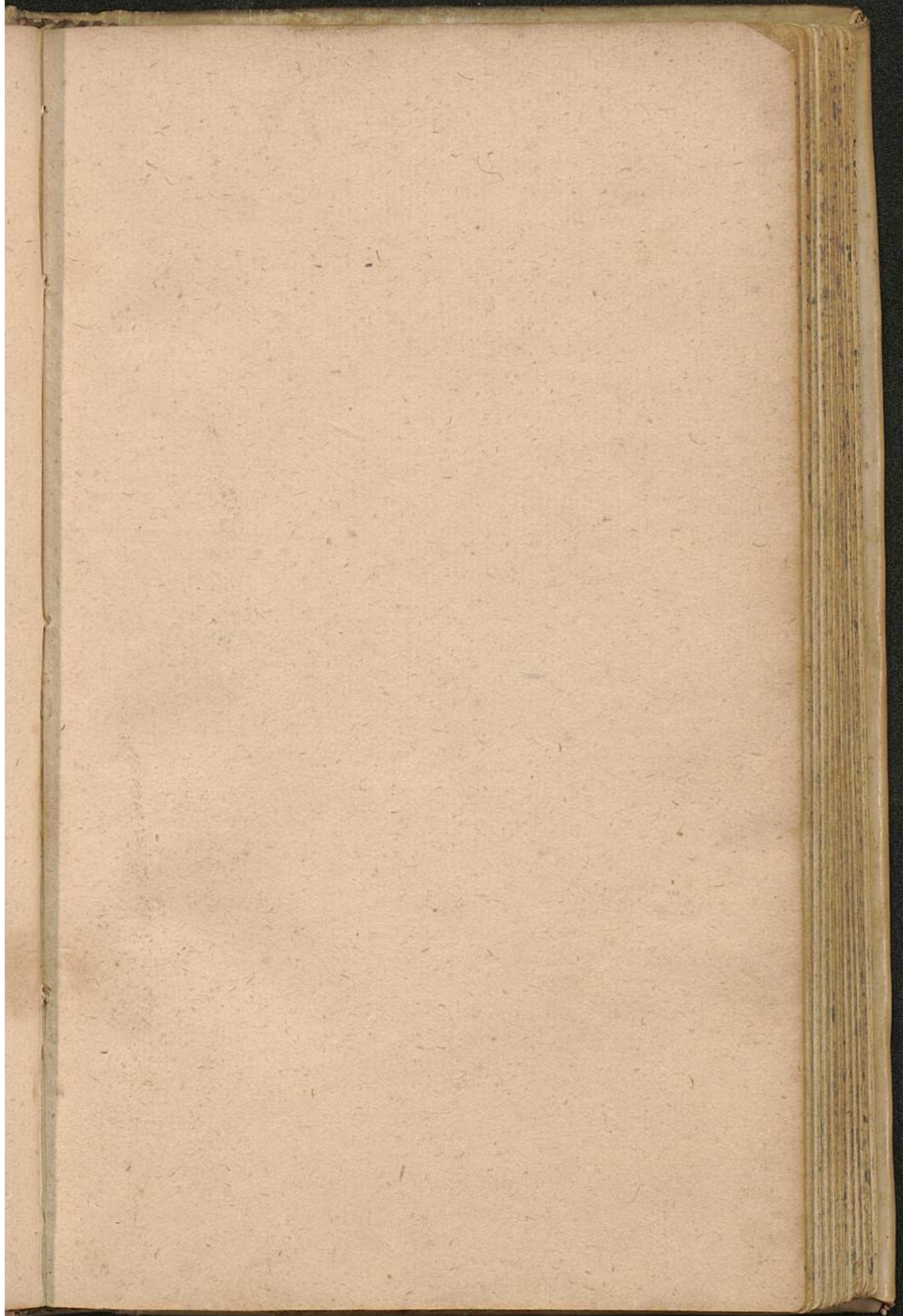
D. Jae / sy is seer profijtelyck: Want ten eersten / hier deur belijdt-men het gelooue. Ten tweeden / men verregghet gratie om ter eeren Gods te doen t'gene dat-men begint: Ten derden / worden wy hier deur bevyjdt vande tentatien ende perijckelen die wy vreesen / ende worden beschermt tegghenden dupuel / die t' Cruys bouen maeten seer vreesst.

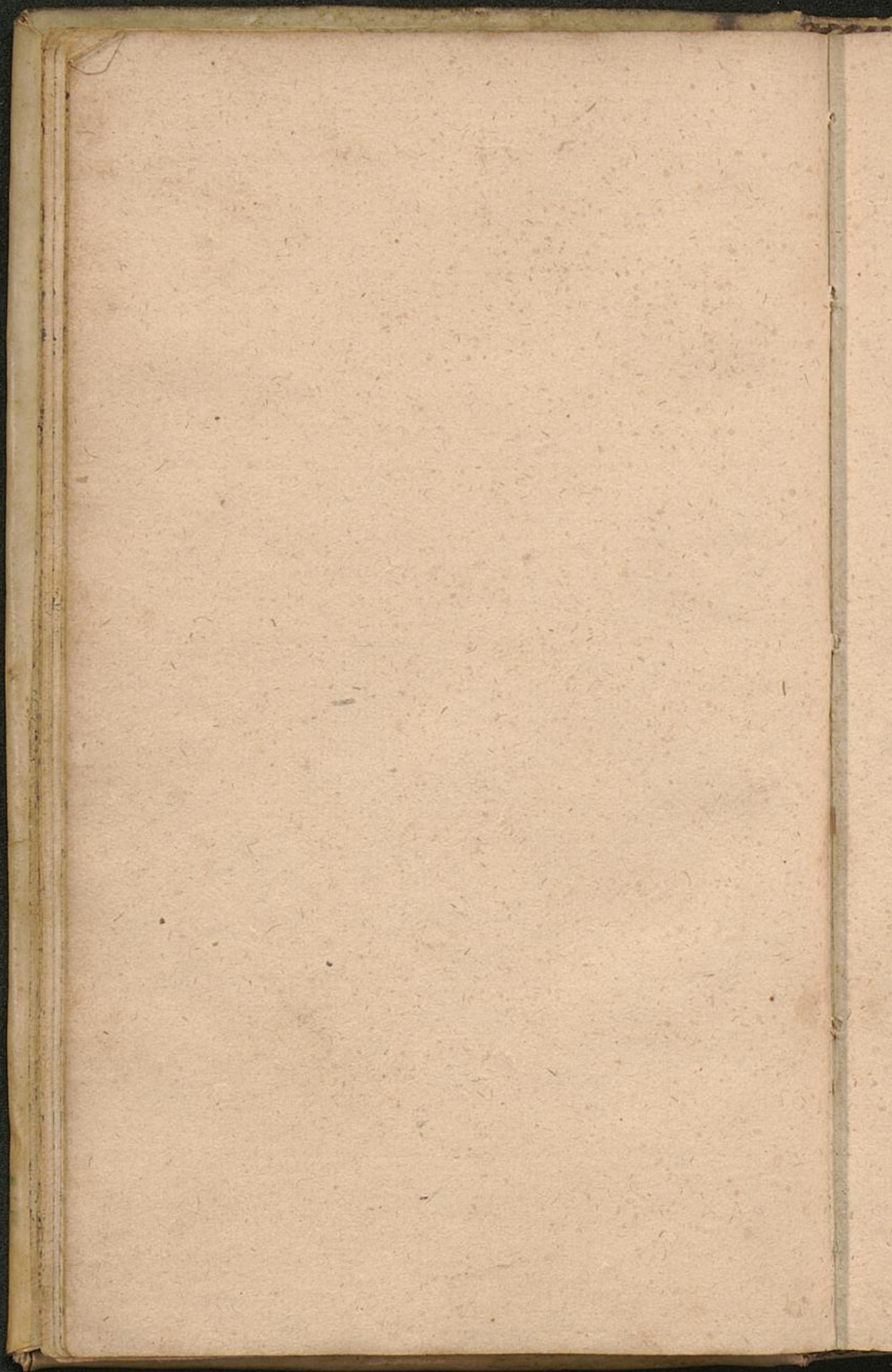

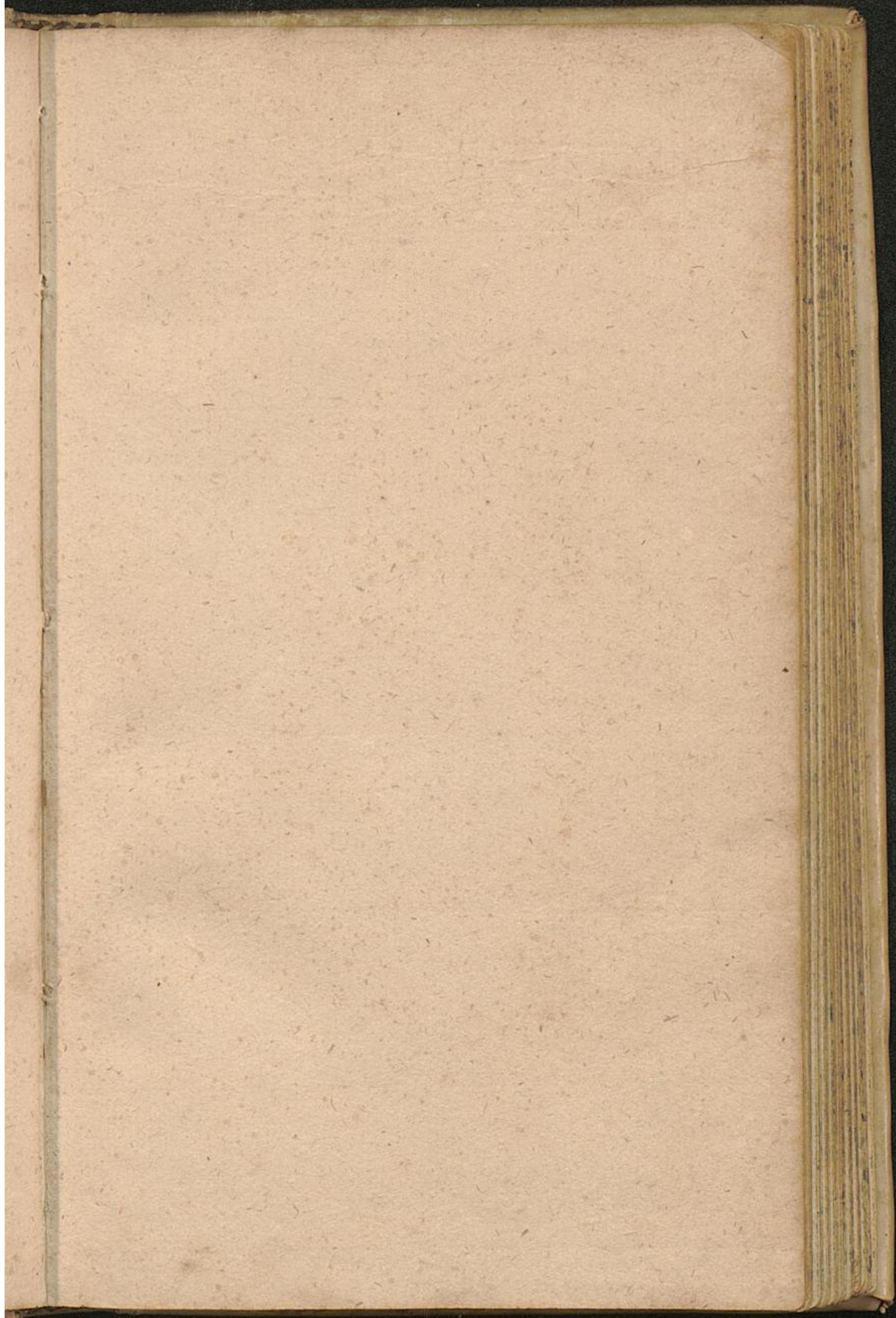

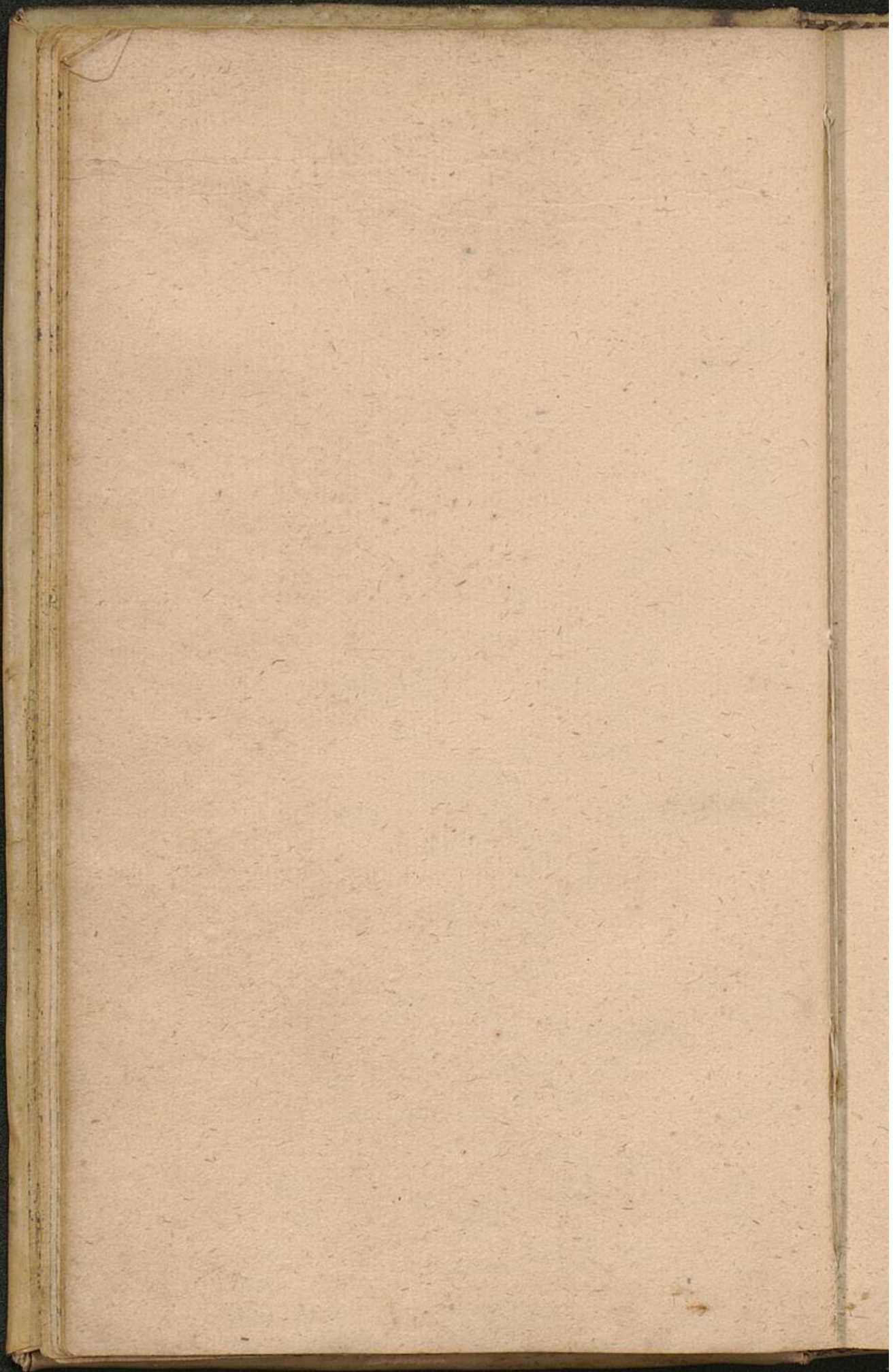

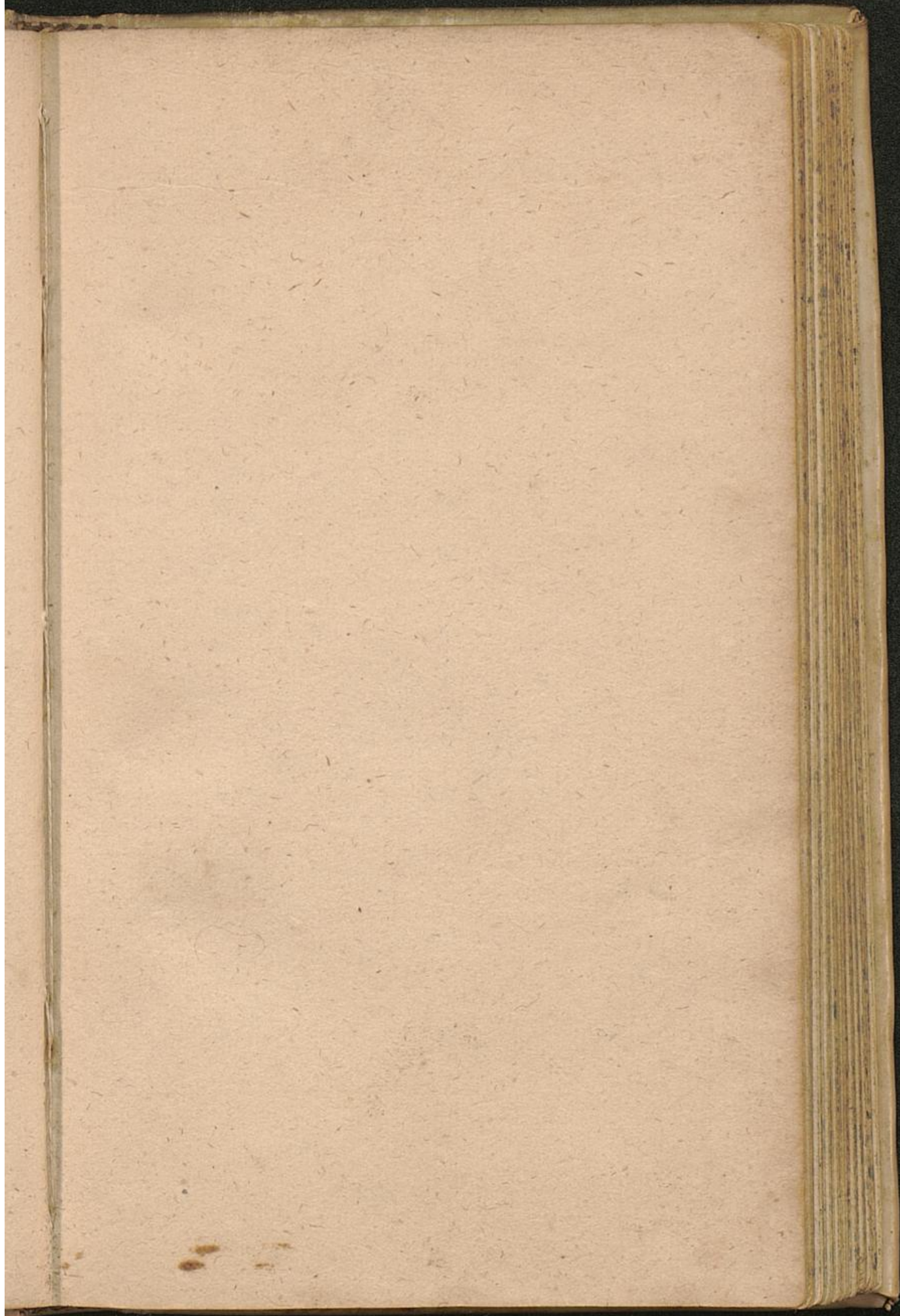

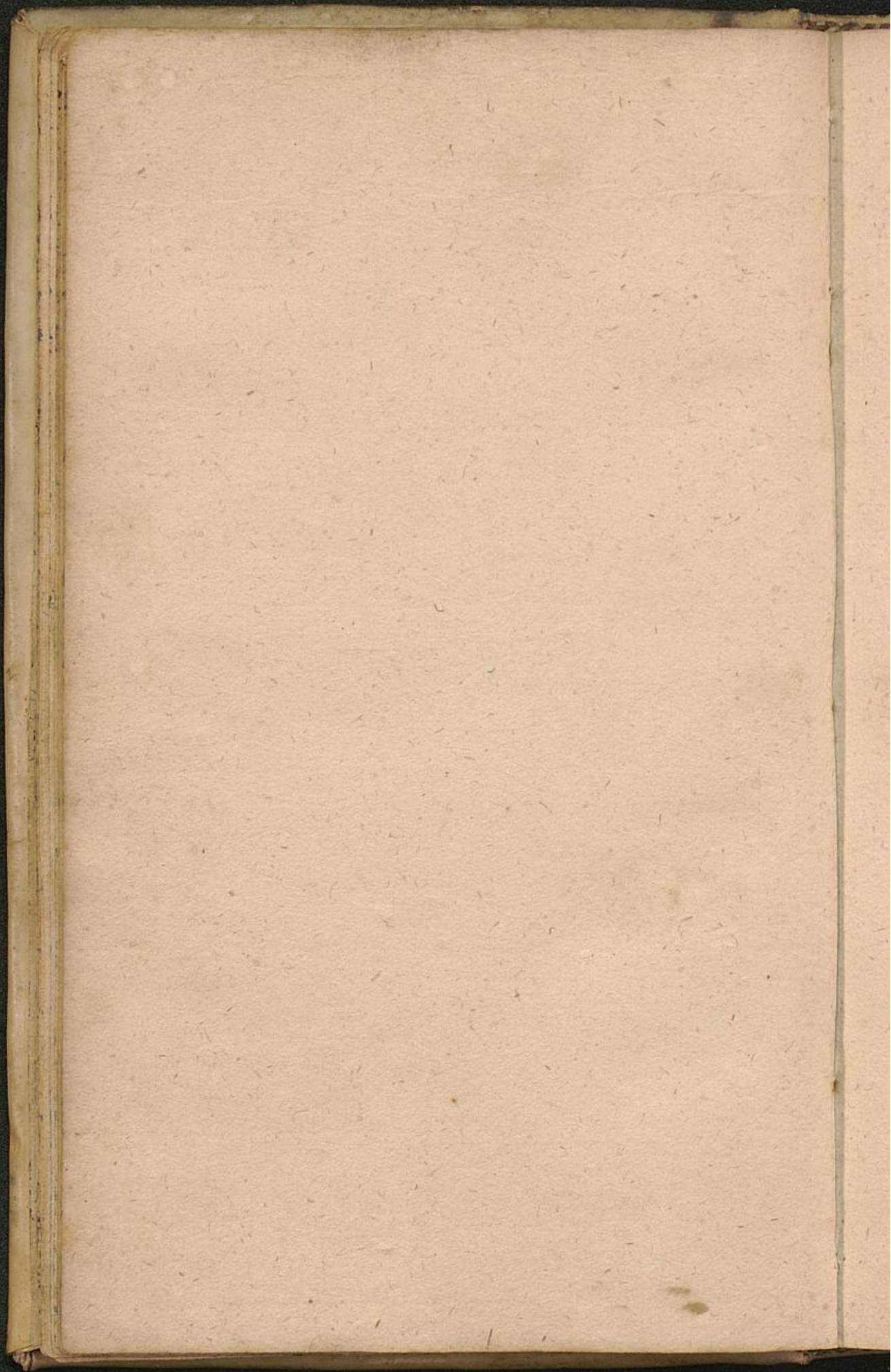

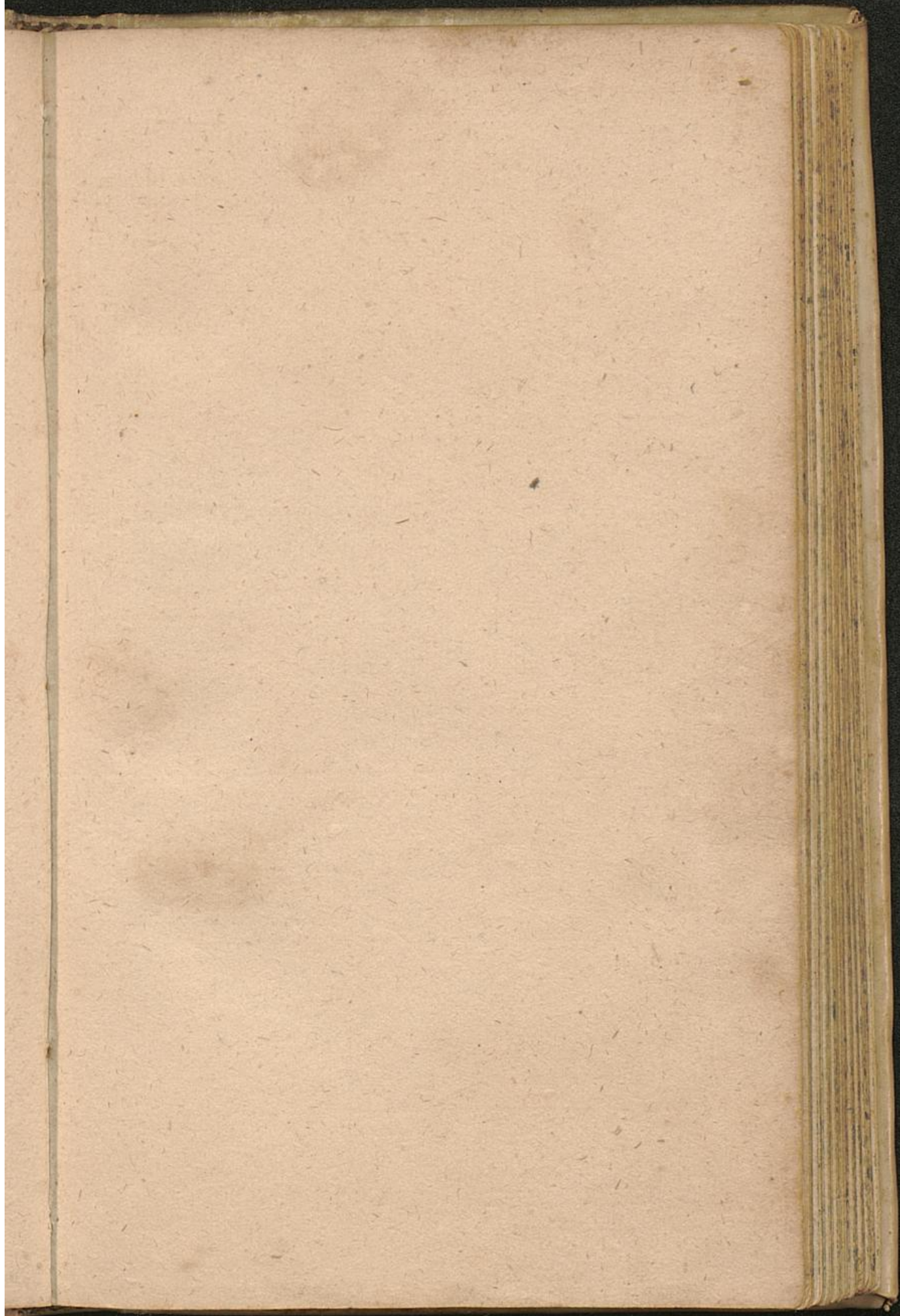

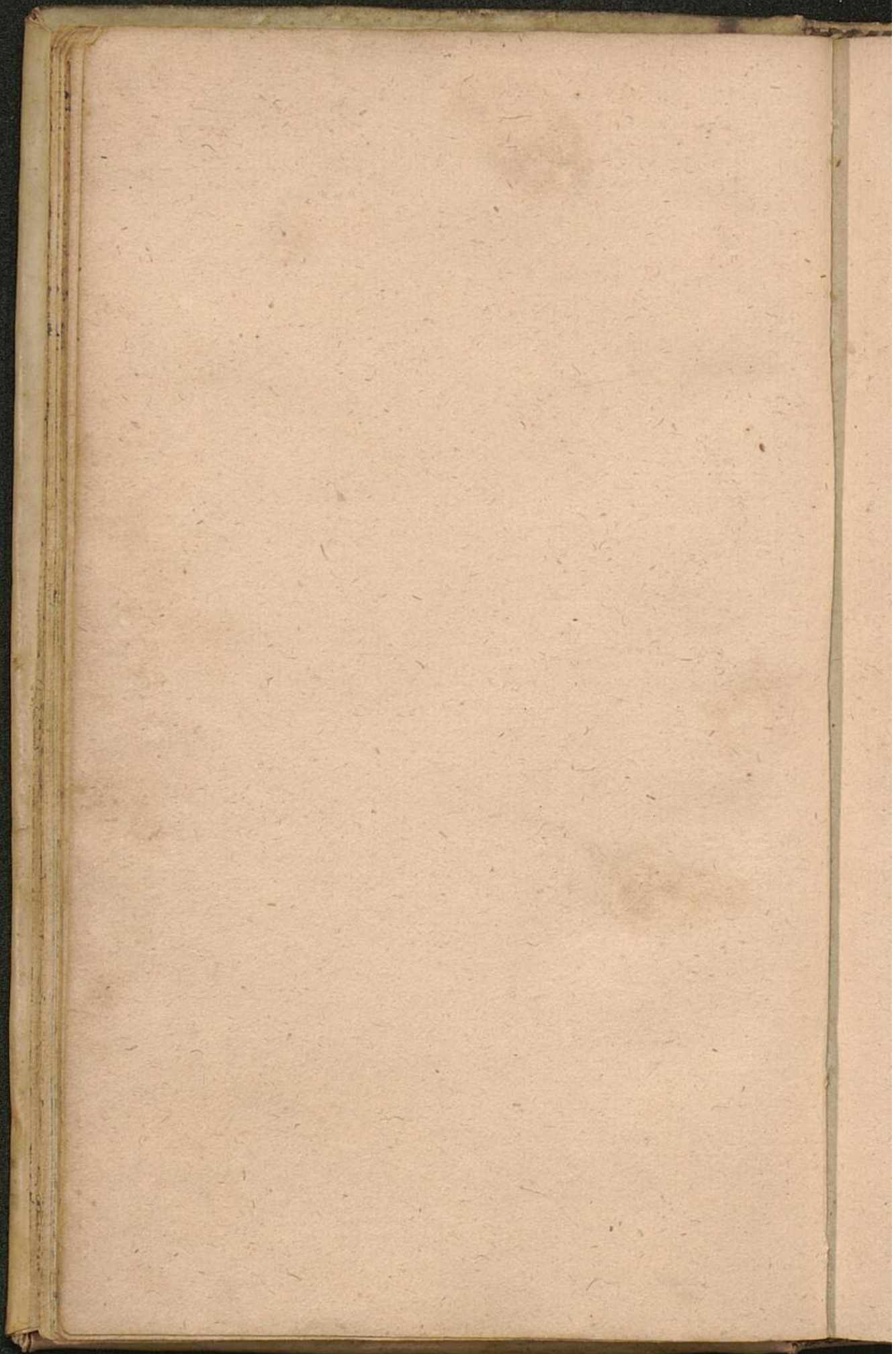

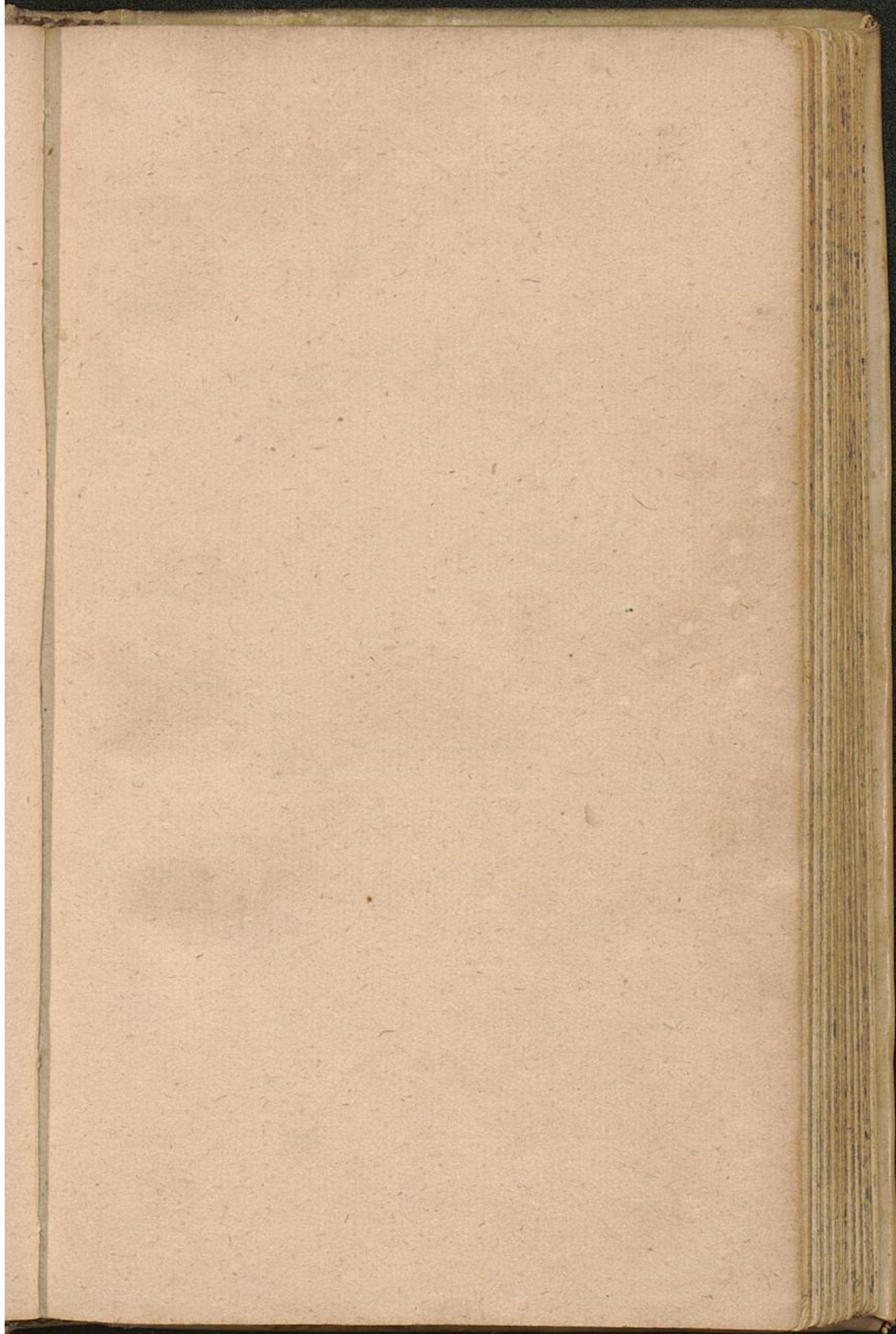

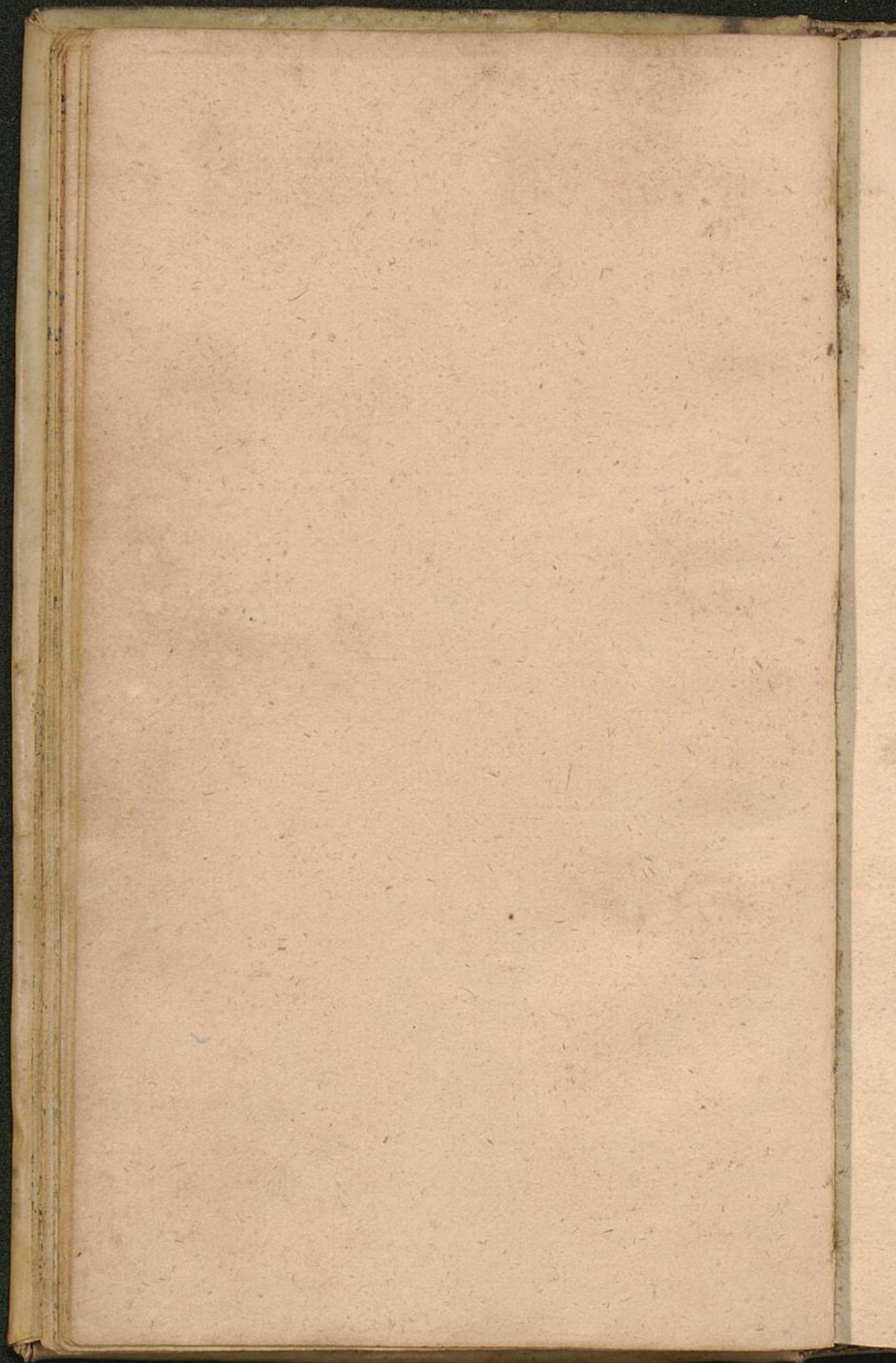

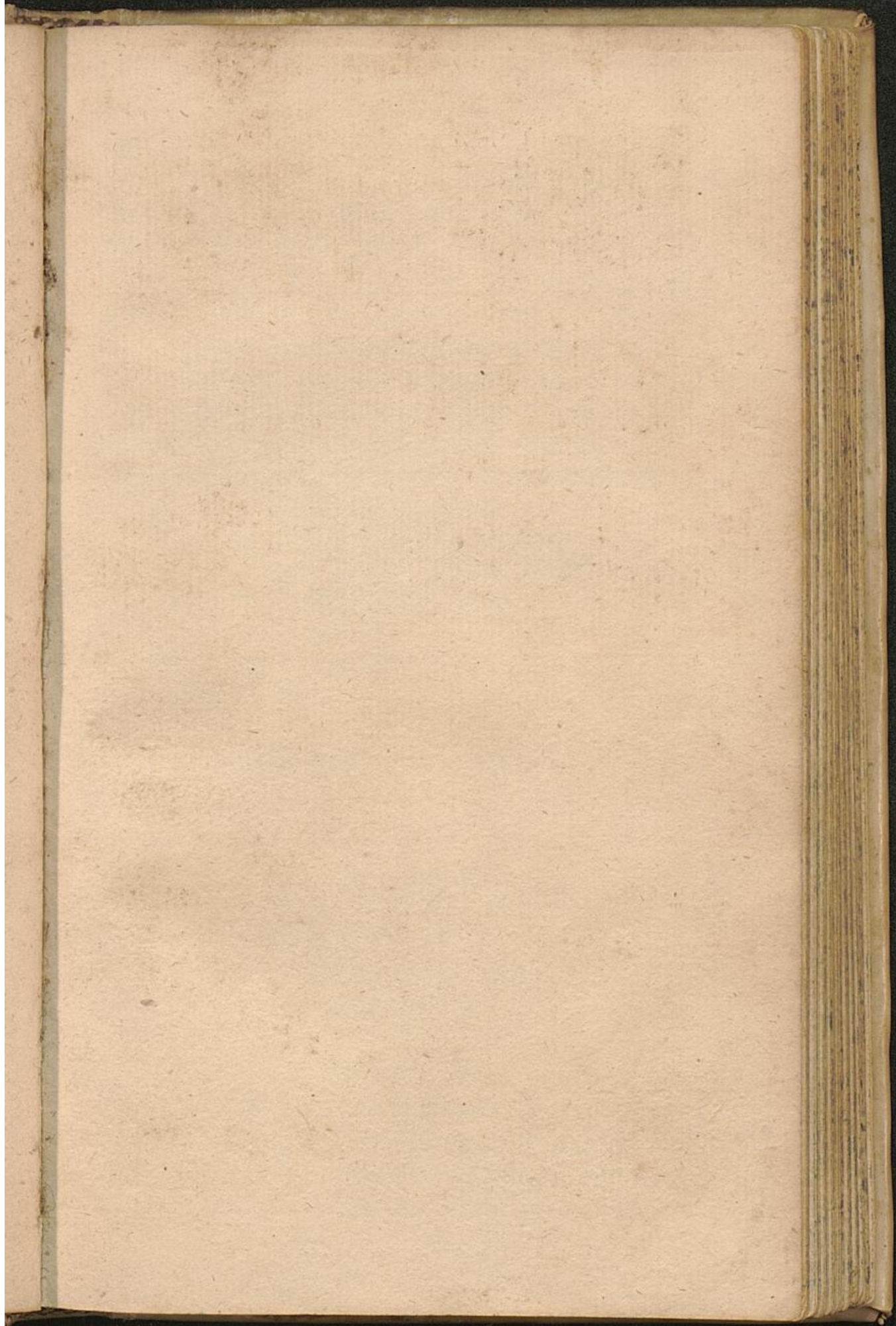

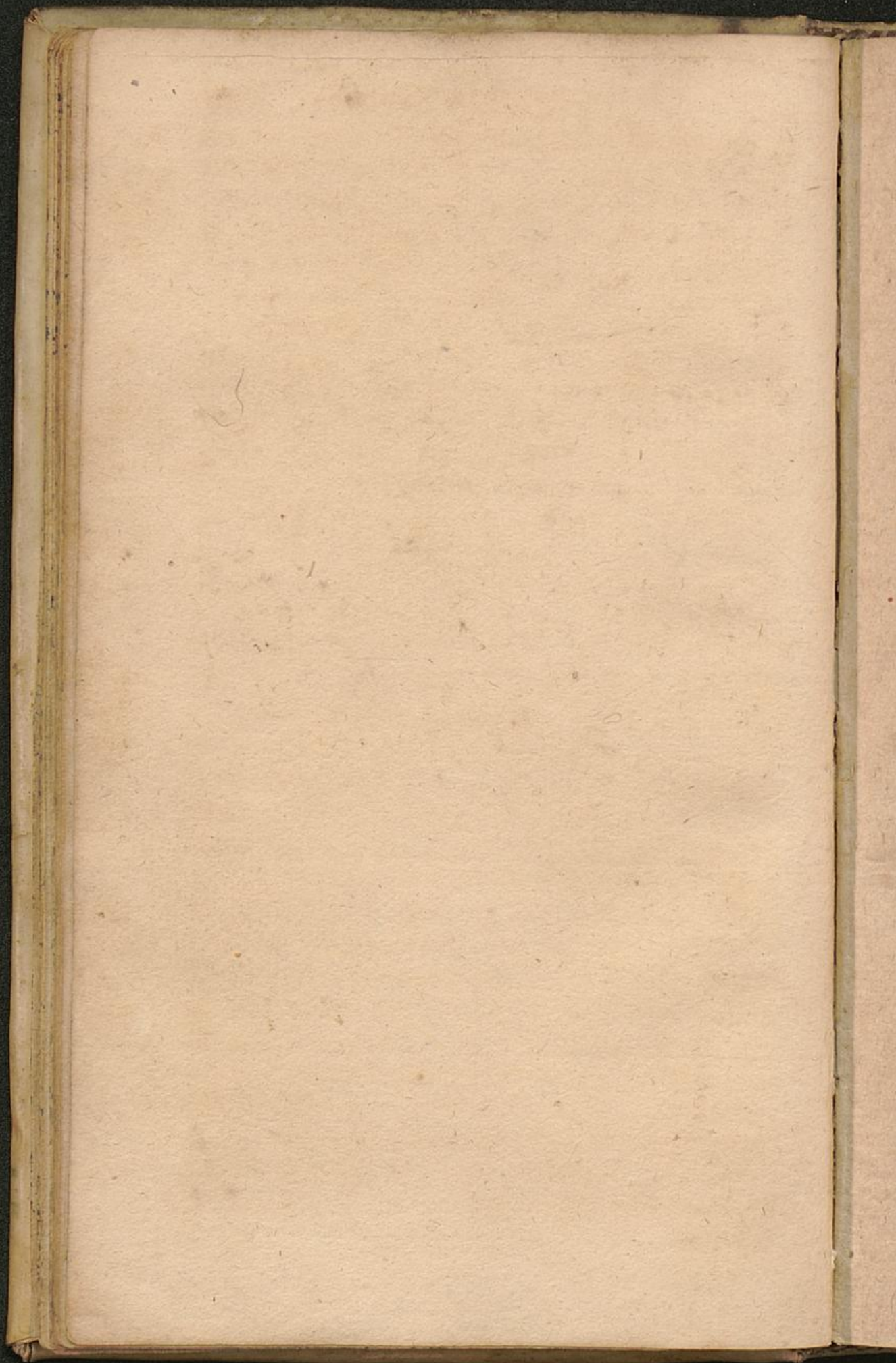

M. Wat doet hy inden hemel?

D. Hy sit ter rechter handt Godts sijns Vaders al-maghtighs/ niet dat Godt de Vader een slinck-ke oft rechte handt heeft (want hy een gheest is) noch oock datter inden hemel stoelen oft bancken zijn/ om op te sitten/ maer hier deur wordt ons te kennen ghegeuen/ dat hem van Godt den Vader een onsprekelijcke eere aen-gheedaen is / ghelijckmen yemandt die-men eeren wilt aen de rechte handt pleeght te stellen/ en deur het sitten/ wordt ons beteeckent dat hy dese glozie / als regeerder/ ende sechter van alle menschen / vastelijck besit/ sonder vreesse van die te verliessen.

M. Wat leert-dy uyt desen artijckel?

D. Ons herte al-tijdt inden hemel te hebben/ ende daer vele deughdelijcke wercken Christo te seyn den/ om met die / als met vele ende costelijcke materien / onse plaetse beter te bereyden / ende schoonder te verciereu.

Het seuenste artijckel.

M. En sal hy nimmermeer uytten hemel weder-om comen?

D. Jae hy / ghelijck ons ghetuyghet het seuenste artijckel: Van daer sal hy weder-comen ordeelen de leuende ende de doode.

M. Wanneer sal hy weder-comen?

D. Inden uystersten dagh / als de wereldt deur t'vier vergaen sal.

M. Wanneer sal den uystersten dagh wesen?

D. Dat en weet niemant die leeft / ende Godt heeft dit onbekent laten bliuen / op dat niemant en soude upt-stellen sijn leuen te beteren / ende dat

een peggelijck / t'allen tijden soude bereedt zijn tot den selfsten daghe.

M. Waer-om sal hy weder-om comen ?

D. Om te oordeelen de leuende ende de doode.

M. Wat verstaet ghy hier deur leuende ende doode ?

D. Deur de leuende verstaet-men 1. die op dien tijdt noch sullen leuen / maer dan deur t'ghemeyn vier steruen / ende daer nae weder-om terstondt verrijfen 2. die inde gratie Godts steruen / ende eeuwigelijck sullen inden hemel leuen. Deur de doode worden verstaen 1. Die deur dien tijdt ghestoruen zijn. 2. Die ouer-leden sijn buyten de gratie Godts / ende sullen eeuwelijck inde helle steruen.

M. En wordt niemant gheoordeelt veur desen dagh ?

D. Jae't / een peggelijck wordt gheoordeelt inde selue ure als hy sterft / ende crijght in d'besonder bonnisse ende sententie om eeuwigelijck saligh oft verdoemt te wesen : Ende hier-om wordt dit oordeel het besonder oordeel ghenoemt.

M. Waer-om sal Godt dan noch een ghemeyn oordeel houden van alle de menschen , die van d'beginfel des wereldts gheweest zijn , ende nu zijn , oft noch comen sullen ?

D. Om dat de deughden der goede menschen / ende de sonden der quade (oock die sy in't hemelijck ghedaen hebben) deur alle de wereldt bekent worden / ende dat de goede hier deur sonden ge-cert worden / ende de quade beschhaemt / ende hier uyt soude allen creatueren blycken de goetheydt ende rechtveerdighepdt Godts.

M. Sal

M. Sal dit oordeel oock vreeselijck wesen?

D. Jaet / ende seer grouwelijck / dat peggelijck mensch binnen sijn leuen bouen alle dingh behoort te vreesen / ende hem daer toe ghereedt te maecten.

M. Waer-om sal't soo vreeselijck wesen?

D. Om vele redenen / maer meesten-deel om dese drij: Ten eersten: Om de conditien des Ghechters Christi / die alle dinghen weet / die niet bedroggen en can worden / die rechtveerdigh is ende niemanden en spaert / die al-maghtigh is ende vol-brenght wat hy seght / wien niemandt en can ontloopen. Ten tweeden / om de scherpe rekeninghe die wy sullen moeten gheuen van alle woorden/wercken en gepeysen: midtsgaders oock van alle versuynde deughden en verlozen tyt / de welke rekeninghe soo stranghe sal wesen / datter niet een ijdel woordt ongheordeelt en sal bliuen. Ten derden / om de eeuwich-duerende sententie die daer sal ghegheuen worden ouer de quade/om eeuwelijcken verdoemt te zijn: ende ouer de goede / om eeuwelijcken saligh te wesen / de welke nimmermeer en sal her-roepen worden.

M. Wat vruchte nemt ghy hier uyt?

D. Ons leuen al-soo te leyden / ghelijck wy in't oordeel Godts willen ghebonden worden: want al wat wy doen / spreken / ende peysen / wordt op-gheteekent / ende in onse conscientie gheschreuen / welke Schrifstuere sal claerlijck blijckē veur alle Heylighen ende Engelen soo haest als de siele uytten lichaeme verscheyden sal wesen / ende veur alle creatueren in't uysterste oordeel: ghelijck een schilderje die bedeckt wesende al-mense schildert /

wordt achter-nae ontdeckt / ende van eenen yeghelycken ghelien.

Van het achtste hoofdt-stuck.

M. Seght het achtste hoof-stuck.

D. Ick ghelouue inden H. Gheest : dat is / datter een heplighe Gheest is.

M. Wat moet-men ghelouuen vanden heyli-ghen Gheest?

D. Ten eersten / dat hy waerachtigh Godt is / de derde persoon der hepligher Trinduldighed. Ten tweeden / dat hy voort-comt vanden Vader / ende van den Sone / ende dat hy euen maghtigh / goedt / wijs / ende eeuwich is als de Vader / ende de Sone / te weten / de selue Godt met hun. Dus moet-men hem oock de selue eere geuen / die-men den Vader ende den Sone schuldigh is.

M. En heeft de heylighe Gheest gheen lichaem?

D. Neen hy / want hy noyt lichaem aen en nam ghelijck Christus de Sone Godts.

M. Waer-om wordt hy dan geschildert ghelijck een duyue?

D. Om dat hy som-tijds hem geopenbaert heeft in de ghedaente van een duyue / om deur de conditie ende natuere der duyue te kennen te gheuen wat hy in ons werckt.

M. Waer-om noemt dy hem heyli ghen Gheest?

D. Om dat hy een supuer Gheest is / sonder lichaem oft compositie / ende autheur van alle heplighed.

M. En

M. En is sulcks oock niet de Vader ende de Sone?

D. Jae hy / maer de heyligheydt / ende heylighe-
maeckinghe wordt den heylighen Geest toe-ghe-
schreuen / om dat hy is de liefde des Vaders / ende
des Soons: ende wt Godts liefde comt alle onse
heyligheydt.

M. Hoe wordt een mensche heyligh gemaect?

D. Als Godt sijn gratie in des mensches siele in-
stoft / waer deur hy hem supuert van alle sonden /
ende verciert met Goddelijcke gauen ende deugh-
den.

M. Wat leert-dy hier uyt?

D. Ons herte al-tijdt supuer houden van sonden /
op dat de H. Geest in ons blijue wonen / want
hy wordt veriaeght oock met een doot-sonde.

Van het neghenste hoofdt-stuck.

M. Wat hebt-dy in d'neghenste hoofdt-stuck?

D. Welcke ende waer de heylighe Kercke is van
Christo in-ghestelt / ende niet vele groote priuile-
gien begaest.

M. Ist niet ghenoech in't generael te gheloo-
uen, datter sulcke eene Kercke in der we-
relt is?

D. Neen't: want ghelijck't niet ghenoech en is
in't generael te gheloouen in eenen Christum /
het welck de Joden oock gheloouen: maer wy
moeten geloouen / dat die persoen die Jesus heet /
is Christus / soo moeten wy oock weten / welke
vergaderinghe der menschen is de H. Kercke.

M. Waer-om dat?

D. Om sekerlijck te weten / waer wy die onspre-
kelycke

kelijcke groote priuilegien sullen binden ende ghenieten / die alleenlijck inde H. Kercke te ghenieten ende te binden zijn.

M. Welcke zijn die?

D. Wtter-macten vele ende groote: want in de H. Kercke alleen 1. is te verrijghen vergiffenisse der sonden. 2. is het recht ghebruyck der Sacramenten. 3. is de supuere leeringhe Christi sonder eenigh erreur. 4. is heylighejdt. 5. zijn deughdelijcke ende verdienstighe wercken. 6. is te hopen het eeuwigh leuen: want buyten de H. Kercke en ran niemant saligh zijn / gelijck niemant leuende en bleef buyten de arcke van Noe.

M. Wat is dan de H. Kercke?

D. Een vergaderinghe der Christenen / die onder de gehoorlaemhejt des stadt-houders Christi ende S. Peeters successours d'op-rechte leeringhe Christi belijden.

M. Waer-om seght-dy onder de ghehoorlaemhejt des stadt-houders Christi, ende S. Peeters successours?

D. Om dat Christus selue dit gheleghet heeft / beuelende S. Peeter ende allen synen naecomelingen sijn lammeren ende sijn schapen / seggende (Joan. in d'leste) voedt mijn lammeren / voedt ende regeert mijn schapen. Alsoo dat Christus niemanden veur sijn lam oft schaep en kent / hy en zij in den schaep-stal / daer S. Peeter / oft sijne successour schaep herder af is.

M. Wie is de successour oft nae-comelingh van S. Peeter?

D. De Paus van Roomen / daer S. Peeter van deser werelt is ouer-leden / dien moeten ghehoorlaem zijn alle Christene menschen / t'zij Coninghen

ninghen oft Keyfers / edel / onedel / man / vrouwe / iongh ende oudt de gheheele wereldd deur.

M. Zijnder gheen teeckenē, om dese Kercke te onder-kennen van andere Kercken oft vergaderinghen?

D. Sy is goedt t' onder-kennen uyt haer hoofdt: te weten den succesſeur van S. Peeter / van welck teecken sy oock gendemt wordt Apostolijcke Kercke / ende niet te min in dit hoofdt-stuck worden ons beschreuen noch drij andere teeckenē.

M. Welck zijn die?

D. Dat sy is een / ende ghemeyn oft Catholijck / ende hepligh.

M. Hoe is sy een?

D. Om dat sy al-waer sy is / het selue ghelooue heeft / de selue Sacramenten uyt-reyckt ende ghebruyckt / den seluen dienst Godts onder-houdt / ende eendzachtelijck eenen Pastoor bekent.

M. Waer om is sy Catholijck oft ghemeyn?

D. Om drij redenen / D'eerste / om dat sy alle natien / staeten / ende conditien van menschen ontfanght / niet soo die Joden deden / alleen de kinderen van Israel. De tweede / om dat sy de gheheele wereldd deur verbruydt is / niet alleen in een landt / ghelijck de ketterijen plegghen : Ten derden om dat sy t' allen tijden gheweest is : want soo wy gheloouen / soo hebben de Catholijcken al om ghelooft ouer een hondert / twee hondert / drij-hondert iaren / ende al-soo voorts op-climende tot Christi tijden.

M. Wat heet ghy dan een Catholijck mensche?

D. Die het ghemeyn ghelooue houdt / dat is / die ghelooft ghelijck de H. Kercke de wereldd deur ende t' allen tijden ghelooft heeft.

M. Waer-om is dese Kercke heyligh? by auon-
tueren om datter gheen sondigh mensche,
maer alleen de recht-veerdighe daer in zijn?

D. Neen / want oock sondighe menschen zijn in
der H. Kercken / ghelijck inde arcke van Noe wa-
ren menschen ende beesten / ende in een net goede
ende quade visschen.

M. Waer-om dan?

D. Ten eersten / om dat niemant in de H. Kere-
ke ontfanghen en wordt hy en moet gheheyligh
zijn / dat is / deur het H. Sacrament des Doop-
sels tot Godts dienst gheconsacreet : ren anderen
om dat alleen in dese Kercke waeraghtighe heyl-
lighheydt is / ende daer buyten gheene.

M. Hoe weet-men dit?

D. Wt de miraekelen / die Godt alleen inde heyl-
lighe Kercke doet / soo tot beuestinghe der recht-
ter leeringhe / soo oock tot ghetuyghenisse van het
goedt ende heyligh leuen sijner uyt-vercozene.

M. En doen de kettters oock gheen mirakelen?

D. Neen-ly / hoe wel sy daer toe heur upterste
beste ghedaen hebben : want Godt en is gheen
ghetuyghe der valscheydt / die de kettters leeren.

M. En ghehooren de ouer-ledene tot de heyl-
ghe Kercke niet?

D. Jae sy / als wy generalijck de H. Kercke ne-
men veur alle die eenighl-sins de lidt-matē Chri-
sti zijn : Maer tot noch toe hebben wy ghespro-
ken vande sienlycke Kercke / die in dese wereldt
leeft.

M. Wie zijn dan inde H. Kercke al-soo gene-
ralijck ghenomen?

D. Inden eersten / alle heylighe Engelen / ende
alle andere heyligen / die nu inde hemel met Chri-
sto

sto regneren : Ten tweeden/ alle ghelooutighe sielen / die noch in't baghevier ghesupuert worden. Ten derden/ alle ghelooutighe / ende ghedoopte Christenen/ bier niet af-ghesmeden en zijn/ oft van selvs uyt-ghelooopen.

M. Wie zijnder buyten ?

D. Ten eersten / alle boose gheesten / ende verdoemde menschen: Ten tweeden/ alle die noyt het Sacrament des doopsels en ontfinghen : Ten verden / alle ketters / ende schismaticijcken : Ten vierden / alle die om heur fouten daer uyt-gheworpen zijn/ ende inden ban ghestelt.

M. Wie heeft maght om een ander in den ban te doen, oft in t verwaten te stellen?

D. De Paus van Roomen heeft dese maght ouer alle de Christenen / ende de Bisschoppen / ende sommige ander Prelaten ouer heur-lieder onderlaeten.

M. Ist een groote straffe in den ban te wesen ?

D. Sonder twyfel me't. Want inden eersten/ die hier in is/ en magh niet den Catholijcken geen ghemeynschap hebben. Ten tweeden/ hy en magh de heylighe Sacramenten niet ontfanghen / oft uyt-deylen. Ten verden / in-dien hy in desen staet comt te steruen / soo en magh hy op de ghewynde aerde niet begrauen worden. Ten lesten/ wordt hy berooft van alle ander goedt datmen inde H. Kercke heeft. Hier uyt can-men lichtelick merken hoe grootelyck datmen dese straffe behoort te vreesen.

M. Wat profijt heeft men in dese Kercke?

D. Ghemeynschap der heylighen.

M. Wat is dat?

D. Dat wy deelachtigh zijn van alle heylige Sacramen

cramenten / sacrificien / ghebeden / ende andere goede wercken / die inde selue Kercke gheschieden.

M. Hebben wy oock ghemeyschap met de Heylighen die inden hemel zijn, ende met de sielen, die int vaghevier veur haere sonden vol-doen?

D. Jae wy: want de Heylighen des hemels bidden veur ons / ende oock veur de sielen die in't vaghevier lijden: ende onse ghebeden / Missen / ende andere goede wercken zijn oock seer profijtelyck de selue sielen / om heur te verlossen oft te helpen.

M. Zijn wy oock deelachtigh der verdiensten der Heylighen, die nu met Christo inden hemel regneren?

D. Jae wy / by-sonder van haer lijden ende pynen die sy bouen haere sonden hebben verdragen.

M. Hoe vercrijghen wy die?

D. Veur den Af-laet / die ons de stadt-houder Christi mede-deylt.

M. Hoe gheschiedt dit?

D. Int Sacrament der biechten worden ons alle sonden al-soo vergeuen / dat wy versoent worden met Gode / weder-om ghemaecht zijnde kinderen Gods / ende verlost vande pijn der hellen: mazer nochtans bliuen wy ghehouden eenige tijdelijcke pijn te lijden tot eenighe voldoeninghe onser sonden. Als nu den Af-laet comt / die neemt ons dese obligatie af / ende inde plaetse dat wy liiden sonden / werdt Gode ghepresenteert ende van hem ontfanghen het lijden ende de pijn der Heylighen vereenicht met het lijden Christi.

M. Vvat vruchten neemt ghy uyt dit hoofdstuck?

D. Drij: de eerste / gheen dingh op deser werelddt
meer

meer vreesen ende schouwen / dan buyten de heylighe Catholijcke Kercke te zijn. De tweede met grooster begeerten ende deuotie de Af-laten ghenieten / als sy ons gheiont worden. De derde / neerstelijcken veur de gheloouige sielkens bidden.

Van het thiende hoofdt-stuck.

M. VVat wordt ons in't thiende hooft-stuck veur-ghhouden?

D. Dat in der H. Kercken is van Christo maght en authozitept ghelaten alle sonden te vergheuen.

M. VVien heeft hy die maght ghegheuen?

D. Den Pziesteren wettelijcken daer toe gedeputteert.

M. Hoe vergheuen sy de sonden?

D. Veur de Sacramenten / ende by-sonder veur t' Sacrament des Doopsels / all-men eerst inde H. Kercke ontfanghen wordt / ende veur de absolute inder biechten / all-men naer't Doopsel ghesondicht heeft.

M. VVat sonden worden ons vergheuen?

D. Alle sonden / hoe groot en menighvuldigh sy oock zijn : nochtans niet onderschil / dat d'ersonde alleen in't Doopsel vergheuen wordt met alle d'andere / die daer by zijn / inde biechte alle de sonden naer't Doopsel ghedaen.

M. VVat leert-dy in dit hoofdt-stuck?

D. Twee dinghen / d'eerste / nimmermeer wanhopen van Gods genade / want gheen sonden soo groot oft menighvuldigh en zijn / men cause inder H. Kercken vergeuen: d'ander / den Pziesterlijcken staet ceren / den welcken Christus in sijn placste ghestelt heeft / om de sonden te vergheuen.

Van

Van het elfste hoofdt-stuck.

M. Wat ghelooft-dy int xj. hoofdt-stuck.

D. Dat alle menschen die opt gheweest zijn / oft noch comen sullen / ten ionghsten dage sullen weder-om verrijsen / ende in haer eyghen lichaem veur Christo den Ghechter comen sin eeuwichen loon naer tijdelijcke wercken te ontfanghen.

M. Waer-om segh-dy verrijsenisse des vleeschs?

D. Om te kennen te gheuen dat onse sielen onsterffelijck zijn.

M. Waer-om sullen alle menschen met heure lichaem verrijsen?

D. Om dat niet alleen de siele goedt oft quaedt ghedaen heeft / maer oock het lichaem / als der sielen instrument: soo ist van noode / dat niet alleen de siele / maer oock het lichaem ghelooft worde met d'eeuwighe glorie / oft eeuwighe pijn.

M. Hoedanigh sullen de lichaemen zijn?

D. Ni te mael onsterffelijck / maer de lichaemen der rechtveerdighen sullen met vier loffelijcke gauen begaet zijn.

M. Welcke zijn die?

D. Ten eersten sullen sy claerder blincken dan de sonne. Ten anderen, sullen onlijdelijck zijn. 3. En sullen niet swaer zijn / maer licht / ende wackerjom ter-stondt te moghen zijn daer sy willen. Ten vierden / sy sullen subtil zijn / ende sonder eenigh weder-staen oft rebellie / doen al wat de gheest sal uyt-wijzen.

M. Hoedanigh sullen de lichaemen der verdoemde zijn?

D. Dupster ende mis-maecht. 2. seer bequaem om

om alle soorten van pynen te lyden. 3. swaer van ghewichte. 4. houdende haer ghaede gheueghentheden.

M. Wat vrucht nemt-dy uyt dese dinghen?

D. Dat wy in dit leuen ons lichaem niet en behoozen vele toe te gheuen / maer t'selue deur penitentie wel te supueren : Want ghelijck een school die wel gheschuert is claerlijck blinckt / soo sulden de lichaemen claerlijcker blincken ende schijnen / die hier met onghemack ende lyden wel ghepurgert zijn.

Van het twaelfste hoofstuck.

M. Wat hebt-dy in d leste hoofstuck?

D. Dat naer dit leuen is een ander leuen / in alder glozen ende sonder eynde / bereydt den ghenen die hier Godts wille vol-bzenghen.

M. Waer in is de glorie des eeuwighs leuens gheleghen?

D. In d'aen-schouwen ende ghenieten des aenschijns Godts / ende daer nae in de blydtschap die men schept uyt al wat inden hemel is : ten lesten / in d'euwigh besitten van dese ghenoechte / sonder eenighe vzeese die te verliesen oft daer in vermindert te worden.

M. Waer-om is dit hoofstuck het leste?

D. Om dat dit het eynde is van allen dinghen : want Godt heeft alle Engelen ende menschen gesmaecht om het eeuwigh leuen te besitten / ende alle andere creatueren / om de menschen daer toe te helpen.

M. Ghe-

M. Ghelooft-dy oock, datter een helle is, oft een vaghevier?

D. Jaec ick: want dat leert ons die H. Kercke uyt het woordt Godts.

M. Wat is de helle?

D. Het is een plaetse daer de dupuelen ende verdoemde menschen ghepijnicht worden deur hare sonden met onsprekelijke groote toymenten/sonder hope van eenighe versoetinge/ oft van die verlost te worden.

M. Waer-om en heetmen dese pijnen oock geen ceuwigh leuen, aenghesien dat de verdoemde nimmermeer en sullen steruen?

D. Om dat het meer een doodt is/dan een leuen/om de groote toymenten die sy daer lijden.

M. Waer-om en staet de helle oft het vaghevier inde Credo niet?

D. Om dat Gods wille niet en is dat pemandt de pijn der hellen/ oft des vagheviers lijde/ ende een peggelijck can die schouwen/ wilde hy sijn beste daer toe doen.

M. Wie zijn sy, die recht van monde ten hemel varen?

D. 1. De onnoosel kinderckens die naer het doopsel steruen. 2. de Martelare/dat is/die deur de rechtveerdigheyt gedoodt worden. 3. die op deser wereldt volcomelijck deur haere sonden vol-daen hebben/ oft deur haer seluen/ oft deur de applicatie des af-laets.

M. Wie zijn sy die inde helle varen?

D. Alle die met een doodt-sonde van deser wereldt scheidt.

M. Wie gaet dan in t' vaghevier?

D. Alle die in staet van gratten steruē/ maer noch
niet

niet vol-doen en hebben veur haer vergeuene doodelijcke sonden / oft niet gesupuert en zijn van daghelijcksche sonden / de welcke al-daer de ghesette pijn betaelt hebbende / sullen gaen inde eeuwighe salighepdt: want het moet seer schoon blincken / dat eeuwigly blincken sal.

M. Wat leert-dy uyt dit hoofdt-stuck?

D. Al-tijdt ons herte en ooge hebben naer het eeuwigly leuē: want gelijk die deur een rasch-loopende water gaet / wilt hy niet vallen / soo moet hy zijn ooghen niet in t'water / maer op den vasten oever ouer-slaen. Al-soo oock een Christen mēsche wilt hy saligh worden / en magh sijn herte op dese tijdelijcke en verganghelijcke dingen niet stellen / maer dat hebben al-tijdt in d'eeuwigly leuen / ende daer alle sijne werckē ende schatten henen senden.

M. Als de H. Kercke ons yet veur-houdt, dat inde H. Schriftuere niet en staet, moet-men dat oock gheloouen?

D. Jae't / want de H. Kercke is de pilaer en t'fondament der waerhepdt / gelijk S. Pauwels leert 1. Tim. 3. en dat dit heel noodtsakelijck is / blyckt ooc hier uyt / dat de ketters selue (die leerē / dat-mē niet en moet gheloouen / dan wat inde H. Schriftuere staet) bedwongē worden vele dinghen te geloouen diemen inde H. Schriftuere niet en vindt.

M. Can-men het Ghelooue wel verliefen?

D. Jae't. M. Waer deur?

D. Deur ketterijē / en alle andere ongeloouigheyt.

M. Verliest hy t'Ghelooue oock, die ghelooft alle t'ghene, dat onse moeder de H. Kercke ghelooft, uyt-ghenomen een artijckel?

D. Jae hy / waer uyt volghet / dat gheene ketters t'Ghelooue en hebben / al ist / dat sy vele artijckelen veur waerachtigh houden.

Van-

**Vande tweede sake den Christe-
nen noodt-sakelijck/ te weten/**

Vande Hope.

M. Wat is de Hope?

D. De Hope is een gaue Godts / deur welke wy met een seker betrouwen verwachten van Godt het eeuwigh leuen/ en wat ons daer toe can helpē.

M. Wat onder-schil isser tusschen het Gelooue ende de Hope?

D. 1. Dat het Ghelooue in t'verstandt is / de Hope inden wille. 2. t'Ghelooue is alleenlijck gefondeert op Godts woordt: de Hope moet oock hebben deughdelijcke wercken. 3. t'Ghelooue is veel sekerder / de Hope magh oock zyn met vreesē.

M. Hoe is het Ghelooue in't verstandt, ende de Hope inden wille?

D. Want deur het Ghelooue kennen ende weten wy wat Godt ghesproken heeft/ ende de kennisse is in't verstandt: deur de Hope verwachten ende begheren wy van Godt / het welck begheren oft verwachten den wille aen-gaet.

M. Hoe is het Gelooue alleenlijck op't woordt Godts gefondeert, ende de Hope niet?

D. Want al wat wy geloouen/ dat geloouen wy daer-om alleen/ om dat het Godt gheseght heeft: maer wy hopen het eeuwigh leuen/ niet alleenlijcken om dat het Godt belooft heeft / maer oock om dat wy begheren te vol-brenghen de conditie met de welke Godt het belooft heeft: want Godt
en

en heeft niet beloofst dat alle Christenē sullen saligh worden: maer dat alle de gene saligh sullē worden/ die totten eynde toe Gods geboden onderhouden.

M. Wat leert-dy hier uyt ?

D. Dat de vreesse wel magh met de hope staen: dat is / dat wy wel moghen hopen het eeuwigh leuen/ ende nochtans oock vreesen de helle.

M. Hoe soo ?

D. Niet deur faute van Godt / die sekerlijcks sijn belofte sal houden / maer deur vreesse dat wy die conditie niet en sullen vol-brenghen.

M. Hoe wordt dan de Hope versekert ?

D. Deur het goet leuen: want hoe dat de liefde/ ende deughdelijcke wercken meerder zijn / hoe de Hope oock sekerder is : want soo vermaent ons S. Peeter / dat wy onse roepinghe / dat is / den hemel daer wy toe gheroepen zijn / met deughdelijcke wercken seker maecten.

M. Wat isser van noode om te vercrijghen het ghene dat wy hopen ?

D. Het ghebedt : want het ghebedt des rechtveerdighen heeft groote cracht om pet te verweruen van Gode.

M. Wat is het ghebedt ?

D. Het is een t'samen-sprekinghe met Godt : waer deur wy te kennen gheuen de begheerten onser herten/ ende van hem pet eyschen/ oft hem louen/ oft bedancken.

M. Veur wie moeten wy bidden ?

D. Eerst ende meesten-deel veur ons seluen.
Ten 2. Veur onse ouders / vrienden / ende wel-doenders. Ten 3. Veur den Paus van Roomen / Bisschoppen / Pastoors / Biercht-vaders / Coninghen / Princen / veur de Magistraten/ ende
D alle

alle ouerhepdt soo gheestelijcke als wereltdlijcke/
 veur ons vader-landt / ende veur de plaetse daer
 wy ghebozen zijn / ende daer wy woonen. Hier-
 en-bouen veur den gheheelen staet der H. Kerck-
 ken. Ten lesten veur allen menschen / soo wel le-
 uende als doode / daer wy niet veur-seker af en
 weten dat sy saligh oft verdoemt zijn.

M. VVelcke plaetsen zijn bequaem om te bid-
 den?

D. Alle plaetsen ; principalijck nochtans de Kerck-
 ken/inde welke ons ghebedt ghemeyelijck Gode
 aenghenamer is / ende van hem lichtelijcker dan
 op andere plaetsen verhoort wordt.

M. VVaer om dat?

D. Om dat teghenwoordigh is in het H. Sacra-
 mēt des outaers het alder-heylichste lichaem des
 Sones Gods / ende de reliquien der Heylighen:
 Ten anderen / om dat dese plaetsen gewijt zijn ter
 eeren ende ten dienste Gods veur vele ceremonien
 ende gebeden / waer veur onse moeder de H. Kerck-
 ke van Christo haren bruydegom begheert heeft/
 dat hem soude belieuen lichtelijcker te verhooren
 die hem hier in bidden : Ende hier-om behoort-
 men dese plaetse oock in grooter eeren te houden/
 ende totte selue dick-wils te gaen om te bidden.

M. VVat behoort-men te doen als-men inde
 Kercke comt?

D. Ten eersten, wij-water nemen / sy seluen daer
 mede besproeyende. Ten 2. een crups te maken.
 Ten 3. eer-men gaet knielen / soo behoort-men
 oock reuerentie ende eer-biedinghe te betoonen
 aen het Sacrament des outaers / ende aen de bel-
 den daer-men veur gaet bidden.

M. Hoe

M. Hoe moetmen hem inde Kercke draghen?

D. Men behoort (in-dien't ons moghelijck is) op beyde knien te knielen / sijn handen t'samen te houden/ende deuotelijcken ende aen-dachtelijcken te biddē/ hem wachtende van ongheschicktelijck oft schier-loos opde bancken te ligghen / van sijn soghen curieuselijcken herwaerts / ende derwaerts te slaen/ende bouen al van clappen.

M. VVanneer moet-men bidden?

D. Ten eersten, In tijde van noode / als-men eenighe tentatie ghevoelt / oft perijckel vzeest. Ten 2. s' morghens/ als-men op-staet / ende s' auondts als-men slapen gaet. Ten 3. als-men eenigh werck begint / ende als-men eenigh werck ghedaen heeft. Ten 4. als-men gaet eten/ende als-men gh'eten heeft. Ten 5. als-men de bede-clocke treckt / s' morghens ter eeren vande verrijffenisse Christi: s'noenens ter eeren van sijne passie ende doodt/ende s' auondts ter eeren van sijne menschwordinghe.

M. Hoe bidt ghy inden tijdt van noode, als ghy eenighe tentatie ghevoelt tot onghesoersaemheydt, traegheydt, &c.

D. Heere helpt my / ick vergae: Heere verlost my van dese tentatie/ deur uwe bittere doodt. Heerlijghe Maria moeder Gods bidt veur my/etc.

M. Hoe bidt ghy s' morghens?

D. Ick kniele veur mijn bedde/ oft in eenige andere bequame plaetse/ en makēde een Cruys/ segghe ick/Heere/ ick loue ende dancke u/ dat ghy my desen nacht bewaert hebt/ en van alle andere weldaden: In teecken van danckbaerheydt/offere ick

v mijn siele / lichaem / ende al wat my aengaet /
ende ick maecke een vast propost v niet te ver-
grammen met eenighe sonde / maer alle mijne
ghepepsen / woorden / ende wercken te doen ende
te scieren tot uwer glorie : Heere ick bidde v / deur
de verdiensten van uwe passie ende doot / gheeft
my hier toe gratie / ende bewaert my van alle
quaedt ende ongheluck.

M. Wat doet ghy hier nae ?

D. Ick lese : Onse Vader. Wiest ghegroet. Ick
ghelooue. Te thien Gheboden Godts / ende dit
ghebedt tot mijnen goeden Engel : O heplighe
Engel / my tot een bewaerder van Gode gheghe-
uen / bewaert my heden / ende alle mijn leuen.
Daer nae maecke ick weder-om een crups ende
ick gae Misse hoorzen in-dien't my moghelijk is /
oft ick gae tot myn werck.

M. Hoe pleghet ghy te bidden , als ghy v werck
beghint ?

D. Naer dat ick een crups ghemaect hebbe / seg-
ghe ick : Heere ick offere v dit werck / ter eeren van
uwe passie ende doot / van uwe ghebenedijde
Moeder / mijnen heplighen Engel / ende patroon /
ende allen Heplighen : Heere gheeft my gratie om
dit tot uwer ende haerder eere / ende mijner sielen
salighepdt te doen / ende ontfanghet tot verlossin-
ghe van de sielen die in t baghebier zijn / tot bekee-
ringhe van alle die in doot-sonden leuen / ende
tot vol-doeninghe van mijne sonden. etc. In-
dien ick soo veel tydts niet en hebbe / soo segghe ick
al-soo : Heere gheeft my gratie / om dit werck t u-
wer meerder eeren / ende mijner sielen salighepdt
te doen.

M. En

M. En bidt ghy oock niet som-tijds in v werck
principalijk als t langhe duert?

D. **Iae ick/ende ick segghe: Heere Jesu maecht**
my eenen mensche naer v herte. Heere gheeft my
gratie om v te beminnen. Heere wilt dit werck
vorderen ende ghebenedijden. etc.

M. Wat leest ghy, als ghy gaet eten, ende naer
dat ghy gh'eten hebt?

D. **Veur den eten segghe ick de Benedicite / ende**
naer den eten de Gratie.

M. Hoe bidt ghy s'morghens, s'noenens, ende
s'auondts, als men de bede-clocke luydt?

D. **Ick lese totten eersten clop: De Engel Ga-**
briel heeft der Maghet Marie de boodtschap ghe-
broght / ende sy heeft ontfanghen vanden hepli-
ghen Gheest: daer na lese ick de Engellsche groe-
tenisse. Totten tweeden clop segghe ick: Siet de
dienst-maeght des Heeren / my gheschiede naer
uwen woorde: ende ick lese weder-om Ave Ma-
ria. Ende totten derden clop/ lese ick met een ne-
der-buigen des hoofds: Het woordt is mensche
gheworden / ende het heeft met ons ghewoont:
ende ick voeghe hier weder om eens by: Weest
ghegroet. etc.

Ten lesten soo segghe ick: **Dat soete kindeken**
van Marie/ wil ons allen ghebenedijden.

M. Hoe bidt ghy s'auondts, als ghy slaepen
gaet?

D. **Heere ick loue ende dancke v/ als dat ghy my**
desen dagh bewaert hebt / ende van alle andere
wel-daden/ ende ick bidde v gheeft my gratie om
mijne sonden te bekennen.

M. Wat doet ghy hier naer?

D. **Ick ouer-loope met mijne ghepeylen/ vanden**

lesten tijdt / dat ick mijn consciencie onder-soecht hebbe / waer / ende met wien / en met wat saecken ick bekommert hebbe gheweest : bemerckende wat ick ghepepft / geleght / ende ghedaen hebbe teghen de gheboden Godts ende der H. Kercken. Ende bevindende dat ick erghens in ghesondicht hebbe / soo segghe ick: Heere het is my hertelijcken leedt dat ick v met dese sonde vergramt hebbe / ick neme vastelijcken veur my v met gheene sonden meer te vergrammen / ende dese op sijnen tijdt te biechten : Heere gheeft my hier toe gratie / ende bewaert my desen nacht van alle ongheluck / van alle quaedt.

M. Wat doet ghy hier naer ?

D. Ick lese mijn Ghelooue / de thien gheboden Godts / ende der H. Kercken / ende t'ghebedt des Heeren / metten Ave Maria.

M. Welck is het beste ghebedt ?

D. Het ghebedt des Heeren / dat is / de Pater noster. 1. Om dat-het de Sone Gods selue ghemaecht heeft. 2. om dat daer in begrepen wordt al wat wy behooren van Gode te bidden. 3. om dat het met seer goede orden / ende met groote corthepdt ghemaecht is. Daer-om zijn alle Christene menschen schuldigh dit ghebedt te weten.

M. Seght den Pater noster in't Latijn.

D. *Pater noster qui es in caelis. Sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in celo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra : sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo, Amen.*

M. Nu oock den seluen in't Duytsche.

D. Onse Vader die in de hemelen zijt. 1. Gheheplight

heyligh zij uwen naeme. 2. Ons toe-come v
rijcke. 3. Owen wille gheschiede op der aerden
als inden hemel. 4. Gheeft ons heden ons da-
ghelijcksch broodt. 5. Ende vergheeft ons onse
schulden / ghelijck wy vergeuen onsen schuldena-
ren. 6. Ende en leydt ons niet in becoringhe.
7. Maer verlost ons vanden quaden / Amen.

Wt-legghinghe des Vater nosters.

M. Wat begheren wy in dit ghebedt?

D. Ten eersten / de eere Gods : ten anderen onse
salighepdt aen siel ende lichaem : Ten derden ver-
lossinghe van alle quaedt.

M. Hoe vele begheerten zijnder dan?

D. Seuen : Maer eerst isser een cozte p̄fatie oft
heur-rede / waer wy in leeren hoe-men hem be-
hoort ten ghebede te gheuen.

M. Wat leert ons dat woordeken *Vader*?

D. 1. Dat wy ten ghebede behooren te comen
als kinderen Godts / dat is / in staet van gratien.
2. Met een vaste hope bidden : Want de Sone
wordt vanden Vader verhoort.

M. Waer-om en seght-dy niet , mijn Vader,
maer, onse Vader?

D. Om dat Godt de Vader allē Christenen men-
schen euen nae bestaet / ende wy alle ghebroeders
zijn / daer-om moeten wy tot dit ghebedt brengen

1. Liefde van onse naesten / als onser broederen.
2. Gotmoedighepdt / ons bouen niemandt ver-
heffende.

M. Waer-om seght-dy dat Godt inden hemel
is, daer hy nochtans ouer-al is?

D. De Godtgepdt is al-omme / ende verbult he-

mel ende aerde : maer sy heet te zijn inden hemel/
om dat sy haer seluen daer den Heylighen open-
baert.

M. Wat leert-dy hier uyt ?

D. Drij dinghen. 1. Dat wy met groote in-
wendighe ende uyt-wendighe reuerentie Godt
behooren te bidden : want onse Vader en is niet
aerdtisch / maer hemelsch. 2. In t'ghebedt niet
van aerdtische / maer van hemelsche dinghen pen-
sen. 3. Van onsen hemelschen Vader niet aerdt-
sche / maer hemelsche goeden begheeren.

M. Wat doet ghy in d'eerste petitie oft begeerte?

D. Wy louen ende dancken Godt veur alle sijne
wel-daden.

M. Wat is Godts naeme ?

D. Godt selue / ende alle wat-men Gode toes-
schrijft : sijn al-moghentheydt / wijsheydt / lief-
de. etc.

M. Hoe maect-men dien Heyligh.

D. Niet in sijn seluen : want Godt is de heylig-
heydt / die niet en can meerder wesen / maer in
ons / als wy sijne Heylighheydt kennen / groot ach-
ten / ende naer ons beste eeren.

M. Wat begheert-dy hier dan ?

D. Dat God in ons / ende veur al dat ons aen-
gaet / worde gheert. 2. Dat de kennisse Godts
alle de wereldt veur verheydt worde. 3. Dat al-
le creatueren hem louen ende dancken.

M. Wat leert-dy uyt dese petitie ?

D. Twee dinghen / te weten : 1. Dick-maels
Godts wel-daden veur ooghen hebben. 2. Wo-
nen al Godts eere ende lof in alles soecken ende
besozghen.

M. Wat

M. Wat begheert-dy inde tweede petitie?

D. Dat ons Godt nae dit leuen uyt sijn hemel-ryck niet en sluyte.

M. Waer-om en begheert-dy niet dat wy tot sijn Rijcke comen, maer dat sijn Rijcke ons toe-come?

D. Om dat wy deur ons seluen niet en connen in het hemel-ryck gheraerken / daer moet eerst t'hemel-ryck in ons comen / om ons daer te voeren / te weten / de H. Gheest met sijne Goddelijcke ga-uen / ende Christus selue Coningh der hemelen: die ons toe-gheleghet heeft / dat hy ons nae dit leuen sal comen haelen.

M. Wat leert dy hier uyt?

D. 1. Deur ons gheen dingh soo seer begheeren / als het eeuwighe leuen. 2. Ons hier in alle onse lijden daer mede vertroosten / dat het niet langhe dueren en sal / maer dat wy binnen corten tijde het Gijck der hemelen sullen eeuwelijcken besitten.

M. Wat begheert-dy inde derde petitie?

D. Dat wy om het eeuwighe leuen te vercrjghen / de ghesette conditie moeten volbrenghen / welke is / de gheboden Godts onder-houden.

M. Waer-om seght-dy ghelijck inden hemel?

D. Om dat wy in t'volbrenghen des willes Gods niet en souden sien naer het leuen der menschen die in vele dinghen faelgeren / maer op de ghehoorsaemheydt der Engelen / ende Heyligen / die in alles vol-comelijcken allen Gods wille ende begheerte vol-brenghen.

M. Wat leert-dy hier?

D. Onse ouersten ghewillighlijck onder-danigh
D 5 zjn /

zijn / want deur haer kennen wy den wille onses Heeren.

M. Wat begheert-dy inde vierde petitie?

D. Den noodt-druft ons lichaems : want om Godt wel te dienen / moet het lichaem sijn onderhouden hebben.

M. Wat beteeckét-dy deur dagelijksch broodt?

D. Noodzakelijke sustentatie: want God en wilt niet dat wy ouer-daedt van hem begheeren.

M. Waer-om seght-dy : gheeft ons , ende niet, gheeft my?

D. Om dat wy niet alleen en moeten besorght zijn deur ons seluē / maer oock deur onsen naesten / soo wel deur sijnen noodt-druft Godt biddende / als hem met onsen tijdelijcken goede helpende.

M. Wat leert-dy uyt dese petitie?

D. 1. Het lichaem onderhouden om gheen ander saecke dan om Gode beter te dienen. 2. Niet benauwt zijn in den noodt-druft te besorgē deur toecommende daghen / maer dien alleenlijck deur den teghenwoordighen dagh begheeren ende besorgheuen.

M. Wat begheert-dy inde vijfde petitie?

D. Vergiffenisse der sonden / de welcke worden gheheeten schulden / om dat wy deur Gods rechtverdighejdt daer deur pijnē schuldigh zijn.

M. Hoe begheert-dy dese vergiffenisse?

D. Wy begheeren 1. Een waerachtigh berouwen van sonden. 2. Tijdē ende stade om ons te bierchten. 3. Cuijt-scheldinghe der pijnē die wy verdient hebben.

M. Waer-om seght-dy , Ghelijck wy vergheuen onsen schuldenaren?

D. Op dat wy ghewillighlijcken ende ter-stondt onse naesten vergheuen souden al wat sy ons misdaen

daen

daen hebben: want soo wy verghen / te weten / gheerne oft swaerlijck / haest oft laet / gansch vergheten / oft met achter-dencken / soo sal hem God met ons hebben.

M. Moet-men oock de schade quijt-schelden die ons ghedaen is in goedt, eere, naem oft faem?

D. Wilt-dy't doen / t'en is niet te mis-prijzen. Ten is nochtans niet van noode / want ghy meught uwe schade met recht eyschen ende vervolghen.

M. Wat leert-dy hier uyt?

D. Gheen quaedt soo seer schouwen als de sonden: want daer deur wordt ons d'opperste goedt ghenomen / welck is Godt al-maghrigh.

M. Wat begheert-dy inde seste petitie?

D. Gratie om allen tentatien te weder-staen / ende van gheene verwonnen te worden.

M. Wat is tentatie, oft becoringhe?

D. Verwekinghe tot sonden.

M. Van wien comt die?

D. Vanden duyvel / vander werelbt / ende van t'vlcesch / dat is / van onse quade ghenegentheydt.

H. Hoe leydt Godt dan in tentatien?

D. Als hy den mensche sijn gratie ont-treect / van welke hy ghehouden wordt ende belwaert van souden: want die ont-trocken zijnde / valt de mensche in sonden / ghelijck een kindt / als-men't alleen laet gaen.

M. VVat leert-dy hier uyt?

D. Dat ons leuen anders niet en is dan een ozloghe / daer wy in't midden van onse vyanden bevochten worden / en daer-om behooren wy nauw toe

toe

toe te sien / ende hulpe van Gode te begheren / om niet verwonnen te zijn : Want Godt verlaet die hem verlaeten / ende helpt die hem ghetrouwelijck aen-roepen.

M. Wat begheert-dy inde leste petitie ?

D. Verlost te zijn van alle quaedt ende tribulatie / om Godt dies te beter met gheruster herten te dienen.

M. Welck is het meeste quaedt deser wereldt ?

D. Naer de sonde / ons quade concupiscentie ende gheneghentheydt tot sonden : want dit is d' alder-inwendighste / gheduerighste / ende sozghelijckste quaedt / begherende ons af te trecken van Gode / ende te brenghen in de eeuwighe verdoemenisse / daer de vol-comentheydt is van alle quaedt ende miserien.

M. Wat leert-dy hier ?

D. Alle deuoor doen / om onse quade ghenegentheydt te verwinnen / ende alle andere tribulatiën van Godts handen t'ontfanghen : want als tribulatie op goede aerde valt / dat is / op een moerw herte / niet obstinaet in boosshede / dan comter groote ende costelijcke vrychte uyt / te weten / de sonden te laten / ende de deughdt te beminnen.

M. Wat beteeckent dat woordeken *Amen* in't eynde ?

D. Het is een bevestinghe onser begheerten / als oft wy seydē : *O Heere vol-brenghet het ghene dat wy u bidden.*

M. Waer-om en hanght de dienaer inde Missē desen *Amen* aende leste petitie niet , als hy seght ? *ed libera nos à malo ?*

D. Dat laet hy den Priester segghen / die inden persoon Christi antwoydt / *Amen* , als oft hy seydē :

seyde:

seyde: Het sal v gheschieden: maer hy seght het in t'heymelijck / om dat ons Godt verhoort / sonder dat wy t' dickwils ghewaer worden.

M. Waer-om heeft Christus dese seuen begheerten met soo corte woorden ghemaect?

D. 1. Om dat wy-se te beter souden leeren.
2. Ende die dick-maels oock in't midden onser occupatien verhaelen / ende nu d' een / nu d' ander met vierigher begheerten / als een vliegghende ghebedt ten hemel senden.

Vande Engelsche groete.

M. En bidden wy oock de Heylighen niet, die inden hemel zijn?

D. Jae wy / nochtans niet als Goden / oft principaele gheuers des ghenes dat wy begheren / maer als dienaers ende vzienden Godts / die vele by Gode vermoghen / op dat sy Gode onse ghebeden presenteren ende bevelen.

M. Wie is de meeste Heylighe in den hemel?

D. De supuere altoos Maghet / ende moeder Godts Maria / want die is ghestelt bouen allen Heylighen ende choozen der Engelen / niemanden hebbende bouen haer dan Godt alleen / ende onder haer al wat Godt niet en is.

M. Wat ghebedt is haer alder-aenghenaemste?

D. De Engelsche groete / dat is / den *Aue Maria*.
Want Godt selue dien gemaect heeft / ende haer deur den Engel Gabriel vanden hemel gesonden: aen welken sommighe woerden by-ghevoeght zijn van Elizabeth verbult wesende metten heylighen Gheest / ende vander H. Kercken der bruydt Christi /

Christi /

Chyristi / die dese groete ghebede-wijs besluyt.

M. Nu seght den *Aue Maria* in't Latijn eerst,
ende daer nae in't Duytsch.

D. *Aue Maria gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui Iesus. Sancta Maria mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc, & in hora mortis nostra. Amen.*

Weest ghegroet Maria vol gratien / De Heere is met u / Ghebenedijt zyt-dy bouen alle vrouwen / ende ghebenedijt is die vrucht ws lichaems Iesus. Heylighe Maria moeder Godts bidt veur ons arme sondaeren nu ende inde ure onser doodt / Amen.

M. VVat doet dy in desen *Aue Maria*?

D. Drij dinghen: 1. Wy groeten de moeder Godts Maria met drij excellenten titelen. 2. Daer nae louen wy haer sone Iesum. 3. Ten lesten bidden wy haer om hulpe.

M. VVelck is den eersten tijtel?

D. Vol gratien / waer in beteekent wordt / dat dese Heilige altoos maghet Maria begaeft is van Gode met alle deughden ende Goddelijcke gauen bouen alle creatueren / op dat sy weerdich soude zyn moeder te wesen Gods al-maghtighs. Sy en dede noyt de minste sonde / noch en hadde noyt erf-sonde: daer-om verdiende sy in alle heure wercken.

M. VVelck is den tweeden tijtel?

D. Dat Godt by-sonderlijck met haer is. 1. Hebbende upt haer supuer bloedt sijn lichaem ontfanghen. 2. Woonende in haer lichaem neghen maenden / ende by haer dertigh iaeren. 3. Nu al-tijdt haere begheerte vol-bzenghende.

M. Seght

M. Seght den derden tijtel.

D. Ghebenedijdt bouen alle vrouwen/niet alleen om dat sy is moeder ende maghet / d'welck gheener vrouwen gheschieden en can / maer vock ont dat sy heeft de hooghste digniteyt oft staet die een vrouwe can ontfanghen.

M. VVelck is dese digniteyt?

D. Dat sy is Coninginne des hemels ende der aerden: Want Christus als mans-persoon is Coningh aller creatueren / ende sijn V. moeder is Coninghinne der seluer.

M. Hoe looft-dy haren sone in dese groete?

D. Segghende: Ghebenedijdt is de vrucht uws lichaems Iesum / dancken wy onsen Heere ende Godt Iesum dat hy dese maghet veur moeder ghenomen heeft / op dat sy by hem met moederlijcke authoziteyt ons soude behulpigh wesen.

M. VVat begeert-dy in d'leste?

D. Wy bidden dat sy ons nu in diz leuen wille bystaen / ende by-sonderlijck inde ure onser doodt / als wy inden meesten noodt sullen wesen: want sy tot dien eynde is moeder gheworden tot welcken de Sone Godts is gheworden haer sone / te weten tot onser hulpe.

M. VVaer-om leeft-men ghemeynlijcken den Aue Maria nae den Pater noster?

D. Om ons ghebedt tot Godt ghesproken / sijner moeder te recommanderen / dat sy't voordere / ende watter inne gebreekt / volmaecke. Gelijck die eē supplicatie dē Coningh ouer-geeft / plege die eenen houelinge vanden Coningh bemindt / te beuelen.

M. VVat leert-dy uyt dese Engelsche groete?

D. De heylighe moeder Godts bouen allen creatueren eeren.

M. VVelcke

M. Welcke eere is haer alder-aenghenaemste?

D. 1. Dat wy haer hepligh leuen nae-volghen.
 2. Dat wy dick-maels tot haerder eeren pet doen dat Godts glozie vermeerdert / oft onsen naesten behulpigh is / oft onse sinnelijckheydt teghen.
 3. dat wy haer in allen onsen noodt aen-roeyen / soo met andere deuote ghebedekens / soo metten Aue Maria, die haer seer aen-ghenaem is / bysonden alle daghe inden Roosen Crans ghebeden.

M. Wat verstaet ghy hier deur den Roosen Crans?

D. Een gheestelijck Cransken / ghemaect van vijftigh Aue Marien / ende vyf Vater nosters / oft van drij-en-tseftigh Aue Marien / ende seuen Vater nosters.

M. Waer-om noemen wy dese maniere van bidden het Roosen Cransken?

D. Om dat de Vater noster deur Godt ende sijne heplighen is als een wel-rieckende roose / ende den Aue Maria als een schoone bloeme / de welke soo dick-wils deuotelijck verhaelt / endet' samē gheboeght zinde / maecten een seer schoone uyt-nemende costelijcke croone / der Moeder Godts vele aen-ghenaemer dan eenighe croone van somersche bloemen oft costelijcke ghesteenten.

M. Iffer gheen superstitie in dit ghetal gheleghen?

D. Neen't: want wy in t'ghetal gheen cracht en stellen / maer alleen inde ghebedekens / ghelooue / hope / ende deuotie vande ghene diese leset.

M. Waer-om ghebruycken wy dan dit ghetal?

D. Ten eersten / om soo vele te gheduerigher te wesen

wesen in ons ghebedt / stellende ons een sekere maete / die wy begheren te vol-brenghen : Ten tweeden / om sommighe gheestelijcke beduydenissen van dit ghetal.

M. Wat bediedenisse isser in t'ghetal der graenkens van desen Roosen Crans?

D. t' Ghetal van	vijue	} beteekent	de vijf wonden Christi/ de thien ghebo- den Godts/ Vollen af-laet van sonden/die inde Catholijc- ke Roomsche Kercke alleē te vercrighen is.
	thien		
	vijftigh		
t' Ghetal van	drije	} beteekent	de H. Drijbul- dighepdt/ de seuen H. Sa- cramentē / oft 7. gauen des H. Gheests Het geheel leuen van Maria.
	seuen		
	drij-en- tsestigh		

wiens hulpe ende by-standt wy in't lesen van dit Goolen Cranskens aen-roepen.

M. Hoe leest ghy desen Roosen Crans?

D. Weur al maecke ick een cruys / ende op het eerste groot teecken lese ick eenen Vater noster / daer nae drij Ave Marien op de drije nae-volghende graenkens / biddende onse lieue Vrouwe dat sy my vercrighe gratie vande H. Drijbuldighepdt /

E om

om het Roosen Cransken aen-dachtelijck te lesen tot haerder eeren.

M. V Wat doet ghy hier naer?

D. Ick lese aen elck groot graenken eenen Vater noster/ ende aen elck cleyn eenen Ave Maria: hier na slypte ick het Roosen Cransken / lesende het ghelooue aen't crupsken datter aen hanght / ende teekenende my met het teeken de D. Crupes.

M. V Wat doet ghy teghen de vermoeytheydt van een ghebedt soo dickwils te verhaelen?

D. Ick peple op t' ghene dat deur de woorden die ick lese beteekent wordt / oft op de saecke die ick beghere / oft op dien persoõ wien ick bidde: voortz soo ouer-peple ick eenighe mysterien van het leuen onses Heeren / oft onser lieuer Vrouwen.

M. V Wat onder-schil isser tusschen den Roosen Crans van ses thienkens, ende van vijue?

D. Dat die van ses beteekent onser lieuer vrouwen leuen / die van deser werelddt scheydde in den ouderdom van dzyen-lestigh iaeren: De Roosen hoedkens van vijue / als sy dzy-maels verhaelt worden / maecken het ghetal der Psalmen / dier zijn hondert ende vijftigh / ende sy beteekenen vijf-thien mysterien der hepligher moeder Gods.

M. V Welck zijn dese mysterien?

D. In d'eerste hoedken worden beteekent ende ghepepft vijf by-sondere blijdschappen die dese heplighe moeder hadde. 1. in de boodtschay des Engels Gabziels. 2. inde besoekinghe haers nichten Elisabeth. 3. inde gheboorte Christi. 4. in sijn presentatie. 5. als sy hem vondt onder de Doctoren.

M. V Welcke zijn de ander vijue?

D. Van haer andere by-sondere droefheden. 1. als
sp

sy van Christi ghevanghenisse hoorde in't hofken.
2. van sijn gheestelinghe. 3. van sijn crooninghe
met scherpe doornen. 4. als sy hem sagh het swaer
Crups draghen. 5. als sy hem aen't crups sagh
hanghen/ende steruen.

M. VVelck zijn de leste vijue?

D. Van haer glorieuse blijdschap upt de glorie
haers ones/eñ van haer seluen. 1. In de verrijfse-
nisse Christi. 2. in sijn hemel-vaert. 3. in de neder-
comste des H. Gheests. 4. in haer versheyden
van dit leuen naeden hemel. 5. in haer hemelsche
crooninghe/ als sy deur haven loon ontfingh van-
de H. Driëuldighejdt Coninghinne te zyn van
hemel ende aerde / wesende verheuen bouen alle
creatueren.

Uande derde sake den Christenen van noode / te weten / De Liefde.

M. VVat is de Liefde?

D. Een gaue Gods/ deur de welcke wy God be-
minnen bouen al om sijn seluen / ende onsen nae-
sten om Gode.

M. Hoe vele zijn de gheboden der Liefden?

D. Twee / te weten: Ghy sult den Heere uwen
Godt beminnen upt gansch uwer herten / upt
gansch uwer sielen/ upt gansch v verstandt / ende
upt alle uwe crachten. Dit is het eerste ende mee-
ste ghebodt. Het tweede is dit ghelijck: Ghy sult
uwen naesten beminnen als v seluen.

M. Waer om is het ghebodt der liefden Godts
het eerste ende d' meeste?

D. Om vijf redenen: d' eerste is / om dat het is
d' eynde van alle andere gheboden / de welke ons
ghegheuen zijn / om ons inde liefde Godts te vol-
maecken. De 2. is / om dat het in hem begriipt
alle andere gheboden: want wie Godt bemindt /
die onder-houdt sijn gheboden. 3. Om dat de
liefde is den oorsprongh aller deughden / want
niet en is deughdelyck / oft Gode aen-ghenaem /
het en moet deur liefde gheschieden. 4. Om dat
de liefde hier-nae-maels alder-meest gheloont
wordt / want die outfanght meerder glorie die
meer bemindt heeft. 5. Om dat dit ghebodt
eewelijck duert / oock naer dit leuen daer t' alder-
volcomelijckste sal vol-brocht worden.

M. Hoe moet-men Godt beminnen uyt gant-
scher herten, siele, verstande, ende crach-
ten?

D. Wy moeten Godt lief hebben ernstelijck niet
ghebeydelijck / ende gheheelijck / datter niet in
ons en zij / oft ons aen-gae / dat Gode mis-haghe.

M. Hoe moeten wy hem beminnen bouen al?

D. Dat wy gheen dingh soo lief en hebben als
Godt / maer bereedt sijn lieuer alle dingh te ver-
lielen / iae oock de doodt te steruen / dan Gode
deruen / dat is / dan hem met een doodt-sonde te
vertoornen.

M. Om wat redene moeten wy onsen Heere al-
soo beminnen?

D. Om sy seluen / dat is om sijne goedtheydt /
wijsheydt / ende dier-ghelijcke vol-maektheden /
ende

ende oock om de wel-daden die wy van hem ontfanghen hebben.

M. VVien verstaet ghy hier deur onsen naesten?

D. Alle heylighe Engelen / ende menschen die gestoruen zijn in de gratie Godts / ende alle die noch leuen / soo wel goede / als quaede / oock selue onse vbanden.

M. VVaer-om moeten wy onsen naesten beminnen ghelijck ons seluen?

D. Om Godts wille / dat is / om dat hy een creatuere is van Gode gheshapen tot de eeuwighe salighepdt / ghelijck wy : ende om dat hy van Gode verlost is met het selfste dier-baer bloedt daer hy ons rantsoen mede betaelt heeft.

M. Moeten wy onsen naesten soo seer niet beminnen als ons seluen?

D. Neen wy : want wy moeten ons seluen meer beminnen / en veur onse salighepdt meer besorght zijn / dan veur de salighepdt van onsen naesten / en ons leuen meer achten dan t' sijne / hoe wel dat het gheozloft is sijn lichaem in't perijckel te stellen om het lichaem van sijnen naesten te bewaren.

M. Moeten wy alle onse naesten euen seer beminnen?

D. Neen wy / maer wy zijn schuldigh meer te beminnen die ons naerder zijn / ghelijck onse ouders / vzienden / wel-doenders / dan vziende / ende meer de goede dan de quade.

M. Is ons de liefde van onsen naesten seer van noode?

D. Jae sy : want niemant en can Godt beminnen / dan die sijnen naesten lief heeft.

M. Hoe sullen wy ons verwecken tot de liefde Godts?

D. Deur het ouer-dencken van sijne weerdigheyt/ goedtheyt/ wijsheyt/ ende wel-daden die wy van hem ontfangen hebben / en oock deur het profijt en noodsaeckelijckheyt van dese deught.

M. Vvat profijt comt uyt dese deught?

D. Ten eersten/ sy maect ons vrienden ende kinderen Gods/ ende erf-genamen van het eeuwich leuen. Ten tweeden / sy maect de wercken / die wy met dese liefde doen / Gode aengenaem / ende verdienstelijck van d' eeuwich leuen.

M. Hoe noodtsaeckelijck is de Liefde?

D. Ten eersten / dat sonder haer alle onse wercken/ hoe excellent sy in haer seluen zijn/ Gode niet en connen behaghen. Ten anderen/ dat-men sonder haer gheens-sins en can saligh worden.

M. Ist ghenoech Godt ende onsen naesten te beminnen alleen metter herten ende monde?

D. Neen't / maer men moet dat oock toonen metter daedt.

M. Vvaer deur toont-men dat-men Godt, ende sijnen naesten metter daedt bemint?

D. Deur het onder-houde van Gods gheboden.

M. Seght op de thien gheboden.

D. 1. Bouen al bemindt eenen Godt.

2. Ijdelijck en sweert/ noch in spot.

3. Diert de heylighe daghen alle-gader.

4. Cert moeder ende vader.

5. Met wille oft werck en slaet niemant doot.

6. En steelt oock niet/ al hebt-dy's noodt.

7. En doet geē ouer-spel/ noch geē oncuylsheyt.

8. En zijt gheen ghetuyghe der valscheyt.

9. En begheert niemants bedde-ghenoedt.

10. Noch

10. Noch yemandts goedt / t'zij cleyn oft groot.

M. Seght nu de thien gheboden sonder rijme,
ghelijck-se Godt ghesproken heeft.

D. Ick ben de Heere uwe Godt. 1. Ghy en sult
gheen vremde Goden hebben veur my: Ghy en
sult v gheen beldt maken / om dat te aen-bidden.

2. Ghy en sult den naem des Heeren uwes
Gods in ijdelheydt niet nemen / want de Heere en
sal dien niet onghestraft laten dieijnen naem te
vergheefs inijnen mondt neemt.

3. Weest ghedachtigh den vier-dagh heyligh
te maecken.

4. Cert uwen vader ende moeder / op dat ghy
langh-leuigh zijt op der aerden die v de Heere uwe
Godt sal gheuen.

5. Ghy en sult niet dood-slaen.

6. Ghy en sult niet oncuysch zijn.

7. Ghy en sult niet stelen.

8. Ghy en sult gheen valsche ghetuygenisse spre-
ken teghen uwen naesten.

9. Ghy en sult niet begheren uwes naestens huys-
vrouwe.

10. Noch huys / noch acker / noch knecht / noch
maerte / noch os / noch esel / noch al dat sijne is.

M. VVaer ende wien heeft Godt dese thien
gheboden ghegheuen?

D. Eerst in't oude Testament den Joden / ende
daer nae heeft Christus onse Saligh-maker de
selue in't nieuwe Testament bevesticht / ende al-
len menschen belast t'onder-houden / van wat
staete oft conditie sy zijn.

M. Ist dā mogelijk dese gebodē te onder-houdē?

D. Jae't / deur de gratie Godts / ende t'is oock
nood-saeckelijck.

M. Hoe noodtsaeckelijck ist?

D. Datter niemant en can saligh worden/sonder dese t'onder-houden: want Christus seght selue: Ist dat ghy wilt in't eeuwich leuen gaen (dat is/ wilt ghy saligh worden) onder-houdt de gheboden: waer upt blijktt/ valsch te wesen / als de ketters legghen/ dat het onmoghelijck is / oft niet van noode dese gheboden t'onder houden.

M. Oft-se dan yemandt al-te-samen onder-hiel, uyt-ghenomen een, en soude die niet connen saligh worden?

D. Gheen-sins/ maer hy sal soo wel verdoemt worden/ als die-se al te-samen ouer-treden heeft/ hoe wel hy soo groote pijn niet en sal moete lijde.

Wt-legghinghe der thien gheboden.

M. Wat leert-dy in dese thien gheboden?

D. Drij dinghen. Eerst een corte pefatie oft veur-reden: daer nae drij gheboden die Gode aengaen / die in d'eerste tafel stonden: Ten lesten/ seuen gheboden met onsen naesten te onder-houden/ die inde tweede tafel waren.

M. Welck is de veur-reden?

D. Ick ben de Heere uwe Godt.

M. Waer-om heeft Godt die ghesproken?

D. Om ons te verwecken sijne gheboden neerstelijck te onder-houden / t'zij deur vreesse / oft deur liefde.

M. Wat beteekent dat woordt Heere?

D. Godts groote maiestept / die Heere is aller creatueren / wien wy oock toe-behooren / ende daer-om schuldigh zijn hem te dienen / ende sijne
God-

Goddelijcke gheboden te onder-houden/de welcke ist dat wy ouer-treden / wel vreesen moghen als onghetrouwe knechten de eeuwighe pijn.

M. Wat beteekent dit wordeken, Godt?

D. Dat dese Heere doek Godt is / te weten / alle wijsheydt / schoonheydt / liefde / ende vol-maektheydt / die doek om onsen t'wille hemel ende aerde gheschapen heeft / ende daer-om behooren wy met rechte in alles upt liefden hem onderdanigh te zijn / om sijn goedtheydt ende wel-daden / seker wetende / dat hy onse ghehoorsaemheydt sal nae dit leuen ouer-bloedelijck loonen.

M. Wat beteekent dat wordeken : uwe?

D. Dat Godt dese gheboden ghegheuen heeft / niet op dat sy inde ghemeente van yemanden onderhouden worden / maer op dat se een yeghelijck volbrenghe: want Godt sal hier-nae-maels elcken mensche / niemant upt-ghenomen / van t onderhoudt sijner gheboden examineren / ende loon naer wercken gheuen.

Het eerste ghebodt.

M. Wat ghebidt ons Godt in d'eerste ghebodt?

D. Dat wy hem veur onsen Godt houden / dat is: 1. in hem gheloouen / met het waerachtigh ende Catholijck ghelooue. 2. in hem hopen als in den oppersten gheuer aller gauen. 3. hem beminnen als alle goet / ende onsen alder-liefsten vader. 4. hem eeren ende vreesen als den hoogsten Heere aller dinghen / die maght heeft ouer lichaem / ende siele.

M. VVat verbiedt ons dit ghebodt?

D. Alle sonden teghen het ghelooue: ghelijck in den eersten is alle onwetentheydt vande saken onses gheloofs / die wy gheleghyt hebben dat een peghelijck moet weten.

Ten tweeden / alle twijfelinghe van yet dat het Catholijck ghelooue aengaet.

Ten derden / alle ketterije / waer deur yemandt die ghedoopt is / yet obstinaetelijck ghelooft / d'welck het Catholijck ghelooue contrarie is.

Ten vierden alle andere ongheloouigheydt.

Ten vyfden alle verloocheninghe des gheloofs / op wat manieren dat die gheschiede.

M. Hoe pleghe dese verloocheninghe te gheschieden?

D. Eerst met swijghen / ghelijck het ghebeurt / als yemandt nae sijn gheloof ghevraecht zijnde / op al-sulcken maniere swijght / dat hy daer deur wettighe oorsake gheeft om te vermoeden dat hy niet Catholijck en is / oft dat hy aen sijn ghelooue twijfelt. Ten tweeden met spreken / ghelijck het gebeurt / als yemandt loochent dat hy Catholijck is / oft seght dat hy geusch is / Calvinist / oft Martinist / dat hy niet en wetet oft het Catholijck ghelooue beter is dan het ghelooue van Caluinus / oft van eenighen anderen ketter oft sectaris.

M. VVaer deur gebeurt dese verloocheninghe noch?

D. Deur eenigh teecken te dragen dat alleen ghe woon zijn te ghebrycken die de af-goden dienen / oft die geusch zijn / ende anders nieuwers toe en dienen / dan om de af-goden te eeren / oft sijn secte oft ghelooue te belijden. Sulck teecken is het draghen

draghen van een cleeft daer eenighe af-godt op gheschildert is.

Hier en bouen soo loochenen wy ons ghelooue oock niet eenigh werck te doen / daer de geusen / oft Heydenen vande Catholijcken deur onderkent worden / ende nieuwers anders toe en dienen dan om sijn religie oft ghelooue mede te belijden. Sulcks is wie-roock aen eenighen af-godt te offeren / te nacht-mael der Calvinisten te gaen / etc.

M. Sondight-men hier oock mede, als men in sijn herte Catholijck blijft, ende dat alleen uyt vreesse des doodts doet, oft om eenighe groote schade te ontgaen?

D. Sonder twyffel iae't. Want om gheen schade en moct-men toonen dat-men onghelouigh is.

M. VVat is hier noch verboden, aen-gaende het Ghelooue?

D. Het maecten / printen / verroopen / bewaren ende het lesen van kettersche boecken : het hoorzen van hunne gheboden oft sermoonen / en alle het ghene / waer deur wy soudent moghen af-ghetrocken worden / oft een ander af-trecken van het oprecht ende Catholijck ghelooue.

M. Iffer tegē eenige andere deughd yet verbodē?

D. Iae't / alle sonden die teghen de Hope gheschieden. Sulcks is desperatie oft wan-hope / waer deur pemandt sy seluen laet veur-staen dat hem Godt sijne sonden niet en sal vergeuen / oft dat hy hem gheen gratie en sal verleenen om sijn leuen te beteren ende om Godt-vzuchtelijcken te leuen / oft dat hy niet en sal connen saligh worden / etc.

M. Waer deur sondighen wy noch teghen de Hope?

D. Deur pzesumptie oft vermetelijckheydt / waer

waer

waer deur een mensch hem laet veur-staen dat hy alleen deur sijn eyghen cracht / oft alleen deur de gratie Godts sonder goede wercken sal saligh worden : oft waer deur yemandt wesende in staete van doodt-sonde sijn penitentie ende beteringhe tot in't leste sijns leuens uyt-stelt.

M. Ister niet teghen yet anders verboden?

D. Jaa't / vele sonden daer-men mede teghen de liefde mis-doet.

M. VVaer mede sondicht-men teghen de liefde?

D. Ten eersten met eenighe creatuere lieuer oft soo lief te hebben als Godt : Ten tweeden met Godt te haeten.

M. VVat is den haet Godts?

D. Het is een sonde / waer deur yemandt eenen af-keer ende misghagen heeft van Godt / om dat hy hem yet verbiedt oft gebiedt dat hem misghaecht / oft om dat hy hem straft met siechten oft andere miserien / oft waer deur hy wilde datter gheen Godt en ware / oft dat hy niet al-maghtigh en ware / oft dat hy alle dinghen niet en wiste / om dat hy hem al-soo niet en soude connen straffen : welck de meeste sonde is die-men soude connen doen.

M. VVaer mede sondicht-men noch teghen dit ghebodt?

D. Met sy seluen in't perijckel te stellen van te sondighen / ghelijck het gheschiedt met de ghene die yet doen daer sy aen twijfelen oft het sonde is oft niet / oft die teghen heur consciencie yet doen / dat is / die yet doen / d'welck sy meynten dat sonde is / al en ist geen sonde in sy seluen / ende al-soo maghmen doock doodelijck sondighen in-dien men meynt

meynt oft twijfelt oft het doodt-sonde is dat-
men doet: Hier-en-bouen sondighen sy oock teg-
ghen dit ghebodt / die bereedt zijn eenighe sonde
te doen / al en vol-bzenghen sy die metter daedt
niet.

M. VVat is hier ten vierden verboden?

D. Alle sonden die teghen de eere Godts zijn/
ghelijck in d'eerste is alle af-goderije / waer deur
men eenighe creatuere inde plaetse Godts eert en-
de houdt. Ten tweeden / alle andere supersticie/
waer deur men den waerachtigen Godt ont-eert/
deur het ghebruyck van eenighe maniere ende ce-
remonie / die de heylighe Schryftuere oft de heyl-
lighe Kercke niet toe en laet. Al-soo sondighen de
Joden in heur-lieden dienst deur het ghebruyck
der ceremonien van d'oude Testament / ende
de ketters met heur nieuwe Godts-diensten.

M. VVaer mede sondicht-men noch! teghen
dese eere Godts?

D. Met toouerie / waer deur wy de hulpe des
duyuels opentlijck oft bedecktelijck aen-roepen/
om yet wonderlijcks te bedryuen / oft yet verbor-
ghens te weten / oft om eenighe schade te doen/
oft om eenigh profijt te vercrighen / oft yet an-
ders uyt te rechten.

M. VVaer deur aen-roept-men de hulpe des
duyuels?

D. Deur het ghebruyck van sekere woorden / oft
dinghen / die uyt haer seluen / oft uyt de in-settin-
ghe Godts / oft der H. Kercken gheen cracht en
hebben om die saecken te wercken / oft te opere-
ren ende te doen / daer-men-se toe ghebruyckt.

M. Gheeft

M. Gheeft my eenighe al-fulcke dinghen.

D. Sulchs is de om-draepinghe vanden tempst/ om te weten wie ons yet ghestolen heeft. Het draeghen van eenighe billetkens van seker stoffe / oft niet sekere letteren / teekenen / oft op sekeren tijdt / oft van sekere personen gheschreuen om niet ghequetst te worden : Sekere woorden / die-men de koeen / peerden / menschen inde ooze blaest / om van den woluen oft andere beesten niet gehindert te worden / oft van sekere siekten ghenesen te zijn : ende dier-ghelijcken hondert andere / die te langh souden wesen te verhaelen.

M. Waer mede sondicht-men noch teghen dese eere Godts?

D. Met de waer-segghers oft tooueraers te rade te gaen / hunne remedien te ghebruycken / hunne boecken te coopen / vercoopen / bewarē / oft te lesen.

M. Wat remedie moet-men dan ghebruycken teghen de toouerie?

D. Het is ten eersten seer goet sy seluen dickwils deur een goede biechte inden staet van gratie stellen / ende dickwils het H. Sacrament des outaers ontfanghen.

Ten tweeden / het wij-water ghebruycken / ende dat in sijn camer altydt bewaren / ende daer mede sy seluen dickwils besproyen / by-sonder des morgens all-inen opstaet / ende s' auondts / all-men slapen gaet / ende oock op andere tijden / all-men upt oft in gaet / oft yet beghint te doen.

M. Gheeft my noch een ander remedie.

D. Het ghebruyck van't Agnus Dei / het welck van wasch ende Chylmia ghemaect / en vanden Paus alleen gewijt wordt / en heeft groote crachten teghen de tempeesten / donder / blicksem / toouerie /

uerije / ende helpt oock seer den vrouwen inden
arbejdt: Soo behoort-men dan dit in grooter
weerden te houden / ende nae de ghewoonte der
goeder Christenen ouer hem te draghen.

M. Waer deur heeft het Agnus Dei, ende het
wij- water dese cracht?

D. Deur de ghebeden / die de H. Kercke in de wij-
inghe des-selvs ghebeycht.

M. Wat remedie magh-men noch ghebruyc-
ken teghen de toouerie?

D. De ceremonien / ende belesinghe der ghebeden
die de H. Kercke hier toe gheozdonneert heeft.

M. Wat verbiedt ons dit ghebodt noch?

D. Alle sacrilegie / oft on-eere die gheschiedt aen
Kercken / en aen alle andere ghewijde dinghen / en
principalijck aende H. Sacramenten / met die on-
weerdelijck te handelen / oft die in den staet van
doodt-sonden upt te reycken / oft t'ontfanghen.

M. En wordt hier oock niet verboden de eere
der Heylighen?

D. Neen't: want wy en eeren-se niet als Godt /
maer als Gods vrienden ende dienaers / ende het
is groote reden / dat wy menschen de Heylighen
eeren op-der aerden / die van Gode soo ghe-eert
worden in den hemel.

M. Wat eere magh-men die aen-doen?

D. Niet alleenlijck alle eere die-men leuende men-
schen pleghe te bewijzen / als veur haer knielen /
toytzen oft ander licht branden / belden maecken
ende op-rechten / haer ghebedt ende hulpe beghe-
ren / maer oock alle eere / die Gode niet alleen
toe-behoort.

M. Wat eere behoort Gode alleen toe?

D. 1. Inwendige onder-worpinhe ons selfs onder
Gode

Gode als onder onsen Schepper / ende oppersten Heere / wien wy toe-behooren / ende tot sijner glozen ons seluen / ende al wat ons is / moeten voeghen ende schicken. 2. alle uyt-wendighe eere ende reuerentie / hoe cleyn die oock zijn / die uyt sulcke meyninghe gheschiedt / onder de welke de meeste is Sacrificie / oft Misse / die-men wel doet in memorie der Heylighen / maer Gode alleen wordt die gheoffert.

M. VVat Heylighen moet-men principalijck eren?

D. Onse lieue Vrouwe / onsen heylighen Engel / ende den Heylighen wiens naem wy voeren / ende gheestelijcke personen oock den patroon van heur religie.

M. VVaer mede sullen wy die eeren?

D. Met eenigh ghebedt tot heur-lieder eeren te storten / eenighe aelmoessen te gheuen / te biechten / ende ten heylighen Sacramente te gaen / de Kercken tot hunner eeren ghesticht te verciere / te besoecken / daer in te bidden / dickwils tot heurder eeren pet quaedts te laten / ende pet goedts te doen / by-sonder op hunne feest-daghen.

M. En verminderen wy deur dese eere de eere Godts niet?

D. Gheens-sins / maer wy vermeederen die deur oodt-moedighedt / aen-gesien wy hier deur te kennen gheuen dat wy ons onweerdigh houden om deur ons seluen van Gode verhoort te worden / ende dat wy hier-om de Heylighen als middelaers ende veur-spraken by hem te hulpe nemen : Hier-en-bouen / om dat wy hier deur oock belijden / dat sy hunne heylighedt van Gode ontfanghen hebben / ende daer deur verdient
soo

soo hooghe inden hemel van hem verheuen te wesen.

M. En ist oock niet teghen dit ghebodt, te eeren de Reliquien der Heylighen?

D. Neen't: want wy doen dese eere aen den Heylighen/wiens reliquien wy eeren/om dat het gheweest zijn tempels des heylighs Gheests/ ende instrumenten/waer deur sy vele goede werckes ghedaen hebben/ende om dat sy noch eens leuende ende gloziuse lichaemen sullen wesen.

M. Wordt hier oock niet verboden de eere der belden?

D. Neen't/want in't oude Testament heeft-men het koperen serpent groote eere bewesen/all-men dat op-rechtete tot ghesondthept aller die't aensaghen.

M. Hoe worden de belden vande Catholijcken gheert?

D. Alle de eere die-men den belden aen-doet/en gheschiedt om de belden niet/maer om de personen die deur haer beteekent worden: Ghelijck als wy dit woordken Jesus noemende/nijghen/oft reuerentie doen/en doen wy't dat woordken niet/oft den windt die uyt onsen monde gaet/maer den Heere Jesus/die wy daer deur beteekenen ende verstaen.

M. Het beldt dan van onse lieue Vrouwe, en is dat onse lieue Vrouwe niet?

D. Neen't/want daer en is maer eene onse lieue Vrouwe/die inden hemel is/van wien vele belden zijn op der aerden.

M. Verstaen dan de Heylighen ons ghebedt, ende sien sy onse allendigheden?

D. Jae sy. Want ist saecke dat de Engelen
f Godts

Godts inden hemel weten de penitentie ende be-
keeringhe der sondaren / ende heur daer-om ver-
blijden / gelijk't Christus ghetuyghyt: vele te meer
weten de Heylighen onse ghebeden / die tot heurder
eeren ghestort worden.

M. Hoe connen sy dit weten, aen ghesien sy al-
tijdt by ons niet en zijn, als wy hun bidden.

D. Sy sien dat in Gode / die hun dat open-baert:
sy mogen't oock som tijds verstaen vande H. En-
gelen / die dagelijks by ons zijn / ende oock deur
den menschen die van deser werelddt scheyden / en-
de ten hemel varen.

M. Waer-om bidden wy heur, dat sy veur ons
bidden, ghemerckt sy ons niet en connen
helpen, oft vercrijghen dat wy begheren?

D. Het is valsche ende ketterische loghen dat sy ons
niet en connen helpen / oft vercrijghen dat wy be-
gheren / ende het is teghen het ghemeyn ghelocue
der gheheeler H. Kercken / ende oock teghen de
rechte redene / want hebben sy vele ende verschey-
dene saecken van Gode deur hun gebeden vercre-
ghen / doen sy noch leefden / waer-om en sullen sy
het selfste nu niet euen wel / oft beter connē doen /
als sy verlekert zijn van heur salighepdt / en Gode
niet min / maer meer aen-ghenaem / dan doen sy
hier leefden? by-sonder als sy nu onse miserie vol-
maeckelijcker kennen / ende veur haer eyghen
niet meer en dozuen besozght wesen.

M. Maer waer-om ghebruycken wy de hulpe
der Heylighen, ghemerckt wy deur ons sel-
uen van Gode connen begheren wat wy van
noode hebben?

D. Ten eersten / om dat wy ons hier toe onweerdigh
kennen ter oozsaecken van onse sonden / daer
wy

soo hooghe inden hemel van hem verheuen te wesen.

M. En ist oock niet teghen dit ghebodt, te eeren de Reliquien der Heylighen?

D. Neen't: want wy doen dese eere aen den Heylighen/wiens reliquien wy eeren/om dat het gheweest zijn tempels des heylighs Gheests/ ende instrumenten/waer deur sy vele goede werckes ghedaen hebben/ende om dat sy noch eens leuende ende gloziuse lichaemen sullen wesen.

M. Wordt hier oock niet verboden de eere der belden?

D. Neen't/want in't oude Testament heeft-men het koperen serpent groote eere bewesen/all-men dat op-rechtete tot ghesondthept aller die't aensaghen.

M. Hoe worden de belden vande Catholijcken gheert?

D. Alle de eere die-men den belden aen-doet/en gheschiedt om de belden niet/maer om de personen die deur haer beteekent worden: Ghelijck als wy dit woordeken Jesus noemende/nijghen/oft reuerentie doen/en doen wy't dat woordeken niet/oft den windt die uyt onsen monde gaet/maer den Heere Jesus/die wy daer deur beteekenen ende verstaen.

M. Het beldt dan van onse lieue Vrouwe, en is dat onse lieue Vrouwe niet?

D. Neen't/want daer en is maer eene onse lieue Vrouwe/die inden hemel is/van wien vele belden zijn op der aerden.

M. Verstaen dan de Heylighen ons ghebedt, ende sien sy onse allendigheden?

D. Jae sy. Want ist saecke dat de Engelen
f Godts

Wp Gode dickwils mede vergramt hebben ende daghelijcks vergrammen. Ten tweeden/ om lichtelijcker deur het gebedt der Heplighen / die Gode leer aen-ghenaem zijn/ verhoort te worden/ en te vercrjghen dat wp versoecken. Ten derden/ om de Heplighen/ die Godt selue gheert en soo hooghe in den hemel verheuen heeft/ nae sijner begheerten oock te eeren/ want wp eeren-se/ als wp-se bidden.

M. Wat remedie isser om dit eerste ghebode wel t'onderhouden?

D. Dick-maels de H. Sacramenten te ghebruycken/ by-sonder het Sacrament der biechten ende des outaers: want 1. die gheuen eenen smaeck der dinghen/ die wp gheloouen. 2. sy verskeren de hope. 3. sy onsteken de liefde.

Het tweede ghebode.

M. VVat ghebidt ons het tweede ghebode?

D. Gods naem met aller eerweerdighepd noemē.

M. VVat verstaet-dy deur den naem Gods?

D. Godt seluer/ ende al wat Gode aen-gaet/ ende daer Godt deur beteekent wordt.

M. Hoe wordt Godts naem ont-eert?

D. Op vele manieren. Ten eersten/ deur blasphemie oft lasteringhe.

M. Hoe lastert-men Godt?

D. Ten 1. all-men van Gode seght dat in hem niet en is/ oft yet loochent dat in hem is: ghelijck/ Godt is onrecht-veerdigh: Godt en bemint ons niet: Hy en liet ons niet. Ten tweeden/ all-men eenighe creatuere by hem ghelijckt: als/ Die is soo gheleert/ als Godt: T'is al soo waer als Godt. Ten derden/ all-men sonder reuerentie Godts lyden noemt: als / segghende licht-veerde-

lijck / Godts wonden / Godts vleesch / oft bloedt.
 Ten vierden / all-men Gode yet wenscht dat niet
 en betaemt : Als / ick wilde dat Godt dit niet en
 wiste. Ten vyfden / all-men verlmadelijck van
 Godts heplighen sprek / als / Godts moeder / oft
 andere Heplighen en weten onse ghebeden niet :
 Sy en connen ons niet helpen. Ten seften / all-
 men Gods creatueren ongoddelijcken noemt / oft
 wenscht / als / desen dupuellschen windt : De dup-
 uel haete dese peerden / oft schende desen re-
 ghen / etc.

M. Waer deur ont-eeren wy Godt ten twee-
 den?

D. Deur hem yet te belouen dat sonde is / welke
 beloften wy oock niet en moghen vol-bzenghen
 sonder sonde. 2. hem te belouen niet te doen /
 dat beter ghedaen waer dan ghelaten : al-soo son-
 dighen die hem belouen nimmermeer gheestelijck
 oft Geligieus te worden. 3. hem te belouen yet te
 doen / dat beter ghelaten waer : al-soo soudent
 som-tydts moghen mis-doen / die hem belouen te
 houwen / om dat sy hen verbindent ten minsten
 staet aen te nemen : welke belofte men oock niet
 schuldigh en is te vol-bzenghen : want men magh
 tot het vol-maekste climmen. 4. Deur hem yet
 te ghelouen / ende dat niet vol-bzenghen.

M. Magh-men oock Gode , oft sijne Heyli-
 ghen yet ghelouen?

D. Jaet : want dat hebben de Heplighen in't
 oude Testament ghedaen / ende wy wordender
 bande Schryftuere toe vermaent / die seght : Be-
 looft ende betaelt.

M. Wat sal-men Gode ghelouen?

D. Yet dat goet is / oft beter goet : als vasten /
 bidden /

bidden / reynigheydt / pelgrimagie / dick-wils
biechten / etc.

M. Moet-men oock onder-houden wat-men
belooft heeft?

D. Iae't/all-men de ghelofte ghedaen heeft met
vollen verstande ende met vrien wille: segghen-
de oft pepsende: Ick beloue Godt / oft sijn Hepli-
ghe moeder / oft eenighen Heplige / sulcks te doen /
oft te laten.

M. Die sijn ghelofde reynigheydt niet en can
ghehouden, magh die sijne ghelofte wel
ouer-treden?

D. Gheens-sins: want dat hy upt sijne cracht niet
en vermagh / dat can hy deur Godts hulpe / die
hem noyt gheweyghert en sal worden / wilt hy
sijn beste doen om die te verwezuen met bidden /
d'oorlaecke te schouwen / sijn lichaem met vasten /
onghemack / ende andere penitentie te castijden:
Want men can d'oncupſcheydt deur vele andere
middelen dan met houwen verwinnen.

M. Ist goedt ende Gode aenghenaem eenighe
al-sulcke beloften te doen?

D. Sonder twijfel iae't / ende het is ons oock seer
profijtelyck: want de wercken / die-men deur ghe-
loften doet / sijn Gode vele aenghenamer / dan die
alleen upt onsen eyghenen vrien wille sonder be-
loften gheschieden: Niet-te-min / ten is niet ghes-
raden licht-beerdelyck ende sonder den raedt van
enen wijſen ende Godt-vruchtighen biecht-va-
der yet te belouen / by-sonder als de laecke die-
men belooft swaer is / ende die dese doet gheen
vol-maectt verstandt oft wijſheydt en heeft / ghe-
lijck het ghebeurt in kinderen ende sommighe
vrouwen.

M. Wie ont-eert Godt noch met woorden?

D. Die sweeren sonder waerheydt / recht-veerdigheydt / ende redene.

M. Wat is sweeren?

D. 'T is Godt te ghetuyghe roepen van't ghene dat wy segghen.

M. Wie sweert sonder waerheydt?

D. Die eenen valschen eedt doet / dat is / die yet sweert waer te wesen / dat hy wetet valsch te zyn / oft daer aen twijfelt / oft meynt valsch te zyn / dat nochtans waer is : oft die yemandt yet met eenen eedt belooft / welck hy gheen meyninghe en heeft te vol-bzenghen / en al-soo sweren / is doodtsonde / al en gheschiedet maer uyt gheck oft spel / oft om cleyne saecken.

M. Wie sweert sonder recht-veerdigheydt?

D. Die yet sweert te doen oft te laten dat sonde is: als die sweert / dat hy yemandt t'on-recht sal dooden / ghelyck Herodes S. Jan den Dooper: ende desen eedt en magh-men gheen-sins vol-bzenghen : oft die sweert te laeten dat beter ghe-daen waer : ghelyck die sweert gheen Nisse te hoozen op werck-daghen / welcken eedt oock niemanden en verbindt.

M. Wie sweert sonder redene?

D. Die lichtveerdelyck en onbedachtelyck sweert / oft sonder noodt / oft om eenighe cleyne saecke / daer niet aen en hanght. Het welck dick-wils vande menschen geschiedt dier gheen sonde af en maken / daer nochtans sonde is / ende perijckel van doodt-sonde / deur den valschen eedt die-men lichtelyck doet om de ghewoonte van sweren.

M. Wat is ons hier noch meer bevolen?

D. Ten eersten / Godt op synen tijdt louen ende dancken,

dancken. Ten tweeden van hem/ende van al dat hem aen-gaet/ eer-weerdelijck spreken. Ten derden/ all-men bedwonghen is te sweren / dat te doen met de drij veur-leyde conditien.

M. Magh men dan sweeren?

D. Jae't : want het is een deughdelijck werck/ alst met de drij veur-leyde conditien gheschiedt : want hier deur belijden wy/ dat Godt alle dingen liet/ wetet/ ende loont.

M. Wat remedie isser, om het sweeren, vloecken, blasphemeren, ende andere onghesnoerde woorden te ontwennen?

D. Een vast op-set maecken hem van sulcks te wachten / ende om dit beter te doen / sy seluen een boete stellen / veur elke ouer-tredinghe een sekere ende ghesette aelmoesse den armen te gheuen : oft (zijt-dy seluer seer arm) eenighe andere penitentie te vol-bringhen.

Het derde ghebodt.

M. Wat ghebidt ons het derde ghebodt.

D. Den Sabboth heyligh te maecken.

M. Wat verstaet ghy deur den Sabboth?

D. Den dagh der rusten/ die de Joden hielden op den Sater-dagh/ tot ghedenckenisse vande scheypinghe des wereldts/ de welcke Godt van niet op ses daghen geschapen heeft/ende op den seuensten dagh (de welcke de Sater-dagh was) heeft hy gherust : Maer de Christenen houden desen op den Son-dagh / om dat de heylighe Kercke den Sater-dagh in den Son-dagh ten tijden der Apostelen verandert heeft / deur oorsaecke van vele ende groote wel-daden / die sy opden Son-dagh

ontfanghen heeft: Want op desen dagh is Christus onse Saligh-maecker ghebozen / op den seluen is hy verresen / ende heeft sijnen Apostelen den heylighen Gheest ghesonden. Godt heeft oock op desen de wereldt begonnen te schapen / ende vele meer andere notabele saecken / onser sielen salig-hede aen-gaende / zyn op den Son-dagh gheschiedt.

M. Hoe maect-men den Sabboth heyligh?

D. Ten eersten / met een gheheele Misse te hooren / het welck een peggelijck Christen mensche op desen dagh vande H. Kercke op de pene van doot-sonde gheboden is. Ten anderen / met den Catechismus / het Sermoon / ende Vesperen te hooren: te biechten / ende ten heylighen Sacramente des outaers te gaen: deur het lesen van goede boecken / met de siecken te besoecken / ende dierghelijcke goede wercken te doen.

M. Wat wordt ons hier verboden?

D. Ten eersten alle slauelijcke wercken: ghelijck zyn alle wercken van ambachten / ende dierghelijcke andere. Ten tweeden / alle coop-manschap. Ten derden alle ghedinghen ende processen.

M. En ist nimmermeer gheorloft, dese veurghenoemde dinghen op Son-daghen ende feest-daghen te doen?

D. Jaet / som-tijds / ten eersten / als sy noodsaeckelijck zyn tot onder-houdt onses leuens / ende op andere tijden niet bequamelijck en connen gheschieden: ghelijck spijse bereyden / etc. Ten tweeden / als sy noodsaeckelijck zyn tot den dienste Godt / ghelijck de clocken luyden / het Cruys draghen / etc. Ten derden / als sy noodsaeckelijck zyn om eenighe merckelijcke schade te vlieden /

vlieden / oft om andere wettelijcke oorzaken
sonder schandael.

M. Maer wat moet men doen , als men van
wettelijcke oorfaecke twijfelt, oft vreesst veur
schandael?

D. Dan moet men van sijnen Bisschop / Pa-
stoor / oft eenighen anderen ouersten / die maght
heeft sulchs toe te laten / dispensatie oft orlof be-
gheren.

M. En wordt ons niet verboden opden Son-
dagh sonde te doen?

D. De sonde is al-tijdt verboden / maer sy mis-
haeght Gode meer op den Son-dagh / als wy
hem besonderlijck behooren te dienen : ghelijck
een soldaet qualijcker doet hem voeghende met
den vanden op den dagh des strijds / dan oft hy
dat dede op andere daghen.

M. Waer-om staet dat woordeken (*weest ghe-
dachtigh*) in dit ghebodt meer , dan in de
andere?

D. Om ons te vermaenen nimmermeer ons soo
uyt te storzen op tijdelijcke occupatien / dat wy
vergheten Gode sijnen dagh te gheuen tot sijnen
dienste.

M. Wat remedie oft middel hebt-dy om dit
ghebodt wel te onder-houden?

D. Dick-maels peysen / dat wy niet ghemaecht
en zijn om dit lichaem alleen te voeden / maer om
Godt dienende / ende onse sielen met deughden
vercierede / ons bequaem te maken tot het hemel-
rijck . Daer-om ist groote reden / dat wy Gode
eenen dagh gheuen ter weken / als wy ons les ghe-
uen om ons lichaem sijne noodt-druft te besorgen.

I s Het

Het vierde ghebodt.

M. Wat ghebedt ons het vierde ghebodt?

D. Onsen vader ende moeder te eeren.

M. Wien verstaet ghy hier deur vader ende moeder?

D. Ten eersten/ ende principaelijck onse lichamelijke ouders: ten tweeden alle ouersten/ al-soo wel gheestelijcke/ als wereldtijcke/ ende bouen al onse moeder de heylighe Kercke.

M. Hoe moeten wy onse ouders eeren?

D. Ten eersten/ met hun-lieden uyt der herten te beminnen/ ende haer uyt-wendelijck dese liefde te betoonen/ met ons bonette af te doen/ ons knieden te booghen/ vziendelijcken aen te sien ende te spreken: Ten 2. met hun ghehoorzaam te wesen in alle dinghen die teghen de eere Gods niet en zijn. Ten 3. met veur haer te bidden/ ende in allen lichamelijcken ende gheestelijcken noodt/ soo verre ons moghelijck is/ by te staen ende te helpen.

M. Wat zijn de knapen ende maerten hunne meesters ende vrouwen, ende andere onderfaten hunne ouersten schuldigh?

D. In-wendighe ende uyt-wendighe liefde/eere/ ghehoorzaamhepdt ende ghetrouwighepdt inde saken hunner officien/ ende dinghen die hunne salighepdt ende goede manieren aen-gaen: welcke dinghen sy niet alleen goede ouersten schuldigh en sijn te bewijzen/ maer doock den quaden: om dat die Gods stadt-houders zijn/ om wiës wille men heur moet ghehoorzaam wesen.

M. Wat is hier verboden?

D. Alle oneere teghen onse ouders ende ouersten/
ghelijck

ghelijck haer lichtveerdelijck ozdeelen/ quade vermoedinghen/ achter-clap/ murmuratione/ onghehoorzamenhepdt/ en dier-ghelijcke andere onweerdigheden: welcke som vele swaerder zijn teghen onse ouders oft ouersten ghedaen/ dan tegen eenen anderen: ende daer-om moet-men die ghelegenthepdt inde bierchte expzeffelijck te kennen gheuen/ ende uyt-seggghen.

M. Wat wordt den ouders veur heure kinderen hier gheboden?

D. Ten 1. haer te wachten van alle het ghene dat dé kinders (principalijck/ als de moeder bevrucht is) soude moghen hinderen. Ten 2. die in tijds te doen doopé. Ten 3. behoort de moeder haer kindt selue te surgen/ in-dien sy can/ oft en can sy's niet/ soo is sy schuldigh die te besorghen ghesonde ende God-vruchtighe voesters. Ten 4. zijn d'ouders hunne kinderen den nood-druft schuldigh / nae yeghelijcks maght/ soo langhe sy onder hen staen: ende moeten hen versien van cerlijcke middelen om te leuen / t'zij deur studeren / oft een ambacht te leeren / etc. Ten 5. moeten sy-se in de vzeese Godts op-voeden / van ionghs af den Vater no-ster/ Aue Maria/ Het ghelooue / de thien ghebo-den Gods / ende de gheboden der heyligher Kercken doen weten ende onder-houden.

M. Wat moeten de vrouwen ende meesters hunne knechten ende maerten besorghen?

D. Ten eersten / dat sy de saecken die hen ter salighepdt van noode zijn / weten. Ten tweeden/ dat sy de gheboden Gods/ ende der H. Kercke onder-houden: het welck ist dat sy/ vermaent zijnde/ niet doen en willen/ sal-men-se ozlof gheuen.

M. Waer

M. Waer mede sondighen de ouders teghen dit ghebodt?

D. Ten eersten / met te versupmen de veur-seyde dinghen: Ten tweeden / met haer kinderen deur woorden ende wercken t'ont-stichten: Ten derden / met die te verbloecken / oft quaedt te wenschen als sy pet mis-doen. Want ghelijck het vier deur d'olie niet uyt en gaet / maer grooter wordt: al-soo worden de kinderen deur de bloecken der ouders argher/ende niet beter. Ten vierden/ met die pet te ghebidden dat sonde is. Ten vijfden/ met die te beletten / sonder wettelijcke redene / te biechten / oft ten H. Sacramente te gaen / Priester oft Religieus te worden / oft eenighe andere goede wercken te doen/daer sy van Gode toe ghetrocken worden/ ende bequaem toe zijn.

M. Moghen dan de kinderen Priesters oft Religieusen worden teghen hunne ouders danck?

D. Jae sy / als de ouders connen leuen sonder hunne hulpe: hoe-wel nochtans sy behooren te arbeypden om dit metten danck van hunne ouders te doen.

M. Waer mede sondighen sy noch?

D. Met hunne kinderen tot eenen staet teghen heuren danck te bedwingen: Jae de ouders/ die hun dochters al-soo bedwingen eenighe Geligie t'aen-beerden / zijn inden ban / met alle de ghene die hun hier toe raeden oft eenighs-lins helpen.

M. Waer-om beloofst Godt hier langh leuen onder aerden?

D. Om ons / die gheneghen zijn tot ongheloofs-saemhepdt / ende onse Ouerste te ordeelen / te beweghen

beweghen dit ghebodt t'onder-houden.

M. Wat soude ons noch moghen verwecken om onse ouders te eeren?

D. Ten eersten / het exempel van Christus onsen saligh-maecker. Ten tweeden / het ouer-pepelen / dat wy na Godt ons leuen van onse ouders ontfanghen hebben: ende dat onse moeder om ons ter wereldt te bzenghen seer groote pijn gheleden heeft / ende in ons op te voeden seer grooten arbeit ende moeyte ghedaen: ende dat onse vader seer grooten arbeit doë most ende groote sorghe draghen / om ons den cost ende anderen noodtdruft te besozghen / ende dat alle onse Quersten Gode sullen rekeninghe van ons moeten gheuen. Ten derden / in onse Quersten aen-lien / niet eenen mensche die saelgeren can / maer Godt selue / wiens stadt-houders sy zijn / ende om wiens wille wy ghehoorzamen moeten wesen. Ten vierden / de sware straffen daer Godt de onghehoorzame kinderen pleghe mede te plaghen: ende den loon die hy den ghehoorzamen beloofte. Ende al zijn somtijds d' Querste slecht oft simpel / soo en zijn sy daer-om niet te versmaden: want deur sulcke doet Godt dick-wils meer / dan deur wijse: gheleijck meer mirakelen gheschieden deur houten belden / dan deur gouden oft silueren.

Het vijfde ghebodt.

M. Wat leert ons het vijfde ghebodt?

D. Niemandt doodt-slaen: maer malckanderen uptter herten beminnen.

M. Wat

M. Wat verstaet ghy hier, deur doodt-slaen?

D. Alle het ghene dat het lichaem van den mensche can hinderen oft schaden.

M. Waer-om seght ghy, van den mensche?

D. Om dattet niet verboden en is de beesten te dooden oft te quetsen: hoe wel dat-men in dit te doen sp-seluen van alle wreedthepdt behoort te wachten.

M. Wat wordt hier dan verboden?

D. Sonder wettighe maght ende redene het lichaem van sp seluen/ oft van sijnen naesten/ te quetsen/ oft te hinderen.

M. Waer-om seght ghy, Sonder wettighe maght ende redene?

D. Om dat de wettighe Magistraet oft rechter niet en sondicht met de quaedt-doenders/ nae het eysschen der rechten/ ter doodt te verwijsen/ oft te doen dooden: noch oock de scherp-rechters met al-sulcken sententie te volbrængen.

M. En sondighen de soldaten oock teghen dit ghebodt niet, met hen vyanden te dooden, oft te quetsen?

D. Neen sp: als de orloghe rechtveerdigh is. ghelijck is/ de orloghe die de Christene Princen tegen den Turck/ ende Catholijcke Princen tegen heure rebelle onder-saten voeren.

M. Waer-om seght ghy, Als de orloghe rechtveerdigh is?

D. Om dat-se grootelijcks teghen dit ghebodt misdoen/ met pemanden te dooden oft te quetsen/ als de orloghe quaedt ende onrechtveerdigh is: ghelijck is/ de orloghe die de Turck teghen de Christenen voert/ ende die van Hollandt teghen
hunne

Hunne wettighe ende natuerlijcke Princen.

M. Sondighen sy dan , die hen laten aen-schrij-
uen, oft die dienen inden legher van de Turc-
ken, rebellen van Hollandt, ende dierghelijc-
ke andere , die een on-rechtveerdighe orlo-
ghe voeren ?

D. Jaet/ sy sondighen grootelijcks / ende zijn ghe-
houden restitutie te doen van de schade die sy hun
teghen-partije aen-doen.

M. Wie sondighen noch teghen dit ghebodt?

D. Die malckanderen beroepen om op eenen se-
keren tijdt ende plaetse te verchten.

M. En magh hy oock niet gaen , die van sijnen
vyandt beroepen wordt , om sijn eere te be-
waren ende te beschermen ?

D. Neen hy : want om gheen eere oft goedt en
magh-men Gods ghebodt ouer-treden.

M. En soude hy dat niet moghen doen , als hy
van sijnen Magistraet, Capiteyn, Heere, Prin-
ce , Coningh , oft Keyser hier toe consent
hadde ?

D. Gheen-sins : want sy en hebbē gheene maght
hier toe consent te gheuen / ghemerckt dat dese sa-
ke in haer seluen quaedt ende ongheozloft is: ende
datse alle den Heeren / van wat staten oft conditie
sy zijn / op seer groote straffen van het H. Concilie Sess. 24.
cap. 19.
van Trenten verboden is.

M. En magh-men hem seluen oock niet ver-
weren, teghen de ghene die ons , oft eens an-
ders leuen , oft suyuerheydt , wilt on-recht-
veerdelijck nemen ?

D. Jaet.

M. Magh-

M. Magh-men dat wel doen, als dat niet en can gheschieden sonder den aen-comer te quetsen oft te dooden?

D. Jae't / alster gheenen anderen middel en is om te ontgaen: hoe wel dat som-tijds soude moghen gheraden wesen (als wy in de gratie Godts zyn) liever seluer te steruen / dan eenen anderen die in eenen quaden staet is / te dooden.

M. Wie sondighen noch teghen dit ghebodt?

D. Die sonder wettighe maght ende redene / deur hun seluen / oft deur eenen anderen / hun eyghen / oft eens anders lichaem dooden / quetsen / oft eenigh-sins hinderen / deur slaen / steken / smyten / quaedt toe-sien / onwetentheydt van hun-lieder conste / deur quaden raedt / mederijnen / dzanccken / venijn / toouerije / valsche ghetupghenisse / onrechtveerdigh vonnis oft sententie: de waerheydt die ons bekent is / niet willen ghetupghen / oft pemanden niet beschermen / als dat sonder ons perijckel coste gheschieden / oft deur eenighe andere maniere / t'zij dat het selue heymelijcken / t'zij dattet open-baerlijck ghebeure. Soo wie gheestelijcke personen quetst / oft slaet / bouen de doodt-sonde die hy doet / valt oock inden ban / uyt de H. Kercke verwozpen.

M. Wat is hier noch verboden?

D. Alle schandael oft verargheringhe onses naestens: de welke eerst gheschiedt / met hem tot eenighe sonde te brenghen / oft soecken te brenghen / om hem hier deur te hinderen / oft ons seluen eenigh profijt oft ghenoechte aen te doen. Al-soo sondighen / die pemanden verleyden tot dzonckenschap / oncuyscheydt / ketterije / toouerije / superstitie / oft eenighe andere sonde oft quaedt.

Ten

Ten tweeden / met eenighe sonde te bedriuen / oft eenigh ander werck / dat eenigh schijnfel van quaedt heeft / sonder eenighe wettighe oorzaecke te doen / deur het welck men weet / oft behoort te weten / dat yemandt oorzaecke nemen sal om in sonde te vallen . Welck schandael wy soo neerstelijck moeten wachten / dat wy (om dat in crancke ende on-vol-maecte menschen te beletten) som-tijds ghehouden zijn / eenighe goede wercken / die ons tot onse saligheydt niet van noode en zijn / achter te laeten: oft immers eenen tijdt upt te stellen.

M. VVaer-om hanght ghy hier by, De wercken die ons tot onse saligheydt niet van noode en zijn ?

D. Om dat-men die nimmermeer (om het schandael onses naestens te beletten) en magh achter-laten / oft upt-stellen / als wy daer toe verbonden zijn.

M. VVat verbiedt ons dit ghebodt noch ?

D. Al dat ons tot de veur-genoemde sonden soude moghen verwecken : als / ten eersten / gramscappe : waer deur wy van onsen naesten wraeke begheren. Ten tweeden / haet : waer deur wy hem yet quaedts onbehoorlijcken wenschen oft begheren. Ten derden / nijd : waer deur wy ons van het quaedt onses naestens verblijden / oft van sijn goedt ende wel-baert bedroeuuen . Ende in de biechte moet-men te kennen gheuen wat quaedt wy hem begeert hebben / ende wat goedt benijdt.

M. VVat vereyscht van ons dit vijfde ghebodt ?

D. Ten eersten / alle Christelijcke sacht-moesdigheydt ende patientie / om te verdraghen het
G
onghes

onghelijck/ dat onsen naesten ons aen-doet / ende blytigheydt om lichtelijck te vergheuen / dat hy teghen ons mis-daen heeft. Ten tweeden/ dat wy onsen naesten sullen by-staen / deur aelmoessen/ oft andere middelen/ nae onse maght / ende sijnen noodt : by-sonder als hy in perijckel is van steruen / oft in eenighe siechte oft andere miserie te vallen / ten zij dat wy hem helpen . Ten derden/ dat wy onsen naesten restitueren ende op-rechten de schade die wy hem ghedaen hebben teghen dit ghebodt.

M. V Wat middel hebt-dy , om dit ghebodt te onder-houden ?

D. Onsen naesten aen-sien als kinderen Godts/ Gode soo weerd/ dat hy-se ghecocht heeft met sijnen eyghenen bloede.

Het seste ghebodt.

M. V Wat verbiedt ons het seste ghebodt ?

D. Alle sozten van oncuyscheydt : soo wel / die gheschieden deur woorden / als deur wercken : ende al-soo wel met sy-seluen / als met eenen anderen.

M. Is alle oncuyscheydt euen groote sonde ?

D. Neen: want ouer-spel/ het welck tusschen twee ghehoude personen / oft tusschen een gehoude en een onghehoude gheschiedt/ is meerder sonde dan simpele oncuyscheyt die tusschē ongehouwde gebeurt/ die malckanderē niet en bestaē/ oft die geen belofte van supuerheydt ghedaen en hebben. Ende het selfste wordt oock verstaen in andere specien van oncuyscheydt . Ende hier-om is van noode/ dat wy in de biechte te kennen gheuen / van wat staet

staet ende conditie wy zijn/ende de ghene daer wy mede teghen dit ghebodt ghesondicht hebben.

M. VVat ghebidt ons dit ghebodt te vlieden?

D. Alle oorzacken / waer deur wy in dese sonpen moghen vallen : ghelijck zijn / sekere personen / plaetsen / ende gheselschappen / curieusheydt der ooghen / ouer-bloedigheydt ende pompeusheydt der cleederen / het maecken / bewaren / vercoopen / coopen / ende aen-sien van vuple ende oneerlijcke belden oft schilderijen : het dichten / schryuen / lesen / oft hoorzen / van vuple boecken ende liedekens / ende alle vuple woorden : hieren-houen / ledigheydt / dronckenschap / ende alle het ghene dat ons soude moghen oorzake gheuen tot eenighe onsupuerheydt.

M. VVat ghebidt ons dit ghebodt?

D. Ten eersten / dat wy dien persoon / de welcke wy deur gheweldt / vrees / bedroggh / oft eenighe andere dier-ghelijcke middelen tot val ghebroght hebben / de schade sullen op-rechten / die sy lijdt : om dat sy soo rijckelijcken ende eerlijcken niet en can houden / als sy sonder dese schande soude ghedaen hebben. Ten tweeden / te trouwen / die men dat belooft heeft : by-sonder die-men deur sulcke belofte tot oncuyscheydt ghebroght heeft. Want hier toe is-men oock ghehouden / al ist dat men haer dat alleen gheueysdelijck belooft heeft : in-dien sy gheen wettighe oorzaecke ghehadt en heeft / om te vermoeden dat dese belofte gheueysdelijck gheschiedde. Ten derden / de contrarie deughden : als / houwelijcke trouwe / ende alle Christelijcke supuerheydt / neerstelijck bewaren.

M. VVat remedien souden ons hier toe moghen helpen?

D. Ten eersten/ sijn ooghen bewaren/ ledigheydt/ ouerbloedigheydt in eten ende dzycken ende alle oorzaccken van onsupuerheydt schouwen. Ten tweeden/ bidden/ dick-wils de H. Sacramenten der biechte ende des outaers ghebrypcken. Ten derden/ het lichaem met penitentie castyden: want groue tentationen moeten met harde remedien verwonnen worden. Ten vierden/ het ouer-peylen van de leelijckheydt / schade ende schande der oncupshedydt / ende van de schoonheydt/ grooten loon ende prijs der supuerheydt.

Het seuenste ghebodt.

M. VVat verbiedt ons het seuenste ghebodt?

D. Alle soorten van on-rechtveerdigheydt: als sijn / Ten eersten/ dieuerije/ waer deur men heymelijcken eens anders goedt nemit. Ten tweeden / Goouerije / waer deur men dat open-baerlyck met gheweldt nemit. Ten derden / d'onrechtveerdigheydt die in de coop-manschap gheschiedt / oft deur eenighe waere onder haer weerde te coopen / oft bouen haer weerde (oock op borghen) te vercoopen. Ende hier om sondighen grootelijcks de coopers die in coopinghen / verpachtinghen / verhueringhen van huysen / landen / thienden / etc. monopolium maecken / dat is / met malckanderen ouer-een-comen om het goedt soo vele / ende niet dierder te coopen / hueren / pachten / etc. Ende dese sijn oock verbonden restrooz te doen van de schade die de vercooper / verhuerder / oft verpachter hier deur lijdt.

In-ghe

In-ghelijcks soo mis-doen oock de vercoopers/
die monopolium maecten / dat is / met mal-
kanderen ouer-een-comen / hun goedt sus oft soo
bele dierder te vercoopen / ende niet min : Ende
dese zijn oock ghehouden restooz te doen van het
ghene dat sy het selfde bouen sijn behoorzijcke
weerdde vercocht hebben . Hier-en-bouen doen sy
oock groote sonde / die haer goedt op-fluyten / oft
alle de bzychten van sekere sozte op-coopen / om
alsoo dieren tijdt in de ghemeynte te bzenghen.

M. Hoe sondicht-men noch in de coop-man-
schappe ?

D. Met eenighe verbodene waere / oft die der
ghemeynten seer schadelijck is / in d'landt te bzen-
ghen / ende met yemanden yet te vercoopen oft te
gheuen dat ons niet toe en hoort . Ende met dier-
ghelijck goedt (wel wetende dat-het sulcks is) te
coopen oft te ontfanghen.

M. Op wat manieren sondicht-men noch inde
coop-manschappe ?

D. Met sijne waere te verballschen / oft het ghe-
bzeck deur eenigh bedzogh oft loghenen te bedec-
ken : segghende van eenighe ghebzeckelijcke saec-
ke / dat sy op-recht is / om hier deur den cooper
aen te locken . Hier-en-bouen / met d'een sozte
veur d'andere te vercoopen : met te cleynen ghe-
wighte oft maete te ghebzyupcken : ten lesten / als-
men yemanden met quaedt geldt betaelt / hoe wel
men dat veur goedt ontfanghen heeft.

M. Wat verbiedt dit ghebodt noch ?

D. Alle woekerije / Symonie / ende alle andere
manieren daer-men eenen anderen in synen tijde-
lijcken goede mede beschadicht.

M. Wat is woekerije?

D. Het is een ghewin / dat-men van yemanden ontfanght / om hem gheldt / kozen / bier / oft eenighe andere dier-ghelijcke dinghen / die in t'ghebruyck verdaen worden / gheleent te hebben.

M. Verclaert my dat met eenigh exempel.

D. ghenomen / dat ick v te Bamisse leene hondert guldens / op conditie dat ghy my te Paelschen weder-om sult gheuen hondert ende thien guldens : het ghewin van die thien guldens / die ick ontfanghe bouen de hondert / die ick v gheleent hebbe / is woeker ende onrechtveerdigh / ende daer-om moet-men't weder gheuen.

M. V Wat is Simonie?

D. Het is een roopinghe oft vercoopinghe van gheestelijcke beneficien oft prebenden / oft van eenighe andere ghewijde oft gheestelijcke dinghen.

M. V Welck zijn de andere manieren , daermen sijnen naesten in sijn goedt mede beschadight?

D. Ten eersten / onachtsaemhepdt in sijn officie ende handteringhe / waer deur men beschadight den ghenen daer-men deur werckt . Al-soo sondighen ambachts-lieden / werck-lieden / knapen ende maerten / die haer officie onachtsamelijck doen : ledigh sittende / met clappen den tijdt verquilstende / murmurerende / oft kijuende / soo dat-men hen niet en verre bevelen . Ten tweeden / booshepdt : daer-men yemandts goedt / willens ende wetens / te niete mede doet : ghelijck / yemandts huys deur quaedthepdt verbranden / oft yet byeken / scheuren / etc.

M. Waer

M. Waer deur beschadight-men sijnen naesten noch in sijn goedt?

D. Deur quaedt toe-sien: waer deur men oorsaecke is / dat eens anders goedt te niete gaet. Gheelijck / als yemandt oorsaecke is deur sijne onachtsaemhepdt / dat yemandts vuchten / t'zij deur onse beesten / oft anders-sins / bederuen: hier en bouen / met yemandt onrechtveerdelijck te beletten van eenighe beneficien / officien / testamenten oft yet anders te verrijghen.

M. Waer mede doen wy onsen naesten noch schade, teghen dit ghebodt?

D. Met eenighe processen teghen hem te voeren / all-men wel wetet dat-men onghelijck heeft: met die te bescherme / oft met d'onrechtveerdighepdt / die ons wel bekent is / niet te openbaren; met onachtsaem te zijn in d'beschermen van goede processen / die-men aen-veerdt heeft veur te staen / ende met die te langhe upt te stellen: ende met de waerhepdt / die wy wel weten / ende daer wy wetelijcken nae ghevraeght zijn / niet willen te kennen gheuen / by-sonder als onse naesten hier deur merckelijcken beschadight wordt / ende wy dat connen ghedoen sonder onse merckelijcke schade. Hier-en-bouen / soo sondighen oock de rechters / die onachtsaem zijn in de waerhepdt van eenighe gheschillen ende processen te onder-soecken: oft die deur haet / liefde / vreesse / giften oft anders-sins / het vonnis van eenighe saecken te langhe upt-stellen. Deen partije langher tijdt gheuen om t'antwoerden dan d'andere: die een onrechtveerdigh vonnis oft sententie gheuen / oft yemanden vonnissen / die hun onder-saet niet en is / oft

van eenighe saecke daer sy gheen maght oft iurisdic-
dictie ouer en hebben.

M. Zijnder noch eenighe andere manieren,
daer-men mede sondicht teghen dit ghe-
bodt?

D. Jae't: ende onder andere / die onghelijcke-
lijk bedeeft de goeden ende lasten hem bevolen:
ende alle andere achter-houdinghe van eens an-
ders goedt: als is / t'ghene dat-men vindt / oft
dat-men van rechte schuldigh is: ghelijck / tol/
accisen / imposten / thienden / ende dier-ghelijcke
andere rechten.

M. Is-men dan schuldigh accijse, tol, &c. te
betalen?

D. Jae't / als sy wettelijck in-ghesett zijn / ende
die achter-houden / is dieuerge met obligatie van
restoor te doen.

M. Wat is hier gheboden?

D. Ten eersten / Gherechtigheydt in allen saec-
ken: namelijcken / in onse schuldt aen onse schuldt-
heeren / ende loon aen onse werck-lieden te beta-
len. Ten anderen / Restoor te doen / oft weder te
gheuen al t'ghene dat wy onrechtveerdelijck besit-
ten: ende te vol-doen alle schade / die wy yeman-
den deur onf-seluen / oft deur eenen anderen ghe-
daen hebben. Het welck soo nood-saeckelijck is /
dat-men daer sonder (in dien het ons onmoghe-
lijck is) van de sonde der onrechtveerdigheydt
gheen vergiffenisse crijghen en can / hoe wel men
die ghebiecht heeft.

M. Aen wien moet men dit restoor doen?

D. Aen den ghenen die't toe-behoort: oft die-
men de schade ghedaen heeft.

M. Maer

M. Maer oft hy doodt ware, oft dat men hem niet en coste vinden?

D. Dan moet men't aen sijne erf-gheamen weder gheuen: ende in dien hy gheene en heeft/ oft die ons onbekent blyuen / nae dat wy behoort-lijcke neerstigheydt ghedaen hebben die te vinden/ dan sal men dat Gode gheuen / die't al toe-behoort / deur de arme lieden / Cloosters / Kercken/ etc. nae des biecht-vaders raedt.

M. Wanneer moet dese restitutie gheschieden?

D. Zoo haest alst ons moghelijck is.

M. Wat remedie isser, om dese sonde te schouwen?

D. Ten eersten / d'ooghe al-tijdt op haer infame leelijckheydt hebben: want sy maect v eenen dief / hoe edel oft eerlijck ghy schijnt te wesen. Ten anderen / haer grootheydt ouer-peylen / ende de swaerheydt om daer af vergiffenisse te verweruen: waer toe van noode is / bouen de biechte/ restoor te doen van t'ghenomen oft achter-ghehouden goedt / ende van alle de schade die uwen naesten daer deur heeft gheleden. Want S. Augustijn seght seer wel:

*D'onrechtveerdigheydt en wordt niet vergheuen,
Men moet het onrechtveerdigh goedt weder gheuen.*

Het achtste ghebodt.

M. Wat verbiedt ons het achtste ghebodt?

D. Alle sonden / waer deur de eere ende goeden naem ons naestens ghehindert / oft eenighs-sins vermindert wordt. Ghelijck / ten eersten / is / valsche ghetuyghenisse / soo wel die gheschiedt in't

recht als daer buyten. Ten tweeden achter-clap: waer deur eens anders naem ende faem onrechtveerdelijck ende heymelijck verlozen oft vermindert wordt.

M. Hoegheschiedt desen achter-clap?

D. Ten eersten / met yet quaedts / dat valsch is / van een ander te legghen. Ten tweeden / dat waer is / maer secreet / ende onbekent. Ten derden / te loochenen / oft te verminderen onses naestens goedt ende deughden : oft die op al-sulcke maniere te verswijghen / dat wy daer deur oorsaecke gheuen yet quaedts te vermoeden / als oft wy swijghende hem wilden mis-prijfen. Ten vierden / met iemanden flauwelijck te prijfen / als men hem schijnt te willen prijfen.

M. Ist oock sonde, achter-clap te hooren?

D. Jaet : principelijck alst ons behaeght. Want en waerder gheen toe-hoorder / daer en waer geen achter-clapper.

M. Waer-om seght-dy, Als-men die hindert in't heymelijck?

D. Om datter gheenen achter-clap en is / alst in't openbaer / oft in sijn teghenwoordighepdt gheschiedt : want dan ist spijt / berachinghe / ende beghekinghe : d'welck meerder sonde is / dan achter-clap.

M. Waer mede sondicht-men noch teghen dit ghebodt?

D. Met yet te openbaren dat wy beloofte hebben te swijghen / oft dat uyt sijn natuere sulcks is dat tet behoort ghelweghen te zijn. Item / met eens anders byueen / sonder consent des schrijuers / oft daer-se aen gheschreuen zijn / oft sonder wettighe oorsaecke / open te breken / oft te lesen.

M. Wat

M. V Wat is hier noch verboden?

D. Ten eersten oor-blasinghe/ die gheschiedt met pet te segghen waer deur men eenighen twist oft twee-draghtigheydt/ daer paps was/ oft eenighen haet/ daer vziendtschap was/ soude maken. Ten tweeden / alle loghenen : niet alleen daer-men eenen anderen mede beschadicht / maer oock die gheschieden om de ghenoechte/ oft uyt gheck/ iae selfs om beters-wille.

M. V Wat verbiedt ons dit ghebodt noch?

D. Alle quade suspicien ende vermoedinghen ende alle licht-veerdighe oordeelen : waer deur wy pet quaedts van onsen naesten / sonder wettighe redenen / oordeelen. Ende men sondicht niet alleen teghen dit ghebodt / als-men dese veur-sepde dinghen selue doet / maer oock als-men eenen anderen daer toe oorsaecke gheeft.

M. Wat is ons hier gheboden?

D. 1. Op-recht ende waerachtigh zyn in woor-den ende wercken. 2. Goedt vermoeden hebben van onsen naesten / als wy contrarie niet seker en weten. 3. Onses naestens deughden te kennengheuen/ daer't hem can voorzederen.

M. Wat moet men doen , als-men eenighen achter-clap hoort , oft yet anders , waer deur de fame van onsen naesten beschadicht wordt?

D. Men moet d'achter-clappers berispen / isser hope van beteringhe : oft deur eenigh ander propost den achter-clap beletten / oft ten minsten/ met een droef ghelaet toonen dat ons dien clap mis-haeght.

M. Wat is hier noch gheboden?

D. Restitutie van de ecre ende fame die wy beno-
men

men

men oft vermindert hebben / ende de tijdelijcke schade op-rechten / die onsen naesten deur den achterclap gheleden heeft / met het profijt / daer hy af belett is gheweest.

M. VVat remedie isser teghen dese sonde?

D. 1. Sy seluen gade-slaen: want in onseluen zijn soo vele ghebreken / dat wy gheenen tijdt hebben en sullen ons niet ander liedens ghebreken te bekommeren / willen wy onseluen wel besien ende supueren: by-sonder als het restoor van noodde is. 2. Beysen / dat-men deur dese sonde den dupuel ghelijck wordt: die niet anders en doet / dan de menschen beschuldighen / ghelijck ter contrarien / de goede Engelen ons soecken t'ontschuldighen.

Her neghenste ghebodt.

M. VVat beveelt ons het neghenste ghebodt?

D. Ons herte beligh houden met supuere ghepeysen / ende alle onsupuere ter-stondt van ons weyren.

M. VVat verbiedet ons?

D. 1. Alle consent in eenighe oncuyscheydt. Want al-sulcke sonde is het consent / als d'uyt-wendigh werck. 2. Behaghen in onreynne ghepeysen. 3. alle onsupuercheydt des herten. Quade in-vallen / die ons mis-haghen / ende pijnlijck zijn / en zijn gheene sonden.

M. VVat remedie hebt-dy, om van quade ghepeysen ontslaghen te zijn?

D. Ons herte dickwils bekommeren met heylige meditatie / ende in de liefde Gods: want ghelijck de vliegghen schouwen d'water dat op t'vier siedt / al-soo oock de dupuel vierighe herten.

Het

Het thienste ghebodt.

M. VVat wordt ons gheboden in't thienste ghebodt?

D. Godt begheert dat wy ons herte supuer houden van alle begheerte des tijdelijcks goedts: ende daer-om beveelt hy ons hier te vreden te zijn/ met het ghene dat hy ons verleent heeft / ende onsen cost rechtveerdelijck te winnen.

M. Wat wordt ons verboden ?

D. Alle consent in eenighe dienerije : dat is/ in't nemen / oft achter-houden eenighs onrechtveerdighs goedts.

M. VVat middel isser, om dit ghebodt wel te onder-houden ?

D. Ons herte stellen op't eeuwigh goedt / ende pepsen dat wy op dese werelddat niet en moghen begheren/ dat wy niet en moghen hebben.

M. En sondicht-men anderf-sins met ghepeysen niet dan inde materie van dese twee leste gheboden ?

D. Jae't/ want men sondicht oock met ghepeysen in alle gheboden. Maer dese worden uyt-drukkelijcken verboden/ om dat de menschen hier min op achten/ ende daer in dickwils vallen/ om onse quade begheerlijckheydt tot hebben ende tot welluste des vleeschs gheneyght.

M. VVaer-om worden dese thien gheboden inde heylighe Schriftuere, *thien woorden,* gheheeren ?

D. 1. Om dat sy cozt zijn/ licht om t'onthouden/ ende dickwils te her-halen. 2. op dat wy-se veur
ons

ons sprekke-woordt / oft denissen hebben souden:
by-sonder dat ghebodt / dat wy dick-maelder pleeg-
ghen t'ouer-treden.

Wande gheboden der Heyligher Kercken.

M. Ist ghenoegh, dat-men dese thien ghebo-
den onder-houdt?

D. Neen't: maer wy moeten oock onder-houden
de gheboden der H. Kercken / om daer deur oock
te toonen dat wy Godt beminnen / ende onses
moeders der heyligher Kercken op-rechte kinde-
ren sijn.

M. Seght die.

- D. 1. De gheboden heylighe daghen sult-dy
vieren.
2. Ende dan oock Misse hoozen / met goede ma-
nieren.
3. Gheen ghebodene vasten-daghen sult-dy
haken.
4. Ghy sult uwen Priester eens s'jaers v biechte
sprekken.
5. Ende nutten / omtrent Paeschen het lichaem
ons Heeren.

Dit ghebidt de heylighe Kercke vol eeren.

M. Waer-om heeft ons de H. Kercke dese din-
ghen gheboden?

D. Om den wille haers bypdegoms Christi
claerder uyt te legghen.

M. Hoe soo?

D. Want Christus heeft ons beuolen te bidden /
vasten / ende het H. Sacrament des outaers te ont-
ont-

ontfanghen : maer hy en heeft niet upt-gheleght den tijdt oft maniere . Dat verclaert ons hier de heylighe Kercke.

Het eerste ghebodt.

M. VVat beveelt ons d'eerste ghebodt ?

D. Niet alleen de son-daghen / maer oock alle gheboden heylighe daghen te vieren / niet min dan den Son-dagh.

M. VVie heeft de heylighe daghen in-ghestelt ?

D. De heylighe Kercke : deur de selue auctoriteit daer sy den Sabboth in den Son-dagh verandert heeft.

M. VVaer-om heeft sy die in-ghestelt ?

D. 1. Tot memorie der mysterien ende wel-daden Christi : om hem daer af te dancken. 2. Tot eere der Heylighen : om heur ghebeden ende hulpe te begheren. 3. Tot instructie der Christenen : die deur de heylighe daghen gheleert worden / van de glorie des hemels / van t' H. Sacrament des outaers / van t' daghe-vier / van d'leuen der Heylighen / om die nae te volghen / ende van vele andere dinghen / die ons ghelooue ende Christen Geligie aen-gaen.

Het tweede ghebodt.

M. VVat ghebidt het tweede ghebodt ?

D. Alle Son-daghen ende heyligh-daghen / ten minsten / een gheheele Misse hooren.

M. VVat is Misse hooren ?

D. Teghen-wozdigh zijn / daer-men Misse doet /
ende

ende sijn intentie voeghen met de intentie des Priesters.

M. Hoe voeght-men sijn intentie met d'intentie des Priesters?

D. Als wy niet begheerte ende meeninghe daer sijn / om deelachtigh te wesen van t Sacrificie dat daer gheoffert wordt / ende ons begheuen tot bidden / sonder ghewillighe verstroptheydt.

M. VVie isser verbonden, op Son-daghen ende heylighe daghen Misse te hooren?

D. Alle Chyistene menschen / die tot het ghebruyck huns verstandts ghecomen sijn / ten ware dat sy deur siechten / ghevanghenissen / oft eenighe andere wettelijcke redene belet sijn.

M. En is men op gheen andere daghen hier toe ghehouden?

D. Neen't: nochtans ist seer gheraden / alle daghe Misse te hooren. Want wy vercrighen hier de gratie Godts / quijt-scheldinghe der pynen die wy deur onse sonden verdient hebben: ende / om de teghen-wordigheydt des lichaems Christi / verweruen wy lichtelijcker wat wy begheren: ende wy worden hier deur oock bewaert van vele quaedts ende onghelucks / ende verboordert in onse tijdelijcke affairen / want Godt beschickt onse saecken al-soo / dat-men deur den tijdt niet en verliest / die-men besigh is met Misse te hooren.

M. VVat moet-men doen, om profijtelijck Misse te hooren?

D. Men moet deur al maecken dat-men van t'beghin sel totten eynde / met een groote uytwendighe ende in-wendighe reuerentie / daer teghen wordigh sij: aen-ghesien wy vastelijck ghe-loouen / dat Chyistus onse Saligh-maecker daer selue

selue op-geoffert wordt/ ende met ontallijcke Engelen/ daer in persoone is.

M. Wat sullen wy best onder de Misse doen?

D. Ons scoolen-hoedken / oft eenighe andere goede ghebedekens lesen / oft yet goedts peysen: ende dat tot omtrent het midden der Missen/ oft/ tot dat-men onsen Heere gaet op-heffen.

M. Hoe bidt ghy, als-men onsen Heere op-heft?

D. Ick groete ende aen-bidde v / o Heere Jesu Christe / wiens waer-achtigh / gheheel / ende leuende lichaem / siele / ende Godtheydt ick hier / onder de ghedaente des broodts / teghenwordigh belijde: ende bidde oodtmoedelijck / dat v belieue / deur de verdienste van v bitter lijden / my sterck van ghelooue te maecken / vast inde hope / ontsteken in liefden / supuer van herten / ende verduidigh in alle lijden ende teghen-spoedt. Amen.

M. Wat ghebedt spreeckt ghy, als-men den kelck op-heft?

D. O Heere Jesu Christe / wiens waerachtigh bloedt / vereenicht met v leuende ende glorieus lichaem / siele / ende Godtheydt / ick hier onder de ghedaente des wijns teghenwordigh belijde: Ick aen-bidde v / oodtmoedelijck begherende / dat v ghelieue / deur d'uyt-stortinghe van dit alderheylighste bloedt / alle mijne sonden al-soo uyt te wasschen / dat ick daer mede niet meer besmet en worde / ende gratie te gheuen / om v te beminnen bouen al / ende mijnen naesten ghelijck my seluen.

M. Wat doet ghy nae de consecratie?

D. Ick bidde veur leuende ende doode / seggende oft peysende: O Heere Jesu Christe / ick bidde v oodtmoedelijck / dat ghy deur dit sacrificie my / mijn

¶

mijn

mijn ouders / vzienden / wel-doenders / ende alle de ghene / daer ick schuldigh ben veur te bidden / wilt bewaren van alle quaedt / ende gheuen dat ons alder-noodt-saeckelijckste is. Heere / ick offere v oock dit heyligh sacrificie / veur de bekeeringhe van alle sondaren : ende veur de sielen / die in t'vagh-vier zijn / princijpaliick / daer ick schuldigh ben veur te bidden / ende veur den gheheelen staet der heyligher Kercken.

M. Wat doet ghy noch meer ?

D. Ick maecke my daer nae bereedt / om / ten minsten gheestelijcken / het heyligh Sacrament t'ontfanghen / segghende oft peysende : O lieue Heere / t'is my hertelijcken leedt / dat ick v opt met eenighe sonde vergramt hebbe : ick neme vastelijck veur my / mijn leuen te beteren / ende ick bidde v / wilt-se my vergheuen / deur de cracht van dit sacrificie : ende maectt my deelachtigh van t'elue / ende comende in mijn siele / maectt my eenen mensche naer v herte. Amen.

M. Wat soude-men noch profijtelijcken inde Misse connen doen ?

D. Quer-peysen de passie ende het lijden onses Heeren Jesu Christi : dat ons deur de Misse ende cerimonien / die-men daer in ghebruyckt / beteectent ende gherepresenteert wordt.

M. Leert my, hoe de Passie onses Heeren, deur de cerimonien der Misse, beteectent wordt.

D. Deur den Confiteor, die de Prieester / neder-ghebooght zijnde beneden den outaer / leest / wordt ons beteectent het ghebedt / dat Christus veur sijn passie in t' hofken dede. Ende deur het ghene dat de Prieester doet aen de rechte sijde / daer-men den Epistel leest / worden ons gherepresenteert de
pijnen

pijnen die hy van den Joden gheleden heeft: ghe-
lijck deur het ghene / dat aen de sincke sijde ghe-
schiebt / het lyden / hem van den Heydenen aen-
ghedaen.

M. Wat wordt ons deur de ghebeden die secre-
telijck ghelesen worden, ende de verschey-
dene Cruycen die inde Missē gheschieden,
beteeckent?

D. Het stil-swijghen / groote patientie / ende het
in-wendigh lyden / dat onse Saligh-maecker als-
dan ghevoelde.

M. Waer deur wordt ons sijn Cruycinghe, en-
de het uyt-storten van sijn heyligh bloedt
beteeckent?

D. Deur het op-heffen der heyligher hostien en-
de des kelcks: ghelijck deur de seuen begheerten
van den Pater noster, die de Priester luyde leest/
de seuen woorden / die hy aen t' Cruys hanghende
ghesproken heeft / beteckent worden.

M. Waer toe dient het breken der hostien in
drij stucken?

D. Om deur d'eerste breken sijn doodt te represen-
teren: in de welcke sijn siele van sijnen lichaeme
gheshepden is. Dat namaels van het Cruys af-
gedaen zijnde / seer eerlijcken begraven is. D'welck
ons deur het nutten des H. Sacraments te ken-
nen ghegheuen wordt. In d'ander wordt beteeck-
kent d' openinghe sijner sijden / daer wāter ende
bloedt op d'aerde uyt-liep / daer-om wordt dat
derde stuckken inden kelck gheworpen.

M. Waer-om wordt de Mis-boeck wederom
nae de Communie ghedraghen van de slinc-
ke sijde, tot der rechter sijden?

D. Om ons hier deur te leeren / dat de Joden nae
D 2 de doodt

de doodt onses Saligh-maekers niet gheruft en hebben: maer alle neerstighepdt ghedaen/om sijn glozie te verduyfteren. Waer in sy te vergheefs arbeeydden: want hier deur is hy te meer bekint gheworden / niet soo seer den Joden (want hy die verlaten heeft) als den Heydenen/ die hy gratie ghegheuen heeft om het op-recht ghelooue t'aenbeerden. Het welck ons te kennen ghegheuen wordt / deur het Euangelie dat in't eynde der Misse/ aen de sincke sijde ghelesen wordt.

M. V Wat wordt ons te kennen ghegheuen, deur de habijten oft cleederen, die de Priesters in de Misse ghebruycken?

D. Deur de Stoule, Manipel, ende Gordel, de banden daer onse Saligh-maeker in sijn passie mede ghebonden is. Deur het Amict, daer de Priesters sijn hoofdt mede bedeckt / als hy sy-seluen beghint te cleeden / wordt ons beteeckent den doeck daer sijn ooghen mede verbonden waren. De Albe, bediedt ons het wit cleedt / dat Herodes tot eenen spot hem aen-ghedaen heeft. Deur de Casuyffele, wordt ons gherepresenteert den purperen mantel / die hem de soldaten nae sijn gheeffelinghe aen-deden.

Het derde ghebodt.

M. V Wat ghebiedt ons het derde ghebodt?

D. De gheboden vasten-daghen / nae de ghewoonte des Bil-doms daer-men in woont / te vasten.

M. V Welck zijn dese gheboden vasten-daghen?

D. Den gheheelen Vasten: dat is / eenen tijdt van

van 40. daghen / die begint op den Asch-woens-
dagh / ende duert tot Paeschen toe.

M. VVaer-om heet-men den eersten dagh van
dese 40. daghen, Asch-woens-dagh?

D. Om dat dan de hoofden van de Christenen/
nae de oude ende loffelijcke ghewoonte der heylig-
gher Kercken / met aschen (die deur veel schoone
ghebeden ghewijt zijn) van de Priesters gespreydt
ende gheteekent worden : om hier deur tot oodt-
moedighedyt ende penitentie vermaent ende ver-
weckt te worden . ghelijck-men oock den lesten
Son-dagh van dese viertigh daghen / den Palm-
son-dagh noemt / om dat de H. Kercke all- dan
deur sekere ceremonien ende ghebeden / palin oft
olijf-tacken wijt / tot een ghedenckenisse van de
olijuen ende palm-tacken / die van de Jerusa-
lemsehe mannen af-ghehouwen ende inden wegh
ghespreydt waren / als Christus onse Saligh-
maecker met grooten triumphhe deur sijn doodt
binnen Jerusalem ghecomen is . Welcke oljue
ende palm-tacken groote crachten teghen de too-
uerije ende andere listen des dupuels hebben :
ghelijck oock doen de keerssen / die op onser lie-
uer Vrouwen Licht-misse dagh ter eeren onses
Saligh-maekers ghewijt worden. die all-dan in
den tempel te Jerusalem van sijn heylighe Moe-
der Gode gheoffert wierdt : wiens lichaem deur
het wasch der keerssen / ende de siele deur de wier-
ke / ende sijn Godtheyt deur het licht beteeckent
wordt.

M. VVaer-om gheeft-men al-sulcken ghewijde
keerssen den menschen die in hun uysterste
oft vonnisse ligghen ?

D. Ten eersten / op dat sy sijn deur / van de listen

des byandts souden bevyjdt zijn. Ten tweeden/ om heur te vermaenen dat sy hen bereyden / met de vyf wijse maeghden heuren bruydegom Chri- sto met brandende lampen / dat is / met een herte vol van goede wercken / uyt een brandende liefde ghedaen / te gheuoete comen. Ten derden / om daer deur te beteekenen / dat sy in't selue gheloo- ue steruen / d'welck sy in't doopsel (daer- men hen dese keerste gaf) ontfanghen hebben.

M. VVelcke daghen zijnder noch gheboden te vasten , bouen de veur-seyde viertigh daghen?

D. De Quater-tempers ende alle Vigilie-dagen.

M. Hoe moet- men vasten ?

D. Ten eersten / moet- men den gheheelen Vast- ken / oock t' Son-daghs (hoe-wel men dan niet en vastet) vleesch / epers / ende supuel deruen : ten zij dat de Bisschop het supuel toe-laet : maer op andere vasten-daghen magh- men supuel ende eperen eten. Ten tweeden / men moet maer eens s' daeghs eten / ende dat omtrent mid-dagh : hoe wel het gheozloft is / s' auondts een collatie te nemen / naer de ghewoonte der Chri- stenen / meer tot medecijne / dan tot voedsel.

M. VVie is ghehouden te vasten ?

D. Alle menschen / die een-en-twintigh iaeren oudt zijn / ende gheen wettelijck belett en hebben deur cranchheydt / armoede / oft arbeyde / etc.

M. Wanneer moet- men bouen de vastenda- ghen noch vleesch deruen ?

D. Op alle Vrij-daghen / ende Sater daghen / ende sommighe andere / nae de ghewoonte des landts daer- men woont : als / in dese landen / op S. Marcus dagh / ende in de drij Cruyl daghen.

Het

Het vierde ghebodt.

M. Wat ghebidt ons het vierde ghebodt?

D. Ten minsten eens s'iaers ons stellen in scaete van gratien: biechtende alle onse sonden veur den Pziester/ die maght heeft ons te hoozen.

M. Hebben alle Priesters gheen maght biechte te hooren?

D. Neen hy: want om biechte te hoozen/ en is niet ghenoech Pziester te zijn / ende authoziteyt hebben van Gode de sonden te vergheuen: maer hy moet oock iurisdictie hebben / dat is / hy moet als rechter ende ouerste onder-saten hebben/ wiens sonden hy hooze/ ende houde oft vergheue.

Het vijfde ghebodt.

M. Wat beueelt ons het vijfde ghebodt?

D. Dat alle die tot iaeren der discretien ghecomen zijn/ ten minsten eens s'iaers het H. Sacrament des outaers ontfangen/ omtrent Paelschen: dat is / tusschen Palm-son-daghy ende beloken Paelschen.

M. Doet hy oock dood-sonde, die dese gheboden ouer-tredet?

D. Jae hy: om datse ons gheboden zijn van onse moeder de H. Kercke / van de welke Christus seght: In dien yemandt de H. Kercke niet en hoort, dat is/ niet onder-danigh en is/ houdt hem als een Heyden ende sondigh mensche. ende S. Cyprianus: Die de heplighe Kercke veur sijn moeder niet en heeft / en sal oock Godt veur sijnen vader niet hebben.

M. Wat verstaet ghy hier, deur de heylighe Kercke?

D. Principelijck den Paus van Roomen / de Bisschoppen ende Prelaten: die de hoofden zijn vande vergaderinghe der Christenen / ende maght van Gode hebben / om wetten te maecten / ende de Christenen te verbinden de selfde t' onder-houden. Want van hen-lieden seght onse Salighe-maeker: Die v-lieden hoort, die hoort my; ende die v-lieden versmaedt, die versmaedt my.

M. Hebben dese gheboden langhe gheweest?

D. Jae sy: van t'beginsel der N. Kercke. Want hoe-wel dat op diuersche tijden sommighe heylighe daghen ende vasten-daghen in-ghestelt zijn: nochtans van de tijden der Apostelen / heeft de N. Kercke bouen den Son-daggh / vele heylighe daghen onder-houden: ende oock vasten-daghen / niet alleen de viertigh dagen in den Vasten / maer oock Quater-temper ende sommighe Vigilien / ende twee daghen ter weken.

M. Wordt niemant van't onder-houden deser gheboden uyt-ghenomen?

D. Niemandt / die-se onder-houden can sonder letsel sijns lichaems / oft sonder merckelijcke schade sijns tijdelijcks goedts: Daer-om vrouwen die groot gaen / oft supghen / oude menschen / kinderen / siecken oft ongheballighe / ende die grooten lichaemelijken arbeydt doen / zijn van vasten ghe-excuseert.

Het

**Het vierde dat den Christenen
noodt-sakelijck is / te weten /
de seuen Sacramenten der
heyligher Kercken.**

M. Ist ghenoegh totter saligheydt, dat wy de
thien gheboden Godts, ende de vijue der
H. Kercken, onder-houden?

D. Neen't: maer om te vercrijghen de gratie
Godts / ist oock van noode de heylighe Sacra-
menten t'ontfanghen.

M. Wat is Sacrament?

D. Sacrament is een uytwendigh teecken / van
Christo in-ghestelt / om te beteecken de gratie /
daer deur van hem den mensche ghegheuen.

M. Leght ons dat claerder uyt.

D. Ghelijck in't Sacrament des Doopsels wordt
de mensche met water ghewasschen. Het welck
beteekent de inwendighe supueringhe der sielen /
die daer van Gode deur sijn gratie gheschiedt.

M. Wat verstaet ghy deur dese gratie?

D. Een Goddelijck ende Gheestelijck rieraet on-
ser sielen / waer deur wy kinderen Godts ende
erf-ghensaemen des eeuwighs leuens worden.

M. Vercrijghen alle menschen dese gratie, deur
t'ghebruyck der heyligher Sacramenten?

D. Jae-ly: als sy die / soo't behoort / ende sonder
beletsel ontfanghen.

M. Wie heeft de Sacramenten in-gheftelt?

D. Gheen mensche/maer Christus alleen/Godt ende mensche: want niemãdt en can teekenen in-ghesetten/deur welcke de gratie ghegeuen wordt/dan den geuer der gratien/die Godt alleen is.

M. Waer-om heeft hy-se in-gheftelt?

D. Om daer in / als in diuersche dooskens / de verdiensten sijner passien te sluyten / tot remedie van vele ende verscheydene gheestelijcke cranckheden der menschen / ende tot diuersche gratien ons noodt-saeckelijck.

M. En cost hy ons sijn gratie, sonder uyt-wendighe teekenen niet gheuen?

D. Ja hy: maer om dat wy menschen zijn/dat is/niet alleen sielen oft gheesten/maer oock lichamen hebben/wilt hy ons sijn gheestelijcke gratien deur lichamelijcke / dat is / uyt-wendighe teekenen gheuen.

M. Waer-om?

D. Om d'ij redenen: Ten eersten / op dat wy sekerder souden zijn van de gratien die wy ontfangen: want sonder eenighe twijfel / wordt ons deur t Sacrament de gratie ghegeuen / ist dat van onsen t'weghen gheen letsel en zij. Ten anderen / op dat wy deur die uyt-wendighe teekenen souden leeren / wat gratie wy in-wendigelijck ontfangen. Ten derden / op dat niet alleen de siele / maer oock het lichaem gheheplight worde.

M. Hoe vele Sacramenten zijndet?

D. Seuen. M. Seght die op.

D. Dit zijn de seuen Sacramenten deur-waers/ Doopfel/ Doymfel/ het Sacrament des outaers: Biechte/ H. Olyf / ende Priesterschap mede/ Ten lesten het Houwelijck/ met paps ende brede.

Van

Van t' Doopsel.

M. Wat is het Doopsel?

D. Het is een af-wasschinghe / die gheschiedt deur het water / ende aen-roepinghe van de **D.** Drijbuldighejdt.

M. Wat water moet dit wesen?

D. Het moet natuerlijck ende waerachtigh water wesen: als is / put-water / riuiere / fonteyn / reghen-water / oft dier-ghelijcke.

M. Wat woorden moet-men ghebruycken, almen yemanden doopt?

D. Dese: Ick doope v inden naem des Vaders, ende des Soons, ende des heylighs Gheests.

M. In wat taele moet-men dese woorden segghen?

D. Dat is euen-eens: hoe wel de **P**riesters de **L**atijnsche taele moeten spreken.

M. Hoe nood-saeckelijck ist, dese woorden te ghebruycken?

D. Dat-men het minste niet en magh achter-laten / daer de sin eenighl-sins deur soude verandert worden: iae in-dien men eenighe achter-liet / het en soude gheen doopsel wesen: ghelijck't oock niet en soude zyn / in-dien men gheen op-recht water en ghebruyckte.

M. Wat moet-men dan doen, om yemanden te doopen?

D. De dooper moet natuerlijck water nemen / ende daer in steken / oft daer mede ouer-gieten een notabel deel des lichaems van den ghenen die ghedoopt wordt: ende moet op den seluen tijdt dese woorden segghen / Ick doope v inden naem des
Vaders,

Vaders, ende des Soons, en des heylighs Gheests; met meyninghe te doen dat Christus in-ghestelt heeft/ oft dat de H. Kercke doet/ als sy doopt.

M. Wat noemt ghy hier een notabel deel des lichaems?

D. Het hoofdt / oft de borst: ende dier-ghelijcke/ als arm / oft been / by-sonder all-men inden arbejdt der vrouwen anders nieuwers aen en can. Want buyten desen noodt/ moet-men het hoofdt met water raecken.

M. Wie moeten dit heyligh Sacrament ontfanghen?

D. Alle menschen: al zijn sy van Christenen/ ende heylighe ouders ghebozen.

M. Hoe oudt moet-men wesen, om ghedoopt te worden?

D. Daer en is gheenen ouderdom oft verstandt van noode: maer de kinderkens moghen ghedoopt worden ter-stondt nae hunne ghebozte. Ende het is dickwils groote sonde langer te beyden / om t'perjckel van hunne salighejdt te verliessen: aen-ghesien dat sy sonder Doopsel niet en connen saligh worden.

M. En sullen dan de kinders, die sonder Doopsel steruen, in den hemel niet comen?

D. Neen/sy en sullen Godts aen-schijn nimmermeer aenschouwen / ten zij datse om t'ghelooue ghedoodt worden: ghelijck d'onnoosele kinder-kens van Herodes. Waer uyt blijkt/wat groote sorghe de moeders draghen moeten veur haere kinders/ als sy bevrucht zijn: Ende die nu ghebozen zynde/in tijdts te doen doopen.

M. En

M. En connen de groote lieden, sonder het Doopsel niet saligh worden?

D. Neen sy: ten ware dat sy martelaers stieruen/ ende al-soo in heur bloedt ghedoopt wierden/ (d'welck het doopsel des bloedts genoemt wordt) oft dat sy in eenighen noodt waren / daer sy gheen middel en hadden om ghedoopt te worden: want dan soud' het ghenoech zijn / met een oprecht ende vol-comen berouw het Doopsel begheren.

M. Wie magh doopen?

D. Sonder noodt oft solennelijck/niemandt dan Bisschoppen ende Pasteurs: andere Priesters oft Diakenen moeten hier toe van den Bisschop oft Pasteur orlof hebben. Maer in den noodt magh een yghelijck doopen / van wat staet oft conditie hy is / t'zij man oft vrouwe / gheloouighe oft ongheloouighe / ghedoopt oft onghedoopt: om dat dit Sacrament heel noodt-saeckelijck ter saligheydt is.

M. Hoe vele moetender besigh zijn om yemanden te doopen?

D. Een alleene. Het welck soo nood-saeckelijck is/dattet gheen Doopsel en soude zijn/ waer't dat d'een de woorden sprake / ende d'ander het water gote.

M. En ist oock niet van noode, datter yemandt zij, om den ghenen die ghedoopt wordt, ouer de vonte te houden: die-men Peter ende Meeter pleghe te noemen?

D. Jaet: Hoe wel het waerachtigh doopsel soude wesen / al en waerder niemandt om dien te houden.

M. Hoe

M. Hoe vele moetender zijn, om ouer de vonte te houden?

D. Een is ghenoegh: nochtans ist toe-ghelaten te nemen eenen man ende een vrouwe: dat is eenen Peter ende een Meter.

M. Magh-men eenen yeghelijcken tot Peter ende Meter nemen?

D. Neent: men magh noch ketters / noch andere onghelooouighe / noch sommighe Keligiensen / noch oock de ouders hier toe nemen / maer men moet andere Catholijcken daer toe roepen.

M. Wat is d'officie van de Peters ende Meters?

D. Onder andere saeckien moeten sy besorghen: Ten eersten / dat de ghene die sy gheheuen hebben / die dinghen leere / die hem noodt-saeckelijck zijn te weten tot syner salighydt: Ten tweeden / dat hy leue soo een Chyristen mensche behoort: ende in-dien hy dat niet en doet / moeten sy hem vermaenen ende straffen. Hier toe zijn sy ghehouden (alst van de ouders ende vooghden oft monsbacers versuynt wordt) op de pene van grootelijcks te sondighen.

M. Wat werckt dit H. Sacrament in den mensche?

D. Het nemt wegh de erf-sonde / met alle andere daer-men als-dan mede besmet is / hoe groot dat sy zijn / alst met berouw / ende goedt propost te beteren / ontfanghen wordt. Ten tweeden / het scheldt quijt alle tijdelijcke pijn / die hy veur sijne sonden verdient hadde. Ten derden / het stort in hem de gratie Godts / ende alle noodt-saekelijcke deughden. Ten vierden / het drucke in de siele een tecken / dat al-tijds / oock nae doot / t'zij

in den hemel / t'zij inde helle / blijft : om welck
 teecken / dit heyligh Sacrament maer eens in
 ons leuen en magh ontfanghen wesen . Ten vijf-
 den / het opent de deure der heyligher Kercken/
 ende het maect hem een lidt-maet der seluer :
 recht gheuende / ende bequaem maeckende / om
 d'andere Sacramenten t'ontfanghen / die hy niet
 ontfanghen en magh / ende die in hem oock niet
 wercken en souden / sonder het Doopsel . Welcke
 veur-noemde vruchten ons te kennen ghegheuen
 worden / deur de Ceremonien / die de heylighe
 Kercke in't upt-reycken van dit heyligh Sacra-
 ment pleghe te ghebruycken.

Van het Doopsel.

M. Wat is t' Sacrament des Vormfels ?

D. Een Sacrament / het welck de Bisschop
 gheeft / bestrijckende t' veur-hoofdt des Christen
 mensches met heylighe salue / die-men Chrylma
 noemt / ghemaect van olie ende balsem : sprekende
 de Goddelijcke woorden / daer toe van Chrylto
 in-ghestelt : ende dat om ons te verbrumen / oft
 verstercken in't ghelooue.

M. Waer-om heeft Christus dit Sacrament in-
 ghestelt ?

D. Om ons vol-maecte Christenen te maken.

M. En worden wy niet vol-maecte Christe-
 nen in't Sacrament des Doopsels ?

D. Jae wy / aen-siende de nature des Christen-
 mensches : maer niet / aen-siende de vromighepdt.

M. Hoe soo ?

D. Want ghelijck een iongh kindt vol-comelijck
 de menschelijcke natuere heeft / maer niet de vol-
 comen

comenheydt om lijnen byanden te weder-staen/
ende andere dinghen te doen/die eenen vol-comen
man toe-behooren: Al-soo oock worden wy deur
t'Doopsel kinderen Godts ghebozen: maer in't
Doopsel/worden wy mans in de Christenheydt.
Ghelyck de H. Apostolen wesende ghedoopt/
bloden in den tijdt des lijdens Christi: maer heb-
bende ontfanghen den H. Gheest op den Sijpen-
dagh / hebben onverbaest gheweest / ende ver-
blijdt in haer eyghen lijden / ende in alle vervol-
ginghe.

M. Wat doet ons dit Sacrament noch?

D. Het druckt in de siele een gheestelijck teecken/
dat in ons al-tijdt blijft / ende daer-om en magh-
men't sonder sacrilegie maer eens ontfanghen.
Ghelyck oock niet en magh het Sacrament des
Doopsels ende des Priesterdoms / om de selue
redene.

M. Wie moet dit Sacrament ontfanghen?

D. Alle Christene menschen / die bequaemigheydt
hebben / ende soo verstandigh zijn dat sy hun con-
nen biechten. Ende hier toe zijn sy in tijdt van
noode / (ghelyck't nu is alser vele ketterijen reg-
neren) sonderlingh verbonden.

M. Hoe moet-men hem bereedt maecken, om
dit t'onfanghen?

D. Men moet maecken / inden staet van gra-
tien te wesen: ende daer-om moet-men hem
biechten / in-dien men in eenighe dood-sonde
is / oft ten minsten op-recht berouw daer af
hebben.

Van

Van het hepligh Sacrament des Autaers.

M. Wat is het Sacrament des Autaers?

D. 'T is een hepligh Sacrament / d'welck in hem
besluyt het waerachtigh lichaem en bloedt Chri-
sti / onder de ghedaente van broodt ende wijn.

M. Waer toe is dit heyligh Sacrament van Gode
onsen Saligh-maecker in-ghestelt?

D. Ten eersten / tot een eeuwigh ghedenkenisse
sijner passie / ende tot eenen pandt sijner liefde
t onse waerts. Ten tweeden / om dattet een sa-
crificie des nieuwen Testaments soude wesen /
d'welck daghelijcks in de Misse gheoffert wordt.
Ten derden / op dat het een gheestelijcke spijse ons-
ser sielen soude zijn / ons in Godts liefde versterc-
kende / ende teghen alle sonden ende tentatien wa-
penende: ende op dat Christus selue in persoone in
ons comende / ons in gheestelijcke menschen ver-
andere. Want ghelijck wy de qualiteyten ontfan-
ghen der spijzen die wy dick-wils eten: al-soo
ooch dese Goddelijcke spijse deylt haer qualiteyten
in onse sielen ende lichamen / af-nemende quade
gheneghentheden / ende ondeughden.

M. Hoe oudt moet de mensche wesen, om ver-
bonden te zijn, dit heyligh Sacrament t'ont-
fanghen?

D. Dat en can-men soo nauw niet weten: hoe
wel de Docteurs leeren / datmen hier toe ver-
bonden is / all-men eenighl-sins verstaet wat dit
mysterie in hem besluyt. Het welck ghemeenlijck

A

ghelchiedt /

gheschiedt/ten elf/tweel/ oft der-thien iaeren/ ende in sommighe noch vzoegher.

M. Hoe dickwils, ende wanneer is de mensche hier toe ghehouden?

D. Ten minsten alle iaere eens/ende dat omtrent Paesschen/ nae t'ghebodt der heplighe Kercke. Ende in-dien men dat dan niet en doet/ soo moet het gheschieden soo haest alst moghelijck is.

M. Wat verstaet ghy hier deur Paesschen?

D. Eenen tijdt van vijf-thien daghen / die begint op den Palm-sondagh ende duert tot beloken Paesschen.

M. Wanneer moet-men dit noch ontfanghen?

D. Als-men in't perijckel van steruen is / soo verre men hier toe bequamighepdt heeft. Soo wie op dese tijden sonder wettighe oorzaecke dit versuymen/ doen sonde.

M. En ist niet gheraden, dickwilder dit H. Sacrament te nutten?

D. Sonder twijfel iae't: om de grsote profijten die hier af comen. De oude Vaders prijsen / alle acht daghen te communiceren: in dickwilder te gaen/ is den raedt des Biecht-vaders te volghen.

M. Wat isser van noode, om behoorlijcken ten heylighen Sacramente te gaen?

D. Ten eersten/ een vast ghelooue van alle t'ghene dat onse moeder de H. Kercke ons leert: by-sonder/ wat dit H. Sacrament aen-gaet.

M. Wat moeten wy gheloouen van dit heyligh Sacrament?

D. Ten eersten / datter nae de woorden der consecratie (die de Priester in't midden der Wassen sprek) gheen broodt oft wijn meer en is: maer alleen het roleur / de groothepdt / smaccke / inde
dier-

dier-ghelijcke ghedaenten des broodts ende des wijns. Ten tweeden / dat het broodt in het waerachtigh lichaem / ende den wijn in het bloedt Christi / verandert is / deur de woorden der consecratie / van den Priester ghesproken. Ten derden / dat onder de ghedaente des broodts waerachtelijck teghen-woordigh is / met de figurere / (ghelijck de ketters teghen de heylighe Schrif- tuere leeren) maer het waerachtigh / eyghen / leuende / ende gheheel lichaem / bloedt / siele / ende Godtheydt Christi des sones Gods : ende dat dit is het selue lichaem / dat deur ons ghebozen / ghes- storuen / ende nu glorieus inden hemel is : ende niet alleen als-men't nut ende ontfanght / maer oock al-soo langhe / als de gedaenten des broodts dueren.

M. Hoe can Christus , die in den hemel is , hier zijn in soo vele plaetsen ?

D. Dat can ghedoen d'almoghentheydt Godts. Want ghelijck twee lichaemen / bouen natueren deur de cracht Godts / in een plaetse waren als Christus met besloten graue verrese / met besloten deuren binnen quam tot sijne Apostelen / ende son- der de hemelen te scheuren / deur de hemelen boer : Al-soo can oock een lichaem / deur de selue maght Godts / in diuersche plaetsen zijn. Ende hier moe- ten wy al-tijdt gedachtigh zijn des eersten hoofd- stucks onses gheloofs : *Ick ghelooue in Godt Vader al-maghtigh.*

M. Wat moet-men noch meer gheloouen ?

D. Ten vierden / dat onder de ghedaente des wijns / nae de consecratie / oock waerachtelijck
A 2
 teghen-

tegenwozdigh is het bloet del-selvs **Sones Gods** / vereenicht met sijn lichaem / siele / ende **Godtshēdt** : want ten woꝝdt nu niet meer uyt-gestort / maer het blijft in sijn leuende lichaem . Ten vijfden / dat **Christus** soo groot is in een clepne hostie / als in een groote : ende dat-men soo vele ontfanght onder de ghedaente des broodts alleen / als onder de ghedaenten des broodts ende des wijns t'samen.

M. En ist dan niet van noode, dit Sacrament onder twee ghedaenten t'ontfanghen ; soo de kettērs segghen ?

D. Neen't : want ghelijck een arm mensche besocht wesende van eenen rijken / gheen werck en maecht oft de rijke tot hem comt met rock ende mantel / oft metten rock alleen / maer begheert dat hy dick-mael come / ende met sijn ael-moesse hem vertroosste : al-soo en moeten wy niet besoght zyn / in hoe vele ghedaenten **Christus** tot ons comt / maer dat hy dick-wils come / ende ons met sijn gratie begifte.

M. VVaer-om nemen dan de Priesters den kelck inde Misse ?

D. Tot vol-cominghe van t'sacrificie der **Missen** : daer in gherepresenteert moet worden de doodt **Christi** / ende de maniere sijns doodts / die gheschiedt is / deur d'uyt-stortinghe van sijn heyligh bloedt.

M. VVat isser noch te gheloouen van dit heyligh Sacrament ?

D. Ten seften / dat **Christi** lichaem niet ghebroken en woꝝdt / als de ghedaenten des broodts ghebroken worden . Ten seuensten / dat dit heyligh Sacrament een waerachtigh sacrificie is /
deur

veur leuende ende doode. Ten achtsten / datmen't de selfste eere / die-men Gode schuldigh is / behoort te bewijfen: aen-ghesien dat Godt selue hier teghenwozdigh is.

M. Welck is het tweede, dat ons noodelijck is, om dit H. Sacrament t'ontfanghen?

D. Een consciencie / deur goede biechte ghesuyuert van alle dood-sonden / ist dat-men sy-seluen daer mede besmett vindt.

M. VVat is ons hier toe noch van noode?

D. Men moet nuchter wesen: dat is / men magh van s'nachts ten twelf uren het minste niet gheeten / noch ghedroncken hebben / als-men dit heyligh Sacrament wilt ontfanghen / ten ware in't perijckel van steruen.

M. Hoe noodt-saeckelijck zijn dese drij veurnoemde saecken?

D. Datse doodelijck sondighen wien eene van dien in't communiceren ghebrekt.

M. Moet-men noch yet meer doen, tot weerdigheydt van dit H. Sacrament?

D. Het betaemt / dat-men hem eerlijcken (maer niet curieuselijck) cleede /ijnen mondt spoele / ende een gheheele Misse hooze / eer-men dit gaet ontfanghen.

M. VVat sal-men inde Misse doen?

D. Sy seluen bereyden / om soo grooten Sacrament eerweerdelijck t'ontfanghen.

M. Hoe sal-men dat doen?

D. Ten eersten / deur goede ghepepsen ende ghebedekens in sy seluen verwecken een waerachtigh ende vast ghelooue der dinghen die wy nu geleght hebben. Ten tweeden / een sonderlinghe liefde / begheerte / oft hongher tot dese hemelsche spijs.

M. Wat middel ghebruyckt ghy, om tot dese affectie te comen?

D. **Ick lese dit ghebedt:** *Ick arm sondigh mensche, gheloone ende belyde vastelyck, dat onder de ghedaenten des broodts, in dit alder-heylichste Sacrament gheen broodt en is, maer Iesus Christus, de tweede persoon inde Godtheyt, waerachtigh Godt ende mensche, met siele, lichaem ende Godtheydt, leuende ende glorieus; ons achter-ghelaten tot een waerachtighe spijsse onser sielen, ende een salighe offerande veur leuende ende dooden. Ende hier-om soo aenbidde ick v, o alder-heylichste Sacrament, ende ick eere v met de eere, die ick mijnen Godt schuldigh ben: ende ick stelle op v alle mijn hope; v biddende dat ghy my gratie wilt gheuen om v bouen alle dinghen uyt ganschere herten te beminnen. Ende hoe wel ick, o soete Iesu, my seluen gheheel onweerdigh kenne, om in uwe teghen-wordigheydt te comen: nochtans om dat ghy hier toe den mensche soo dick-wils noodet; deur de belofte van d'eeuwigh leuen, ende deur het dreyghen van d'eeuwighe doot: soo come ick v ontfangen, tot uwer eeren, ende mijner sielen saligheydt; op dat hier deur mijn siele magh versterckt, ende met v verenight worden; ende dat ick hier deur d'eeuwighe doot magh ontgaen, ende eeuwelijck met v, ende in v leuen. O Heere, gheeft my hier toe v gratie: deur de groote liefde, daer ghy dit heylich Sacrament mede in-ghestelt hebt. My is leedt, dat ick v niet en can ontfanghen met de selue eerweerdigheydt, liefde, ende affectie, daer v vele Heylighen mede ontfanghen hebben: by-sonder met de ghene, daer uwe ghebenedijde Moeder v mede ontfingh, als ghy eerst mensche ghe- worden waert; daer sy v mede om-helsde, als ghy eerst gheboren waert; ende daer sy dit H. Sacrament,*

nae

nae uwe hemel-vaert mede pleghe t'ontfanghen. O Heere, dese vierigheydt offere ick v, ende bidde alle Heylighen, naemelijck uwe heylighe Moeder, dat sy by v vol-doe, wat my ghebrekt.

M. V Wat doet ghy meer?

D. Ick lese mijn Goosen-hoedken/ ende ick bidde onse lieue Vrouwe/ dat haer belieue my gratie te vercrijghen om haren Sone weerdelijck tot sijner eere ende mijner sielen saligheydt / in dit Sacrament te nutten: oft ick lese eenighe andere ghebedkens van het H. Sacrament / oft ick pypse pet van de passie onses Heeren.

M. Wat moet-men doen in't ontfanghen des H. Sacraments?

D. Ten eersten/ men moet in't eynde der Missen gaen knielen veur den altaer / daer-men het lichaem onses Heeren upt-reyckt: met de handen te gader / onder de dwaele der communicanten. Ten tweeden / men moet sijn hoofdt recht op houden: de ooghen niet sterlinghs op den Priester slaen / noch oock heel toe-sluyten / maer eerlijcken neder-slaen. Ten derden / men moet sijnen mondt niet te wijdt open-doen / noch oock te seer toe-gheperst houden / maer eerlijcken open-doen: onse tonghe niet te verre upt-stekende/ maer legghende die op d'onderste lippe: op dat de Priester de heplige Hostie ghemackelijcken ende sonder perijckel upt-reycke/ende dat wy die eerlijcken ende eerweerdelijcken moghen ontfanghen.

M. Wat onder-houdt ghy noch?

D. Ick wachte my / by-sonder als de Priester nu bereedt is om my t'hepligh Sacrament te gheuen/

gheuen / van suchten / van veur mijn bozste te
laen / van te bidden met den monde : om den
Priester hier deur niet te beletten.

M. Wat peyst ghy dan ?

D. O Heere, ick en ben niet weerdigh, dat ghy onder
mijn dack comt ; maer spreckt alleen een woordt , ende
mijn siele sal ghesondt worden.

M. Wat doet ghy nae d'ontfanghenisse van dit
H. Sacrament ?

D. Ten eersten / ick wachte my van mijn hoofdt
oft lichaem neder te booghen / ende van mijn han-
den / oft snut-doeck veur mijnen mondt te hou-
den : want dat zijn onbehoorzijcke nieuwtijden.
Ten tweeden / ick laet het op mijn tonge ruste / tot
dattet wat vochtigh gheworden zij / daer nae soo
swilghe ick't in / soo eerlijckē als ick can. Ten derde
den / ick neme den wijn / die-men d'ablutie noemt.

M. Is desen dranck het bloede Christi, ghe-
lijck inden kelck, die de Priester in de Misse
nutt ?

D. Gheen-sins : maer t'is alleenlijck wijn / oft
anderen dranck / daer gheen heylighydt in en is :
welck-men ghebuyrcht om de reliquien des li-
chaems Christi / die som-tijds in den mondt blij-
uen / af te spoelen / ende met dien dranck eerlijcken
in te nemen.

M. Wat doet ghy hier naer ?

D. Ick staē op / eere bewysende veur den autaer / en
gae manierlijcken in een ander plaetse : dit hier-en-
tusschen ouer-peplende : O soete Heere Iesu , van
waer comt my dit , dat ghy tot my ghecomen zijt ! die
v soo dick-wils vergramt hebbe deur mijn sonden, en-
de die soo qualijck bereedt ben . O alder-liefste bruy-
degom mijner sielen, ick heete v hertelijcken wille-com,
ende

ende ick dancke v, dat ghy v gheweerdicht hebt my te comen besoecken. In teecken van danckbaerheydt, offere ick v mijn siele, mijn lichaem, ende al wat my aen-gaet: doet daer mede wat v beliest. Ick maecke een vast propost, my voort-aen te wachten van alle sonden; ende v beter te dienen, dan ick tot noch toe ghedaen hebbe, ende uwen Goddelijcken Wille volcomelijck te vol-brenghen. Heere gheeft my dien altijd te kennen, ende gratie dien te vol-doen: ende blijft met my t'allen tyden, op dat ick in uwe gratie magh steruen, ende met v inder eeuwigheydt leuen.

M. Wat doet ghy noch?

D. Ick blijue ten minsten een quartier ures inde kercke / my daer-en-tusschen wachtende van te spouwen: ende ick lese eenighe ghebedekens / hem noch danckende veur de groote wel-daedt die hy my ghedaen heeft / comende tot my. Ick offere hem alle mijn woorden / wercken / ende ghedachten / ende al wat my aen-gaet. Ick gheue hem mijnen noodt / ende den noodt mijner vrienden te kennen: ende ick begheere / dat hy ons wil gheuen / wat ons / om hem te behaghen / noodt-saetkelijck oft bequaem is.

M. Wat doedt ghy voortds dien dagh?

D. Ick beware neerstelijck mijn vyf sinnen van alle ijdelheydt: ende ick wachte my neerstelijck van alle sonden: ende ick oeffene my in deughdelijcke wercken / die ick wete dat Gode aen-ghe-naem zijn: ghelijck / aelmoessen gheuen / de sielken besoecken / ende oock in't ghebedt diick-wils mijn herte tot hem op-heffen.

M. En magh-men op dien dagh gheen ander werck doen, dan hem met Gode becommeren?

D. Jaet / want Godt en wilt v noodt-saerelijck

werck niet beletten/ maer alleen de sonden. Dus moghen de lieden/ die dickwils dit H. Sacrament ontfanghen/ dien dagh heur ghewoonelijcke dinghen doen/ daer gheen sonde in ghelegghen en is.

Van t' Sacrament der Penitentie oft Biechte.

M. VVat is het Sacrament der Biechten?

D. Het is een H. Sacrament/ waer deur de mensche sijn sonden van den Priester / deur de woorden der absolutie vergheuen worden/ na dat hy-se oprechtelijck ghebiercht heeft.

M. VVie moet noodt-sakelijck te biechten gaen?

D. Alle menschen/ die naer het Doopsel in doodsonde ghevallen zijn.

M. Hoe noodt-saeckelijck ist hen-lieden?

D. Dat hen anders onmoghelijck is/ vergiffenisse hunner sonden te vercrijghen / oft saligh te worden : in-dien sy daer toe middel hebben.

M. VVaer-om seght ghy, In-dien sy daer toe middel hebben?

D. Want waren sy pewers/ daer sy gheenen middel en hadden hun sonden te biechten / soude een op-recht ende vol-maecht berouw ghenoech zijn/ met begheerte hun biechte te spreken.

M. Souden sy hier deur vergiffenisse crijghen?

D. Jaesy : hoe wel sy noch verbonden souden bliuen nae-maels die te biechten / in-dien sy daer toe middel vonden.

M. VVanneer is de mensche schuldigh te biechten te gaen?

D. Ten minsten alle iaer eens / naer t'ghebodt
der

der H. Kercken : ende daer-en-bouen soo dickwils als hy in dood-sonden wesende / in eenigh perijckel des doodts is. Ghelijck / Ten eersten / die ter doodt verwesen zijn / oft met doodelijcke siechte bevanghen. Ten tweeden / die eenigh periculens werck aen-gaen / als reysen / bechten / kind-baeren / etc.

M. Wanneer is-men noch meer hier toe verbonden ?

D. Als-men dat belouet heeft : oft als-men ten heylighen Sacramente wilt gaen / wesende in dood-sonde.

M. Ist sonde, op dese tijden dit achter te laten ?

D. Jae / t'is dood-sonde / alst sonder wettighere dene gheschiedt.

M. Ist profijtelyck, dit H. Sacrament te ghebruycken ?

D. Jae't / principelijck als-men in dood-sonde is. Want / Ten eersten / wy vercrijghen hier deur vergiffnisse der sonden : Ten tweeden / wy worden verlost van de helle / die wy deur de dood-sonde verdient hadden : Ten derden / wy vercrijghen de gratie ende vriendschap Gods / ende recht tot den hemel : Ten vierden / wy ontfanghen wederom alle de verdiensten van onse goede wercken / die wy deur de sonde verlozen hadden. Ten vijften / wordt ons ghegheuen een groote gherustigheydt der consciencien.

M. Ist oock profijtelyck te biechten, als-men maer daghelijcksche sonden ghedaen en heeft ?

D. Jaet : want men verrrijght hier deur een meerder gratie / ende een sonderlinghe by-standt / daer=

daer-men deur beschermt wordt / om soo lichtelijck in sonden niet te vallen. Waer uyt blijkt / hoe goet het is / dick-wils te biechten.

M. VVat moet-men doen, om wel te biechten?

D. Alder-eerst moet-men arbeiden om te hebben een clare kennisse van sijn sonden / principalijck der ghener / die doodelijck zijn.

M. Hoe sal-men daer toe gheraecken?

D. Deur het onder-soeck van sijn conscientie.

M. Hoe onder-soeckt ghy v conscientie?

D. Deur al soeck ick een bequame plaetse / daer ick dit coyt ghebedt / al knielende / lese: *O barmhertighe Heere, ick dancke v van alle wel-daden die ghy my ghedaen hebt: ende naemelijck dat ghy dit H. Sacrament der Penitentie, om mijne sonden te vergheuen, in-ghestelt hebt. Heere, ick bidde v, gheeft my clare kennisse van mijne sonden.*

M. Wat doet ghy hier nae?

D. Ick pepse / wanneer ick lest-mael te biechten hebbe gheweest: oft ick mijn biechte wel ghedaen hebbe / ende mijn penitentie vol-braght. Daer nae ouer-pepse ick / waer / ende met wien / ick gheweest hebbe: wat ick ghedaen / gheseght / ende ghepepft hebbe teghen de gheboden Godts / ende der H. Kercken.

M. Wat doet ghy, als ghy bevindt eenighe sonde ghedaen te hebben?

D. Ick bemerkte / Ten eersten / van wat soete ende nature die is: ghelijck / in onrechtveerdigheyt / besiet ick / oft die ghedaen is deur dieuerse oft deur roouerije / op ghewijde plaetsen oft elders. Ende t'selkde doen ick in alle andere sonden.

Ten

Ten tweeden/ ick bemercke/ hoe vele dat de schade beloopt die ick ghedaen hebbe. Ten derden/ onder-soecke ick hoe dick-wils dat ick elcke sonde/ by-sonder die doodelijck is / ghedaen hebbe: teghen wien/ met wien/ ende in wat plaetse die gheschiedt is. T'selue doe ick oock in alle andere noodt-saeckelijcke circumstantien.

M. Hoe groote neerstigheyt is hier van noode?

D. Al-soo groote / allimen pleghe te doen in eenighe saecke daer onse wel-vaert oft saligheyt/ groote schade/ oft profijt aen-hanght.

Van het Berouw.

M. VVat doet-dy, als ghy dit al t'samen oucrpeyst hebt?

D. Ick maecke een berouw van mijne sonden.

M. Wat verstaet ghy, deur Berouw?

D. Eenem haet / verfoeyinghe ende droefheyt der sonden.

M. VVaer-om moet-men droetigh wesen veur sijne sonden?

D. Om dat sy bouen alle dingh Gode mis-haghen: die d'opperste goedtheydt is / ende van wien wy ouer-bloedighe wel-daden ontfanghen hebben.

M. Hoe groot moet dit berouw wesen?

D. Dat het alle droefheyt te bouen gae: dat is/ wy moeten droeuer wesen dat wy Godt deur onse sonden vergramt hebben / dan om eenigh ongheluck oft swaerigheyt / die ons soude moghen ouer-comen.

M. Moet-

M. Moet-men berouw maecten van elcke sonde in't by-sonder?

D. Het is seer gheraden: maer t'is nochtans ghe-noegh / alle sijne sonden in't ghemeyn te haeten / ende daer af oeffheydt te maken / om de cracht ende vrucht van dit berouw te vercrighen.

M. Wat cracht heeft dit berouw, alst gheheel vol-maectt is?

D. Dat het ons de sonden vergeuet / oock veur de biechte: hoe wel men schuldigh is die noch nae-maels te biechten. Ten eersten / om dat wy niet seker en weten oft dit berouw vol-maectt was: Ten tweeden / om dat Godt ons dat beuolē heeft. Waer uyt blijkt / wat groote neerstigheydt de mensche / die in staet van dood-sonde is / behoort te doen / om in sy-seluen een vol-maectt berouw te verwecken (comende uyt de liefde Gods bouen al bemindt) als hy in eenigh perijckel is van sonder biechte te steruen: want dan en isser gheen andere middel om vergiffenisse te crighen / dan deur d'berouw met begheerte van biechten. Ende hier-om is de mensche all-dan oock verbonden om tot dit berouw t'arbeypden.

M. En soude-men dan in tijde van noode, buyten de biechte, gheen vergiffenisse der sonden crighen; deur eenigh berouw dat spruyt uyt vreesse van den hemel te verliesen; oft in de helle te gaen; oft dat comt uyt d'bemercen van de leelijckheydt der sonden; oft van t'verlies der tijdelijcke wel-daden, die wy van Gode ontfanghen hebben?

D. Neen wy: dan alleen in de biechte. Ende dit heet attritio, dat is / on-vol-maectt berouw: maer

maer deur de gratie des Sacraments comit con-
tritio, dat is / het vol-maectt berouw.

M. Hoe sullen wy een vol-maectt berouw in
ons verwecken?

D. Deur het ouer-peysen / hoe snood' ende cley-
wy zijn / die ghesondicht hebben : hoe groot ende
maghtigh Godt is / teghen wien wy mis-daen
hebben: ende / hoe seer de sonde Gode mis-haeght /
wien wy daer mede vergramt hebben.

M. Hoe seer mis-haeght Gode de sonde?

D. Soo seer / dat hy om die / sijn schoonste Enge-
len / upt den hemel in de eeuwigher verdoemenisse
gheworpen heeft: en Adam met Eva upt het Pa-
radijs ghehaeght / en de selue / met alle hunne nae-
comelinghen / der eeuwigher verdoemenisse met
andere ontallijcke ellenden onder-worpen.

M. Waer-om haet Godt de sonde soo groote-
lijcks?

D. Om dat sijn vriendschappe / sijn ghebodt / sijn-
nen hemel / ende helle / daer deur veracht worden.
Want soo wie eenighe dood-sonde doet / die toont
metter daedt / dat hy lieuer heeft een cozte oft cley-
ne ghenoechte oft profijt dat upt de sonde come /
dan Godt ende sijnen hemel: en dat hy op de helle
niet en past : welke de meeste verclepninghe is /
die-men Gode soude connen aen-doen.

M. Wat doet ghy, dir ouer-peyst hebbende?

D. Ick segghe / oft ick pepse : *O mijn alder-lief-
ste Heere, ende Godt ! Ick haete ende verfoeye alle mij-
ne sonden ; principaelijck daer ick nae mijn leste biech-
te, v mede vergramt hebbe : sy zijn my bouen mae-
ten leedt, ende my is leedt dat-se my niet vele leedder
en zijn.*

M. Wat

M. Wat moet-men ten derden doen, om hem tot de biechte te bereyden?

D. Een vast ende expres veur-nemen maecten/ gheen doodelijke sonden meer te doen.

M. Hoe maect ghy dit propost?

D. *Ich peple / oft legghe uptter herten: Heere, ick maecke een vast propost, van v niet meer te vergrammen met eenighe sonde; ick neme vastelijck veur my, dese oprechtelijck te biechten. Heere gheeft my hier toe gratie.*

M. Hoe noodt-saeckelijck is dit onder-soeck, berouw, ende propost van niet meer te sondighen?

D. Soe noodt-saeckelijck / dat de biechte van gheener weerden en soude wesen daer een van dese drie dinghen ghebrake: ende men soude oock ghehouden zyn / de biechten te her-halen die sonder een van dese ghedaen waren.

Dan de Biechte.

M. Wat doet ghy hier nae?

D. Ich gae tot eenen gheleerden / wijzen / ende Godt-vruchtigen Biecht-vader / die maght heeft my van mine sonden t absolueren.

M. En hebben alle de Priesters gheen maght eenen yeghelijcken te absolueren?

D. Neen sy: dan inden uystersten noodt / all-men in perrikel van steruen is: want dan moghen alle Priesters eenen yegelijcken van alle sonden absolueren ende ont-slaen.

M. En is dan de biechte niet vrij?

D. Jae sy: om daer / sonder vrees van ouerghedraghen oft beclapt te zyn / alle v sonden te open-

openbaren / maer niet om Biecht-vaders te kies-
sen nae uwen wille / die gheen maght en hebben.

M. Waer-om en hebben sy al de maght niet,
daer sy al Priesters zijn ?

D. Om dat sy niet al onder-saten en hebbē (soo't
bouen gheseght is) ten zy dat-se hen van d' Ouer-
ste ghegheuen worden. Ende biechte gheschiedt
vonnis / dat niemant / dan Ouerste ouer hun
onder-saten / wijlen en can. Inden uytersten
noodt worden alle Priesters onse Ouersten / om
onse sonden te vergheuen.

M. Wie heeft dan maght, buyten den uytersten
noodt, eenen yeghelijcken te absolueren van
alle sonden ?

D. Inden eersten / de Paus van Roomen / ouer
alle Christenen / als hoofdt der H. Kercken. Ten
tweeden / de Bisschoppen / ouer al die onder hun
Wisdome zijn. Ten derden / alle Pastours / ouer
d'onder-saten van hunne Prochien. Ten vier-
den / alle Priesters die hier toe van den Bisschop
besquaem ghebonden zijn : ende dese maght van
hem / oft vande Pastours ontfanghen hebben.
Ten vijfden / alle / die van den Paus priuilegien
hebben / aller Christenen biechten te hooren. En-
de alle dese vijf sorten van Biecht-vaders worden
verstaen / deur uwen Priester, in't vierde ghebodt
der H. Kercke: *Ghy sult uwen Priester eens s'iaers v
biechte spreken.*

M. Moghen de Bisschoppen ende Pastours hun-
ne onder-saten absolueren van alle sonden;
ghelijck de Paus alle Christenen ?

D. Neen-sy: want daer zijn sommighe sonden
die de Paus alleen vergheuen magh / oft de ghes-
ne die hy daer toe maght ghegheuen heeft. Ghe-
lijcker

lijcker oock sommighe sonden zijn / daer de Pa-
steurs niet af en moghen absoluieren / maer alleen
de Bisschoppen / oft die van hen-lieden daer toe
maght ontfanghen hebben.

M. Hoe comt dat, daer sy nochtans al euen Prie-
sters zijn?

D. Het comt deur de Jurisdicctie: dat is / deur de
authozitept des Ouerheydts. Want ghelijck in
wereldtlijke saecken de opperste Heere / als Co-
ningh oft Keyser / alle fouten / hoe grof sy zijn /
magh vonnissen / maer de onder-rechters niet
meer en verinoghen dan hen van dien toe-ghela-
ten woꝝdt: als Deken van ambachten / in cleyne
fouten / de Magistraet der stadt oock in crimine-
le / etc. Al-soo heeft de Paus sommighe sonden
hem ghereserueert / ende de Bisschoppen oock / op
dat een pegelijck de grootheydt der sonden achte /
ende hem daer af beware.

M. Can dan yemandt anders de sonden ver-
gheuen, dan Godt?

D. Neen't: niemant en can dat doen / deur sijn
eyghene maght.

M. Hoe heeft dan de Paus, ende andere Bis-
schoppen ende Priesters maght om de son-
den te vergheuen?

D. Deur de maght / die hen-lieden van Gode
daer toe ghegheuen is.

M. Wat doet-dy, als ghy by den Biecht-vader
comt?

D. Ten eersten / ick kniele ter syden hem / met de
handen te gader / ende ick make een crups / seg-
gende: *Inden naem des Vaders, ende des Soons, ende
des heylighs Gheests, Amen. Daer nae segghe ick ter-
stondt / Benedic Pater, oft Benedicite: dat is / Pa-
ter*

ter gheeft my de benedictie / om mijn sonden wel te biechten. Ende die ontfanghen hebbende / spreke ick de ghemyne veur-biechte.

M. Hoe seght ghy die?

D. Ick arm sondigh mensche, kenne my schuldigh veur Godt, Maria sijn ghebenedijde Moeder, ende alle Gods Heylighen, ende v Vader in de stadt Gods: van alle mijne sonden die ick gedaen hebbe, met woorden, wercken, ende ghedachten, naer mijn leste biechte, die ick ghedaen hebbe te Paeschen, te Licht-misse, &c. Over een maendt, ouer acht daghen, &c.

M. Wat doet ghy dan?

D. Ick segghe met soo corte / clare / ende eerbare woorden alst my moghelijk is alle de specien en sorten der sonden / die ick ghedaen hebbe met ghedachten / woorden ende wercken: soo verre als ick ghedencken can / sonder de schuldt op eenen anderen te legghen / oft die te bewimpelen / oft te excuseren. Ick segghe oock / hoe dickwils (soo't my veur-staet) ick elke dood-sonde ghedaen hebbe / ende daer ick aen twijfele oft het dood-sonde is.

M. Hoe biecht ghy de sonden daer ghy aen twijfelt oft ghy-se ghedaen hebt?

D. Ick segghe dat icker aen twijfele.

Wat doet ghy noch meer?

D. In-dien ick ghesondicht hebbe veur onrechtveerdigheyt / soo legge ick hoe vele dat het beloopt. Voorts geue ick te kennē de conditie van dē tijdt / plaetse / persoon / teghen / ende met wien ick gesondicht hebbe / ende alle andere noodt-sakelijcke circumstantiē: mijn beste doende / dat ick gheen sonde achter en late / die ick wete oft daer aen twijfele dat doodelijck is. Want de daghelijckeliche sonden en zijn niet noodt-sakelijck te biechten: hoe wel het

nochtans profijtelijck is / dat-mense dock inde biechte verhaele.

M. Waer-om zijt ghy hier in soo neerstigh ?

D. Ten eersten / om dat ick wel wete / dat het elcke reyle dood-sonde is / eenighe dood-sonde willens ende wetens achter te laten. Ten tweeden / dat-men all-dan gheen verghiffenisse en crijght / oock van de ghebiechte sonden. Ten derden / dat ick hier-om nae-maels bedwonghen soude zijn / de selue sonden noch eens te biechten: by-sonder waer't dat ick by eenen anderē Biecht-vader gingh / die de veurgaende sonden niet ghehoort en hadde.

M. Hoe verwint ghy de schaemte, die-men in't biechten sijner sonden pleghe te ghevoelen ?

D. Ten eersten / deur het ouer-pepsen / dat Gode alle mijn sonden bekent zijn. Ten tweeden / deur het ouer-dencken van de groote schande / die ick in't uyterste ordeel / veur de gheheele wereldt / soude moeten lijden / daer een peggelijck de sonden sien sal / die-men niet op-rechtelijck ghebiecht en heeft. Ten derden / om dat ick veur seker wete / dat de Biecht-vader eerst soude moeten steruen / dan het minste woordcken segghen / waer deur yemandt in de kennisse van mijne sonden (hoe groot oft cleyn sy dock zijn) soude moghen comen. Ten vierden / helpt my de groote gherustighepdt des herten / die ick deur het claer uyt-segghen gheboele. Ende / Ten lesten / om dat ick wete / dat de Biecht-vader dock een mensche is / die sonde doē can / ende meer andere mijns ghelijcke ghehoort heeft.

M. Wat doet ghy hier nae ?

D. Ick supte mijn biechte / op dese maniere:

Van

Van dese, ende van alle andere sonden, daer my Godt in schuldigh kent, spreke ick mijn schuldt, ende mijn groote schuldt: ende ick bidde de H. Moeder Godts Maria, ende alle Godts lieue Heylighen, ende v Vader, dat v gheliene veur my te bidden, ende my een salighe penitentie ende absolutie mijner sonden te gheuen.

M. VVat doet ghy noch meer?

D. Ick aen-hooze neerstelijcken wat de Pziester seght: ende ick ontfanghe de penitentie die hy my in-stelt/ bekennende dat die minder is/ dan mijn sonden verdienen.

M. Is-men schuldigh dese penitentie t'aen-veerden?

D. Jae: hoe wel dat-men een andere soude moghen begheren / als-men bemerckt dat-men die niet en soude connen vol-brenghen.

M. Soude ick sondighen, in-dien ick peysde, Ick en sal die niet vol-brenghen?

D. Jae ghy: ende waer't dat ghy dit veur d'absolutie peysde / v biechte en soude van gheener weerden zijn. Want de Pziester die de maght heeft v van v sonden t'ontbinden / heeft oock de maght v tot penitentie te verbinden.

M. Wat doet ghy onder d'absolutie?

D. Ick vernieuwe mijn berouw / ende goedt propost van niet meer te sondighen: peysende metter herten: O Heere, t'is my hertelijcken leedt dat ick v vergramt hebbe; ende ick neme vastelijck veur my, niet meer in sonden te vallen. Heere gheeft my daer toe gratie, om v al-tijdt te behaghen.

Van de Penitentie oft satis-factie.

M. Wat doet ghy nae de Biechte ?

D. Ick dancke Godt van sijn ghenaeude / segghende: *Heere, ick dancke u, dat ghy my tot noch toe ghespaert hebt, ende mijn sonden deur dit heyligh Sacrament vergheuen.* Hier nae vol-brenghe ick soo haest / ende soo neerstelijck / als ick can / de penitentie die mijn Biecht-vader my in-gestelt heeft.

M. Ist sonde, sijn penitentie niet volbrengghen?

D. Jaet: alst gheschiedt willens ende wetens / oft deur eenighe onachtsaemheydt.

M. Waer-om moet-men de penitentie volbrengghen, aen-ghesien dat ons de sonden vergheuen zijn deur de biechte ?

D. Om dat in alle sonden / ende by-sonder in dood-sonden / twee quaden zijn. Het een heet-men de schuldt der sonden: ende is den af-keer van Gode / die in de dood-sonde gheschiedt / al-men deur d'ouer-treden des ghebodts byanden Godts wordt / ende verdient / van Gode al-tijdt verscheyden te zijn: in de daghelijckische sonde ist een verflauwinghe in Godts liefde. D'ander is / een onbehoorlijk toe-keeren tot eenighe creature: d'welck verdient gheboelijckie pijn: in dood-sonden d'euwighie pijn der hellen / in daghelijckische / eenighe tijdelijckie. D'eerste quaedt wordt al-tijdt in de biechte vergheuen: het tweede en wordt niet al-tijdt gansch af-gHENOMEN / maer d'euwighie pijn wordt in tijdelijckie verandert / die-men in dit leuen moet vol-doen / oft nae dit leuen in't vage-bier. Hier-om ist goedt / een groote penitentie van synen Biecht-vader te hebben: want dese heeft

heeft meerder cracht dan de ghene die wy van selfs aen-beerden.

M. En wordt ons de gheheele pijn, die wy veur onse ghebiechte sonden verdient hebben, niet altydts vergheuen deur de penitentie, die ons de Biecht-vader gheeft?

D. Neen-ly: want die penitentie is ghemeynelijck minder dan de sonden verdienen: nochtans nemit sy daer al-tijdt wat af / nae dat sy swaer is / ende ons berouwt groot / ende onse liefde vierigh.

M. Waer deur vol-doet dan de mensche veur dese reste?

D. Deur aelmoessen / bidden / vasten / ende andere pijnelijcke wercken / deur siekten ende andere tribulatiën patientelijck te verdraghen die Godt den mensche ouer-sendt / om hem veur sijne sonden te straffen ende daer af te supueren.

M. V Vaer deur noch meer?

D. Deur den af-laet.

M. V Wat is af-laet?

D. T'is een gifte / waer deur de Stadt-houder Christi de ghelouighen / van de gheheele tijdelijcke pijn / oft van een deel daer af / die sy veur hunne sonden souden hebben moeten lijden / ont-slaet: veur hen-lieden mildelijck uyt den schat der H. Kercken betalende / met de verdiensten Christi ende sijner Heplighen. Want als Christus sinte Peeter de sleutels des hemels gaf / soo heeft hy hem oock de maght ghegeuen alle letsels van den in-gangh inden hemel wegh te nemen.

M. Wat isser van noode, om desen te verdienen?

D. 1. Men moet wesen sonder dood-sonde / in den staet der gratien. 2. men moet vol-brengghen dat de Stad-houder Christi in-ghestelt heeft te doen.

M. VVaer vol-doen sy, die steruen eer sy vol-
daen hebben veur de pijnen die sy veur hun-
ne sonden verdienden?

D. In't Vaghe-vier.

M. Wat is het Vaghe-vier?

D. T'is een plaetse / daer de sielen nae dit leuen
vol-doen veur hunne daghelijckische sonden / daer
sy mede verscheyden zijn / oft veur de reste der pe-
nitentien oft pijnen veur hun ghebiechte dood-
sonden / die sy in dit leuen niet vol-daen en hebben.

M. Waer deur vol-doetdmen in't Vaghe-vier?

D. Deur pijn te lijden.

M. Is die pijn groot?

D. Soo groot / dat-se te bouen gaet alle pijn
des wereldds : iae sommighe meynen / dat eeni-
ghe van die niet minder en is / als sommige pijnen
der hellen. Daer-om wordtse oock van S. Pau-
wels vier ghenoeemt / om de grootheydt te kennen
te gheuen.

M. Wanneer worden sy daer uyt verlost?

D. Als sy vol-daen hebben deur de pijnen hen van
Gode in-ghestelt.

M. Can-men hen-lieden helpen?

D. Iae (nae de leeringhe der Schrifftuere) met
bidden / aelmoessen / vasten / ende andere wer-
ken van penitentie : maer by-sonder deur het sa-
crificie der Missen / dat ons de heylighe Aposte-
len gheleert hebben veur d'ouer-ledene Gode te
offeren.

Dan

Van het heyligh Olyf.

M. VVat is het heyligh Olyf?

D. T'is een Sacrament / waer deur de siecken van den Priester ghesalft worden / met olie van den Bisschop ghewijt : welke saluinghe gheschiedt met sekere ghebeden.

M. Waer-om seght ghy de siecken?

D. Om dat-men de ghesonde / oft die niet seer sieck en zijn / dat niet en magh gheuen. Ende hier-om en gheeft-men't niet die ter doodt verwesen zijn : ten zij dat sy merckelijck sieck zijn. Men behoort nochtans soo langh niet te beyden tot dat de siecken t'ghebruyck van hun verstandt verlozen hebben : op dat sy't met meerder deuotie ontfanghen / ende al-soo oock meerder gratie ghenieten : hoe wel het oock crachtigh is den ghenen die buypen hun verstandt zijn.

M. Hoe sieck moet-men hier toe wesen?

D. Als / nae des Mederijns ordeel / de sieckte sozghelijck is / soo datter perijckel soude moghen wesen van cozts te steruen.

M. Magh-men dit Sacrament allen siecken gheuen?

D. Neen't : men magh't den kinderen niet gheuen die noch gheen verstandt en hebben / noch den simpelen / die noyt verstandt en hadden.

M. Hoe oudt moet-men zijn, om t'heyligh Olyf t'ontfanghen?

D. Soo oudt / dat-men doodelijck sondighen can : het welck som-tijds ten vijf iaren des ouderdoms gheschiedt.

M. Hoe moet men hem tot dit Sacrament bereyden?

D. Men moet hem eerst biechten / ende het heyligh Sacrament des autaers ontfanghen : oft ten minsten (en can dit niet gheschieden) berouwen van sijne sonden maerken.

M. VVaer toe is het H. Olys in-ghestelt?

D. Om de siecke Chzistenen te verlichten.

M. Hoe soo?

D. Om dat crancke menschen in hun uysterste seer groote quellinghen hebben / soo van de sieckite / soo van den boosen vyandt : ende niet alleen deur cranckheydt der memorie / hunne veur-ledene sonden vergheten / maer oock vele daghelijckse sonden doen / deur ongheduldighheydt / oft andere manieren . Daer-om heeft Christus dit Sacrament in-gheset / in d'welck hy gratie gheeft: 1. Om alle tentatien te weder-staen / ende quellinghen patientelijck te verdraghen. 2. De daghelijckse sonden worden vergheten. 3. Oock de verghetene dood-sonden. 4. De mensch wordt Gode aen-ghenamer / midts de nieuwe gratie die hy daer ontfanght. 5. Hy verwerft meerder croone inden hemel om de vermeerderinghe der gratien. 6. Ist hem saligh / soo verrijght hy oock dickwils lichamelijcke ghesondtheydt.

Van het Priesterschap.

M. VVat is het Priesterschap?

D. Een Sacrament van Christo in-ghestelt / waer deur den ghenen / die't ontfanght gratie ghegheuen wordt ende maght om behoorzijcken te bedienen d'officien der H. Kercke.

M. En

M. En zijn dan alle Christene menschen gheen Priesters, soo wel mans, als vrouwen?

D. Gheen-sins: maer alleen de mans-persoonen / die dit heyligh Sacrament van den Bisschop wettelijcken ontfanghen.

M. Hebbense al-te-samen euen groote maght?

D. Neen-sy: maer de eene meerder / de andere minder: ghelijck / de Bisschoppen hebben meerder maght dan de Priesters / de Priesters meerder dan de Diakens / ende de Diakens dan de Subdiakens / etc.

M. VVelck zijn de officien daer de Priesters maght toe ontfanghen?

D. Ten eersten / om Missie te doen: ten tweeden / om de H. Sacramenten uyt te reycken: ten derden / om het woordt Gods te prediken / ende veur alle Christenen te bidden.

M. VVat is het volck hier veur hen-lieden schuldigh?

D. Eerlijck onder-houdt / ende eere / de welke sy hen-lieden moeten bewijzen / niet als simpele menschen / maer als Stadt-houders Christi / dien sy in hen-lieden moeten bemercken ende eeren.

M. Wat isser van noode om dit Sacrament t'ontfanghen?

D. Ten eersten / een goede meyninghe om Godt in desen staet beter te dienen. Ten tweeden / men moet wesen inden staet van gratie. Ten derde / besquamé ouderdom / en geleertheydt. Ten vierden / gheen beletselen hebben / om de welke de H. Kercke verboden heeft dit Sacrament t'ontfanghen.

M. Hoedanigh moet hy zijn, die hem tot het Priesterschap begheeft?

D. 1. Eenem spiegel der deughden. 2. Niet onghelert /

gheleert / op dat hy d'andere met woorden ende wercken leere. 3. Verre van alle oncuyscheydt. Want sy ghelouen alle reynigheyt in de wijninghe der Onder-diakens.

M. Hoe oudt moet-men zijn, om de eerste groote wijninghe t'ontfanghen?

D. Men moet in sijn twee-en-twintighste iaer gaen: ende in het drij-en-twintighste / om de tweede t'ontfanghen: ende men moet begonst hebben sijn vijf-en-twintighste iaer / om Priester te worden.

Van het Houwelijck.

M. VVelck is het seuenste H.Sacrament?

D. Het Houwelijck.

M. VVat gaetter ghemeynlijck veur het Houwelijck?

D. Onder-trouwe.

M. VVat is onder-trouwe?

D. Een belofte / waer deur een man ende vrouwe malckanderen belouen ten houwelijcke te nemen.

M. Wat isser van noode tot dese onder-trouwe?

D. 1. Een en sekeren ouderdom: 2. Een en vrien wille / ende consent. 3. Dat-se gheen belofte van supuerheyt / oft van religieus leuen / ghedaen en hebben / oft van yemanden anders te trouwen.

M. Waer toe verbindt dese onder-trouwe?

D. Om metter daedt te vol-bzenghen dat-men belouet heeft: ende dat doock op de pene van doodsonde.

M. Ver-

M. Verbindt-se oock euen sterck, als sy alleen in't heymelijck tusschen hen-lieden beyden gheschiedt is?

D. Jae sy: want het Concilie van Trenten en heeft hier in niet verandert / ghelijck het van de secrete houwelijcken ghedaen heeft.

M. En can-men van dese verbindinghe niet ontslaghen worden?

D. Jae't: 1. met malckanderen quijt te schelden. 2. met in een Clooster te gaen: want soo haest als de eene t'habijt aen heeft / soo is d'ander gheheel vry. 3. met al dat daer nae ouer-comt / oft kennelijck wozyt / het welck d'onder-trouw belett soude hebben / hadde-men't te veuren gheweten.

M. En is dan dese onder-trouwe oft versekerin-
ghe gheen Houwelijck?

D. Neen't: Ende hier-om en moghen sy / op de pene van dood-sonde / malckanderen niet beken-
nen / oft t'samen vergaderen ghelijck ghehouwde
persoonen.

M. Wat is dan het Houwelijck?

D. Een Sacrament / waer deur / Godt eenen man ende vrouwe vereenicht / tot vermenighful-
dinghe der Christenen in de H. Kercke.

M. Wat isser van noode tot het Houwelijck?

D. 1. Vrijen wille ende consent / sonder van pe-
manden hier toe bedwonghen te wesen. 2. Dat
dese persoonen malckanderen niet en bestaen / tot
het vierde lidt: t'zij in maeghschap / t'zij in swa-
gherschap. 3. Dat-se anders gheen letsel en heb-
ben van wijninghe / gheloften / slavernije / etc.

M. Wordt

M. Wordt het Houwelijck oock belett, deur maeghschap d'welck comt met yemanden ouer de Vonte te heffen, oft den Vormdoeck te verbinden: als, Peters oft Meters?

D. Jae't: om te houwen met den ghenen / die men gheheuen oft verbonden heeft / ende met sijne ouders. Want dit is gheestelijck maeghschap.

M. Wordt oock deur oncuyscheydt het Houwelijck belet?

D. Jae't: soo dat ghy met het maeghschap inden eersten oft tweedē graet / van de ghene die ghy bekennt hebt / niet en meught houwen: als / met haer moeder / suster / dochter / moepe / oft recht-sweer.

M. Hoe wordt het Houwelijck deur dese maeghschappen oft swagherschappen belett?

D. Dat het van gheener weerden en is: ten zij dat sy van den Paus dispensatie vercrjgen: maer die al-soo trouwen / leuen in dood-sonde / ende zijn in den staet van verdoemenisse / ende hunne kinderen en zijn niet wettelijcke / maer bastaerden.

M. Het Houwelijck van Priesters oft Religieusen en is dat niet goedt?

D. Neen't. Want alle gheprofesside Religieusen ende Subdiakenen hebben solennele belofte van repnighepdt ghedaen: ende daer-om en ist gheen houwelijck / maer sacrilegie / argher dan ouer-spel oft andere hoererije / ende van gheener weerden / ende hun kinderen zijn bastaerden / en hoerent-kinderen.

M. Ist niet beter dat de Priester oft Religieus houwe, dan in oncuyscheydt leue?

D. Gheen van beyden en is goedt: daer-om en is d'een niet beter / maer het is meerder sonde / dat sulcks een die met solennele ghelofte Godt ghetrouwt

trouwt heeft/ een huyl-vrouwē oft man trouwe/
dan dat hy in oncuylheyt leue: Ghelijck't ar-
gher is/ dat de ghehouwde man sijn huyl-vrou-
we verlaet/ ende eene andere trouwt / dan dat hy
ouer-spel doet. Want daer is den wille obstinaeter
in't quaedt/ ende meer spijt wordt der huyl-vrou-
wen aen-ghedaen.

M. Moghen sy oock niet houwen die in t'hey-
melijck Gode hun reynigheyt ghelouet
hebben?

D. Neen-ly: maer doen sy't / soo is het houwe-
lijck vast/ nochtans met dood-sonde ghedaen.

M. Magh-men met gheene ongheloouighe
houwen?

D. Neen't. Want die eenen ongedoopten trouwt/
dat houwelijck en is van gheener weerden.
Trouwē hy eenen ketter / die gedoopt is/ soo doet
hy sonde: maer het houwelijck blijft vast.

M. Hoe moet-men tot dit Sacrament gaen?

D. 1. Met goede meyninghe: tot vermeerderinghe
der Christenen / oft om bequamelijcker peggelijc-
ken nae sijn conditie te leuen/ ende Gode te dienen.
2. Daer na wel toe sien niemanden ten houwelijc-
ke te nemen die eenigh beletsel heeft / oft sijns ey-
ghens niet en is. 3. Hem biechten/ ende het H. Sa-
crament des outaers ontfanghen/ veur de bruyd-
loft. 4. Het houwelijck maken / met de Pziesters
benedictie. Want (daer het Concilie van Trente/
aen-gaende dese saecke/ ghepubliceert is) het hou-
welijck van gheener weerden en is / dat niet en
gheschiedt in teghen-woordigheyt van twee oft
drij ghetuyghen/ en sijns eygen Pziesters/ dat is/
des Pastoors/ oft van hen Commissie hebbende.

M. Is

M. Is het consent der ouders oock van noode?

D. Goede kinders en behooren sonder hunne ouders goeden wille / niemanden te trouwen: soo uyt reuerentie / die sy hen schuldigh zijn: soo / om dat sy in de saecken van houwelijcken meer bevaren zijn / ende beteren raedt connen gheuen: soo om dat het houwelijck hen oock aen-gaet / ontfanghende daer mede eenen schoon-sone oft schoon-dochter / die hen by-auonturen moght mis-haghen: Soo ist dan wel recht / dat sy weten wat dochter oft sone sy crijghen. Niet-te-min het houwelijck teghen der ouders wille oft danck gheschiedt / is wettelijck / ende en can niet ontbonden worden.

M. Wat werckt dit Sacrament in de ghene die dat behoelijcken ontfanghen?

D. Ten eersten / het gheeft gratie / om malckanderen eerlijcken te beminnen / ende papselijck te leuen / ende om malckanderen trouwe te bewaren / om kinderen te ontfanghen / ende die in de vzeese Godts op te voeden / ende om alle de lasten des houwelijcks beter te verdraghen. Ten tweeden / het bindt heur soo vast met malckanderen / (alst vol-braght is met het werck des houwelijcks) dat sy van gheen creature veur de doot en connen ontbonden worden.

M. Hoemoeten de ghehouwde perfoonen nae t'houwelijck hen met malckanderen draghen?

D. Sy moeten malckanderen beminnen / ende teeckenen der liefden met woorden ende wercken toonen / trouwe bewaren / ende alle eerbaerhejdt onder-houden: De vrouwe moet haeren man veur haer hoofdt kennen / ende in saken die t'hups
ende

ende goede manieren aen-gaen / ghehoorzaam wesen : ende de man en sal haer niet veur sijn slaue oft maerte hebben / maer veur sijn ghesellinne. Want de vrouwe en is upt s' mans voet niet ghemaeckt / maer upt de ribbe der sijde.

M. Vvat is beter, ende Gode aen-ghenamer, t'Houwelijck, oft de reynigheydt?

D. Sonder twijfel / de reynigheydt : onder de welcken den maeghdom d'alder-beste is / die oock inden hemel een sonderlinghe croone / die-men Aurcola noemt / sal hebben : die niemant en can ghenieten / dan de maeghden alleen.

M. Hoe comt dit?

D. Om dat sy Christus / deur ghelofte van reynigheydt / veur haren bruydegom ghetrouwe hebben. Daer upt comt / ten eersten / dat nae de hoogheydt huns bruydegoms / sy hoogher zijn dan andere menschen : ghelijck de Keyserinne / deur haren man den Keyser / meerder is dan alle Princesen. Ten anderen / dat sy in't rijck Gods hem sullen volghen / al-waer hy gaet : ghelijck de vrouwe recht heeft haren man over-al te volghen.

¶ Het

Het vijfde dat de Christenen weten moeten / vande deughdt ende goede wercken / met de sonden.

M. Wat is de Deughdt ?

D. Een gheneghentheydt der sielen / waer deur de mensche wel doet / ende die hy niet en can misbruycken.

M. Leght ons dat claerder uyt.

D. Ghelijck / liberaelheydt oft mildtheydt is een deught : want daer deur de mensche gheneyghet wordt ende beweeght om ander-lieden met sijn tijdelijck goedt te helpen: d'welck een goedt werck is / ende en can deur dese liberaelheydt gheen quaedt doen / oft die misbruycken.

M. Hoe soo : daer wy nochtans sien datter vele menschen te seer liberael zijn ?

D. Niemandt en can te seer liberael zijn / noch te vele doen nae d'uyt-wijzen der deughdt : want de deughdt is in 't middē tusschen te vele ende te luttel / ghereguleert van de rechte redene . Daer-om die meer gheeft / oft anders-sins / dan de rechte redene uyt-wijst / die en gheeft niet liberaelijck oft mildelijck / dat is / upter deughdt : maer verquistelijck / dat is / uyt on-deughdt oft sonde.

M. Hoe vele sorten van deughden zijnder?

D. Duiersche: want sommighe zijn Goddelijcke deughden / sommighe zijn hoofd-deughden / die-men noemt Cardinael-deughden : andere deughden hanghen aen dese.

M. Welck

M. Welck zijn de Goddelijcke deughden ?

D. Ghelooue/Hope/ende Liefde met vzeughden/
Zijn de drij vermaerde Goddelijcke deughden.

M. Waerom heeten sy Goddelijcke deughden ?

D. Om dat sy van Gode alleen den mensche ghe-
gheuen ende in-ghelstort worden / ende tot Gode
alleen gheschickt : want in niemanden en ghe-
loouen oft hopen wy / dan in Godt alleen / ende
niemandt en beminnen wy bouen al / dan Godt
alleen.

M. VVelck zijn de Hoofdt , oft Cardinael
deughden ?

D. De vier hoofd-deughden t'onser saligheyt/
Zijn Wijsheyt / Rechtveerdigheyt / Bro-
mighheyt/ ende Matigheyt.

M. VVaer-om heeten sy al-foo ?

D. Om twee redenen : D'eerste / om dat sy in't
generael ghenomen / moeten in alle deughdelijcke
wercken zijn : De tweede / om dat d'andere tot
dese gherefereert oft ghebrought worden.

M. Hoe zijn sy in alle deughdelijcke wercken ?

D. Want gheen werck en is deughdelijck / het en
heeft dese vier dinghen: 1. Dat het discretelijck oft
wijsselijck gheschiede. 2. rechtveerdelijck. 3. vol-
standelijck. 4. ende matelijck.

M. VVat is Wijsheyt ?

D. Wijsheyt / die in't Latijn Prudentia heet/
is een deughdt des verstandts/waer deur de men-
sche hem discretelijck ende nae d'uyt-wijlen der
rechter redene houdt in alle sijne dinghen.

M. Wat deughden hanghen aen dese wijsheyt ?

D. Alle die in't verstandt zijn : als veursiechtig-
heyt/ toe siecht / ende de deughden om sy-seluen
oft andere wel te regeren.

M. Wat is Rechtveerdigheydt?

D. Een deughdt / die eenen peggelijcken het sijne gheeft : t'zij deur coopen / vercoopen / oft eenighe andere wisselinghe : t'zij deur distributie / dat is / uyt-deplinghe.

M. Wat deughden ghehooren hier?

D. Die deughde / daer wy anderen pet mede doen : als Ghehoorsaemheydt / Mildtheydt / Danckbaerheydt / Waerachtigheydt / Vriendtschappe / Lieffelijckheydt / ende dier-ghelijcke.

M. Wat is Vromigheydt?

D. Een deught / waer deur de mensche hem heblijcken draecht / in groote oft sware dinghen.

M. Wat deughden worden dese toe-geschreuen?

D. Alle die pet groots doen : ghelijck / Vol-standigheydt / Gheduldigheydt / Groot-moedigheyt : tegghen Cleyn-moedigheyt / Langh-moedigheydt ende dier-ghelijcke.

M. Wat is Matigheydt?

D. Een deughdt / die wellustigheydt bedwinght.

M. Wat deughden ghehooren hier?

D. Ten eersten / alle die tot Matigheyt helpen : gelijck / Cerbaerheydt / Schamelheyt / Soberheydt / Keypigheydt. Ten anderen / alle die eenighe passien dwinghen : ghelijck / Godtmoedigheydt / Sachtmoedigheydt / Sedighbaerheydt / ende dier-ghelijcke.

M. Wat zijn de gauen des H. Gheests?

D. Seuen gauen / daer een Godbzuchtigh mensche mede gheholpen wordt / om lichtelijcker / ende met smaect oft soetigheydt de deughdt te wercke te stellen . Want ghelijck de raders des waghens beter voort gaen als sy ghelmeert zijn :

al-foo

al-foo doen oock de deughden beter haer officien/
deur de ghauen des H. Gheests.

M. Welck zijn die?

D. Wijsheydt/ Verstandt/ Gaedt/ Bzomigheydt/
Wetenheydt ende Godtbzuchtigheydt/
De vzeese Godts/ die heylighlijck vzeest/
Zijn seuen gauen des heylighen Gheest.

M. Hoe vele vruchten des H. Gheests zijnder?

D. Twelue: te weten/

Liefde/ Vzeughdt/ Vrede/ Verduidigheydt/
Langh-moedigheydt/ Goedtheydt/ Vriende-
lijckheydt/

Sacht-moedigheyt/ Gelocue/ Cerbaerheydt/
Cupscheydt/ ende ten lesten/ Geynigheydt.

M. Waer-om heeten sy vruchten des heylighs
Gheests?

D. 1. Om dat sy in des mensches herte een soe-
tigheydt bzenghen/ ghelijck de vuchten der booz-
men pleghen in den mondt. 2. ende om dat uyt
dese vuchten den boom ghekent wordt: dat is/
de mensche/ oft hy goet oft quaedt is.

M. Welck zijn de acht Saligheden?

D. 1. Saligh zijn de arme van gheeste: want
rijck der hemelen hen toe-behoort.

2. Saligh zijn de sacht-moedighe: want sy d'aer-
de sullen besitten.

3. Saligh zijn/ die droeuigh zijn: want sy sullen
ghetrooft worden.

4. Saligh zijn sy/ die hongher ende dorst hebben
nae de rechtbeerdigheydt: want sy sullen ver-
saedt worden.

5. Saligh zijn de barmhertighe: want sy sullen
barmhertigheydt verweruen.

L 3

6. Sa-

6. Saligh zijn de supuere van herten: want sy sullen Godt sien.
7. Saligh zijn de brede-samighe: want sy sullen kinderen Godts ghenoeemt worden.
8. Saligh zijn sy / die vervolginghe lijden om de rechtveerdighejdt: want het rijk der hemelen hen toe-behoort.

M. VVaer-om heeten dese Saligheden?

D. Om dat-se Christus in't Euangelie saligh noemt die-se hebben: want deur haer / als deur sekere middelen / comt de mensche tot de eeuwighen salighejdt (ghelijck wy een kindt gheluckigh heeten / dat middel heeft tot hooghejdt ende gheluck te comen) ende niet deur wellustighejdt / die ter verdoemenisse leydt: hoe wel de wereldt haer salighejdt daer inne stelt.

Van de deughdelijcke wercken.

M. VVat zijn deughdelijcke oft goede wercken?

D. Die upter liefden gheschieden / ende ter eeren Godts.

M. Zijn die oock nood-saeckelijck?

D. Jae-sy / want alle mensche tot verstande ghecomen zijnde / is schuldigh goede wercken te doen.

M. VVat profijt brenghen de deughdelijcke wercken?

D. Sy en vergeuen den sondaere sijne dood-sonden niet / die Christus sonder onse verdienste ghenadelijck vergheeft in sijn Sacramenten: maer sy verdienen. 1. quijt-scheldinghe der pijnen deur de sonden verdient. 2. vermeerderinghe der gratien ende rechtveerdighejdt. 3. vorderinghe in deughden

den. 4. nae dit leuen het eeuwigh leuen.

M. En seght S. Pauwels niet dat het eeuwigh leuen deur Godts gratie ghegheuen wordt?

D. Jae hy. Want onse goede wercken daer wyse mede verdienen/zijn deur de gratie Gods. Geslijck die eenen armen man gheldt gheeft om sijn huys te coopen/ die vercoopt hem sijn huys/ ende hy geuet hem/ om dat hy hem daer toe het gheldt ghegheuen heeft.

M. VVelck zijn dese deughdelijcke wercken?

D. Die ons ghestelt zijn inde thien gheboden Gods/ ende inde gheboden der H. Kercken/ met de wercken van bermhertigheyt ende van andere deughden.

M. VVelck zijn de principaelste deughdelijcke wercken, van Christo ghepresen?

D. Dese drij: Bidden/ Vasten/ ende Aelmoessen gheuen.

M. VVaer-om zijn-se sulcks?

D. Om dat tot dese ghebruycht worden alle andere: te weten/ tot het ghebedt/ alle eere die-men Gode bewijst: tot vasten/ alle penitentie die-men seluen aen-doet: tot aelmoessen/ alle deughdt die-men sijnen naesten doet.

M. VVat deughdt doet-men sijnen naesten?

D. Tweeder-hande sozten van wercken der bermhertigheyt: lichamelijcke/ ende gheestelijcke.

M. VVelcke zijn de lichamelijcke wercken der bermhertigheyt?

D. Die't noodt heeft/ Cleedē/ Spijlen/ en Lauen/ Verlossen/ Besoecken/ Herberghen/ Begrauen.

M. Leght ons dat claerder uyt.

D. 1. De hongherighe spijlen. 2. de dorstighe lauen. 3. de naechte cleeden. 4. de ghevanghenen

4

verlossen.

verloffen. 5. de siecke besoecken. 6. de vromdelin-
ghen herberghen. 7. de doode begrauen.

M. Is-men som-tijds tot dese lichamelijcke
wercken van bermhertigheydt, op pene van
sonde, verbonden?

D. Jae't: als onsen naesten inden uptersten noodt
is: te weten/ dat hy/ sonder onse hulpe/ soude ster-
uen. Ende om desen te helpen/ is een pghelijck
op pene van doodt-sonde ghehouden/ die inden
seluen noodt niet en is: ten ware dat wy veur se-
ker wisten dat dese ons oft eenen anderen soude
nae-maels seer schadelijck wesen.

M. VVanneer is-men noch hier toe ghe-
houden?

D. Ten eersten / als onsen naesten bevanghen is
met eenighe groote sieckte / hongher/ roude/ etc.
Oft/ is hy in't perijckel van in die/ oft in dier-ghe-
lijcke te vallen/ ten ware dat-men hem deur ael-
moessen / oft ander-sins hielpen: dan zijn verbon-
den hem by te staen / niet alleen die eenigh goet
hebben / dat hen-lieden om eerlijcken nae hunnen
staet te leuen niet van noode en is: maer oock die
sulcks niet en hebben / nochtans connen met heur
noodt-saeckelijck goet aelmoessen doen / ende
heur-seluen wat benauwen. Ten anderen / zijn
de rijcke lieden indē gemeynen noodt der armen/
die al-tijdt onder hen is / oock verbonden hun ael-
moessen te doen/ van t'ghene dat hen seluen om
eerlijcken te leuen niet van noode en is.

M. VVat orden moet-men in de aelmoessen te
doen, onder-houden, alsser vele in eenighen
noodt zijn, die wy niet al te samen en con-
nen helpen?

D. Wy moeten onse ouders / vzienden ende wel-
doen-

doenders / stellen ende helpen veur de vromde / de goede (by-sonder Geligieusen) veur de quade / de profijtighe veur d'onprofijtighe.

M. Hoedanighe moeten onse aelmosten zijn, om by Gode te verdienen?

D. Ten eersten / sy moeten gheschieden van t'goedt / dat ons rechtveerdelijck toe-comt: niet van vromdt goedt / ten ware dat wy / nae behoerlijcke neerstighepdt / den meester niet en vonden. Ten tweeden / van ons goedt / daer wy administratie ende vry beschick af hebben. Hier-om en verdienen niet / iae sondighen / 1. de knapen ende maerten / die van huns meesters ende vrouwen goedt / sonder hun consent / eenige groote aelmoesten geuen. 2. kinderen / die sonder den wille hunner ouderen / van de goeden / daer sy gheen vry beschick af en hebben / yet om Godts wille gheuen. 3. de Geligieusen / die sulcks doen sonder oylot van hunne ouersten. Men-gaende de huysvrouwen en siet-men soo nauw niet. Want ten eersten / die t'huys regeren / ende de neeringhe doen / moghen vry aelmoesten gheuen / soo't haer goedt dunckt: wel verstaen / sonder haer familie te beschadighen. Ten tweeden / moghen alle vrouwen gheuen inden nocht / daer't hunne mans souden behooren te gheuen. Ten derden / moghen sy gheuen tot huns mans gheestelijck profijt. Ten vierden / daer de ghewoonte is / dat de vrouwen heurder soorte gheuen / soo vele moghen sy oock gheuen. Ten vijfden / van t'ghene dat sy deur haren arbeypdt oft behendighepdt winnen / oft dat hun eyghen is / moghen sy haren wille mede doen / ende gheuen soo vele alst haer belijft.

M. V Wat isser noch van noode om de aelmoefse verdienstelijck te maecken?

D. Datse in staet van gratie gheschiede / met meyninghe / om onsen naesten hier deur van sijn miserie te verlossen : aen-siende dat hy van Gode tot d'euwige saligheyt gheschapen is / ende oock met sijnen dierbaren bloede verlost.

M. V Velck zijn de gheestelijke wercken der bermhertigheydt?

D. Straffen / Onder-wijzen / Godt bidden / Gheuen raedt / vertroosten / Verdraghden / Vergheuen de misdacdt.

M. Seght dit clarder.

D. 1. De sondaers straffen. 2. De onwetende leeren. 3. Deur de saligheyt sijn naestens bidden. 4. Den twijfelachtighen goeden raedt gheuen. 5. De bedroefde vertroosten. 6. Het onrecht verduidelijck lijdten. 7. Dat teghen ons mis-daen is / vergheuen.

M. Ismen oock som-wijlen tot dese gheestelijke wercken van bermhertigheydt verbonden?

D. Jaet. Ten eersten / als onsen naesten in sulcken noodt is / dat hy in dood-sonde steruen soude ten ware dat wy hem met eenighe van dese manieren helpen. Ten anderen / als wy de sonden daer onsen naesten in leeft / weten : ende die sonder onse schade oft schande connen met vermanen oft straffen beletten. Ten derden / zijn dit schuldigh te doen alle Oecrsten ende Officiers daer toe ghestelt.

M. Sullen

M. Sullen de wercken der barmhertigheydt alleen geloont worden in't ordeel Godts, soo Christus schijnt te segghen?

D. Neen-ly : maer Christus noemt-se alleen om onstwee dinghen te leeren. D'eerste : dat wy de verdoemenisse lichtelijck ontgaen conuen / ende Gode veur alle sonden vol-doen deur de wercken der barmhertigheydt. D'ander : dat die vele meerder pijnen inde helle sullen lijden / die quaedt doen : aen-ghesien dat oock verdoemt worden die haren naesten gheen goedt en doen.

M. VVelck zijn de Raden Christi?

D. Deughdelijcke wercken / die wy niet schuldigh en zijn te doen.

M. Cander yet zijn dat wy Gode niet schuldigh en zijn?

D. Aen-siende de grootheydt Godts ende sijn wel-daden / is hy al weerdigh wat wy ghedoen conuen tot sijner eeren / ende met recht soude hy't al inoghen ghebieden: maer deur sijne goettheydt is hy te vreden met luttel gheboden / de reste laet hy ons in onse vryheydt / sonder verbindenisse / gheuende nochtans goeden raedt / ende leerende ons het beste.

M. Hoe vele zijn dese raden?

D. Seer vele : als / dick-maels vasten / biechten / het H. Sacrament des autaers ontfanghen / ende dier-ghelijcke : maer by-sonder zijnder drij principaelste / die totter vol-maektheydt leyden. Te weten : ghewillighe armoede / eeuwighe reynigheydt / ende ghehoorzamheydt onder eens anders wille.

M. Waer

M. Waer worden dese drij raeden onderhouden?

D. In alle wel-ghereguleerde Cloosters ende Religieu: daer-men die met solennele professie Gode ghelouet.

M. Ist goedt sulcks doen?

D. T'is seer excellent. Want/1. Sy brenghen den mensche tot een vol-maecht ende gherust leuen/sonder sorghe: om dat sy hem stellen inde familie Christi/die hem in als besorgt. 2. De H. Apostelen hebben dit leuen ghelept. 3. Dese menschen wordt van Christo belouet in't upterste oordeel/by hem te sitten/ende als srechters de wereldt te bonnissen. Dus en ist gheen wonder dat vele goede menschen het religieus leuen aen-beerden/daermen (soo S. Bernaerdt schrijft) supuerder leeft/seldender valt/gherustelijcker sterft/ende ouerbloedelijcker gheloont wordt.

M. Wat deughden betaemen den ionghers?

D. Eerbare schaemte/ Stil-swijghen/ende Ghehoorsaemhepdt.

M. Wat can ons tot goede wercken verwecken?

D. Twee dinghen. D'eerste/haer noodt-saerckelijckhepdt: want sonder die en can-men niet saligh zijn/om dat wy van Christo sullen nae onse wercken ghebonnist worden. Het ander/haer profijten: want (soo bouen gheleght is) sy verdienen/1. vermeerderinghe der gratien Gods. 2. quijt-scheldinghe van daghelijckische sonden. 3. vol-doeninghe veur de ghebiechte dood-sonden. 4. versterkinghe in deughden. 5. groote glorie inden hemel.

Dan

Van de sonden.

M. Wat is sonde?

D. Dat-men doet / sprek / oft pepst / teghen de wet oft wille Godts.

M. Hoe vele sorten van sonden zijnder?

D. Twee : erf-sonde / ende daedelijcke sonde.

M. Wat is d'Erf-sonde?

D. Daer alle menschen mede ontfanghen ende ghebozen worden / deur de eerste ouer-tredinghe onses vaders Adam.

M. Hoe can dit gheschieden?

D. Ghelijck als pemant een sondigh werck doet / soo gheschiedt inde siele groote veranderinghe: want de wille keert hem van Gode / de siele wordt berooft van de claer-blinckende gratie Godts / ende krijght een duysternisse ende smette: welke dinghen maecten d' inwendighe sonde / blijuende in den mensche oock nae dat het sondigh werck ghedaen is ende deur-by: al-soo oock onse eerste vader Adam / ouer-tredende het ghebodt des Heeren / deur d' eten van eenen appel / en heeft niet alleen hem seluen berooft van de gratie Godts / ende synen wille af-ghakeert van Gode / ende inwendighe sonden ontfanghen: maer oock alle menschen / die uyt hem ghebozen zijn / ende doen in hem waren. Want deur die oock hadde hy die gratie ontfanghen. Dus comen wy al ter werelddt sonder Gods gratie / die ons alleen kinderē Gods maect / ende die wy behoorden te hebben.

M. Wat is de werckelijcke oft daedelijcke sonde?

D. Die de mensche selue metter daedt deur synen vryen wille doet.

M. Wacr

M. Waer mede doet de mensch sonde?

D. Met ghepeysen/woorden/ ende wercken.

M. Zijn de quade ghepeysen al-tijdt sonde?

D. Neen-ly: want als wy die hebben teghen onsen danck/ ende ons beste doen om die te wederstaen/ en sondighen wy hier deur niet/ maer wy verdienen eer.

M. Wanneer zijn dan de ghepeysen sonde?

D. Ten eersten/ als ons die behaghen/ ende als wy om die te vol-bzengen consent gheuen. 2. Als men willens ende wetens daer op blijft peysen/ om ghenoghte daer uyt te nemen: al ist/ dat men die metter daedt niet en wilt vol-bzenghen. Ende dese ghepeysen zijn dood-sonden/ als sy van eenighe saken zijn die op dood-sonde verboden is.

M. Wanneer is quaedt ghepeys noch sonde?

D. Als men die ghevoelende ende bemerkende/ onachtsaem is te weder-staen: ende dan is de sonde groot/ nae dat d' onachtsaemhepdt groot is.

M. Hoe vele sorten van werckelijcke sonden zijnder?

D. Twee: te weten/ Dagheelijckche sonde/ ende Dood-sonde.

M. Wat is Dood-sonde?

D. Al wat gheschiedt teghen de liefde Gods/ ende onsen naesten.

M. Wat doet de Dood-sonde?

D. Sy berooft den mensche van de gratie Gods/ ende maecht hem Gods vbandt. 2. Sy maecht de deughdelijcke wercken onprofytelijck tot het eeuwich leuen. 3. Sy sluyt den hemel. 4. Sy opent de helle. Ende daer-om wordt sy doodelijck gheheeten/ om dat sy de siele doodet/ benemende haer het leuen der gratien.

M. VVat

M. VVat is Daghelijcksche sonde?

D. Die niet en gheschiedt teghen de liefde Gods/ oft van onsen naesten : hoe wel dat-se gheschiedt teghen den wille Godts.

M. En ist dan al gheen doodelijcke sonde, t'gene dat teghen den wille Godts gheschiedt?

D. Peen't : Want ghelijck vele ghebreken ende onmanierlijckheden mis-haghen den vader in sijnen sone / daer hy hem nochtans niet om en ont-erft : alsoo oock zijnder vele ghebreken in ons die Gode mis-haghen / die nochtans de eeuwige pijnne der hellen niet en verdienen/ welke verdient wordt van elke dood-sonde.

M. VVat doet dan de daghelijcksche sonde?

D. Drij dinghen: 1. Sy maectt ons roudet inde liefde Godts. 2. Sy bereydt den mensche tot doodelijcke sonde. 3. Sy verdient tijdelijcke pijnne hier/ oft hier nae-maels te lijden.

M. VVat heet ghy Hoofd-sonden?

D. Daer vele andere sonden uyt spruyten: hoe wel sy som-tijds maer daghelijcksche sonden en zijn.

M. Hoe vele zijnder?

D. Seuen. Te weten: 1. Hoouerdigheyt. 2. Gierigheyt. 3. Onreyschepdt. 4. Rijdt. 5. Gramschap. 6. Gulligheyt. 7. Traegheyt.

M. VVat sonden comender uyt Hoouerdije, oft ydel glorie?

D. Dese seuen: 1. Beroemen van quaedt. 2. Pleuswigheyt vinden. 3. Gheuepsheneydt. 4. Hardneckigheyt. 5. Tweedraght. 6. Twist. 7. Onghesoorlaemheyt.

M. VVelcke comen uyt Gierigheyt?

D. Dese seuen: 1. Ombermhertigheyt. 2. Ongherustheyt des herten. 3. Gheweldt. 4. Bedrie-

4. Bedrieghelijcke woorden. 5. Valsche eeden.
6. Bedrogh in wercken. 7. Verraderij.

M. Wat sonden spruyten uyt Oncuyscheydt?

D. Dese acht: 1. Verblindthepdt des herten.
2. Haestelijck yet doen / niet ghebzyckende be-
quame middelen. 3. Onverdachtelijck doen / niet
pepsende watter uyt volgē magh. 4. Ongestapelt-
hepdt in sijne proposten. 5. Eyghen liefde. 6. Haet
Gods. 7. Liefde ende affectie tot dit teghenwoz-
digh leuen. 8. Vzeese des toe-comenden leuens.

M. Wat is Nijdt?

D. Een vzoefhepdt van veur-spoedt onses nae-
stens / midts vzeese onser verminderunghe.

Welck zijn haer dochters?

D. Dese vijue: 1. Murmuratie. 2. Achter-clap.
3. Verheughen in den teghen-spoedt sijns nae-
stens. 4. Bedroeft zijn in des naestens veur-
spoedt. 5. Sijnen naesten haeten.

M. Wat sonden spruyten uyt Gramschap?

D. Dese ses: 1. Spytighepdt. 2. Op-gheblasent-
hepdt. 3. Roepen oft tieren. 4. Godt lasteren.
5. Versmaedthepdt sijns naestens. 6. Kijugie.

M. Hoe vele sorten van grammoedighe
zijnder?

D. Vier. 1. Die haest gram worden / maer ter-
stondt ghepaept. 2. Die laet ende niet haest gram
en worden / maer houden de gramschap langhe.
3. Die haest gram worden / ende niet haest ghe-
paept / die d' arghste zijn van allen. 4. Die niet
haest gram en worden / ende terstondt ghepaept /
ende dese zijn de beste.

M. Hoe sondicht-men in Gulsigheydt?

D. In vijf manieren: 1. Etende oft dzinckende
te vzoegh. 2. Oft onbehoorzijcke spijse. 3. Oft te
leckerlijck

leckerlijck berepdt. 4. Oft te vele. 5. Oft te haestelijck.

M. Wat sonden comen uyt Gulsigheydt?

D. Dese vijue: 1. Verduyfsterthept des verstandts. 2. Onnuttighe blijdschap. 3. Vele claps. 4. Duple woorden. 5. Onreynigheydt.

M. Wat sonden spruyten uyt Traegheydt?

D. Dese ses: 1. Wan-hope. 2. Cleyn-moedigheydt. 3. Onachtsaemhept. 4. Argheydt. 5. Cozselheydt. 6. Verstroythept.

M. Welck zijn de deughden contrarie den hoofdt-sonden?

D. 1. God-moedigheydt. 2. Mildheydt. 3. Cerbaerheydt. 4. Liefde. 5. Verduldigheydt. 6. Matigheydt. 7. Neerstigheydt.

M. Wat zijn Vremde sonden?

D. Die wy deur ons seluen niet en doen / maer deur pemanden anders / die wy daer toe verwillighen / oft verwecken.

M. Hoe vele zijnder?

D. Neghen: De neghen Vremde sonden al-dus gheschieden /

Deur Raden / Beschermen / ende Ghebieden /
Prijzen / Mede-deplen / ende Behaghen /
Niet straffen / Niet beletten / Niet ouer-dragen.

M. Wat heet ghy sonden teghen den heylighen Gheest?

D. Die recht zijn teghen de goedttheydt Godts: die den H. Gheest toe-gheschreuen wordt.

M. Welck zijn die?

D. Wan-hopigh zijn van Godts ghenaden /
Op die te beroemen sonder wel-daden /
De bekende waerheydt te bestrijden /
De gratie sijns naestens te benijden /

Obstinaet/ende Sonder berouw onbedreeft/
Zijn les sonden teghen den H. Gheest.

M. Hoe zijn dese teghen de goedthyt Gods?

D. Om dat sy niet alleenlyck en benemen de gratie Godts / het welck van alle dood-sonden ghedaen wordt: maer oock de middelen/ om de gratie Godts te vercrighen. Want niemant en can daer toe ghecomen/ sonder hope / vreesse/ kennisse der waerheyde/ende berouw van sonden. Welcke middelen worden deur dese sonden verworpen.

M. Worden dese sonden oock in dit leuen vergeueu?

D. Gheen sonde en can soo groot zijn / Godt almaghtigh en vergheeft-se / als wy onseluen bekeeren: maer dese sonden worden daer-om onvergheueelijcke sonden ghesheeten / om dat-se de middelen van de vergiffenisse verworpen. Gheelijcker wijs de siechte ongheneselijck is / als de trancke alle medecijnen ende remedien versmaedt ende verworpt.

M. Hoe vele zijn de Roepende sonden?

D. Vier: Te weten: Al willens onrechtelijck pe-
manden dood-slaen/
Oncupscheydt teghen nature ghedaen/
Verdrucken de armen/weduwen ende weesen/
Des werck-mans loon achter-houden sonder
vreesen.

M. Waer-om heeten die Roepende sonden?

D. Want van dese sonderlingh in de H. Schrif-
ture staet / dat sy wrake roepen veur Gode: soo
om haer boosheydt in haer seluen / soo om haer
onrechtveerdighedyt teghen den armen naesten/
wiens clachten Godt onse vader bermhertighlyck
hoort:

hoort : ende dese sonden doek dic-wils in dit le-
uen plagh te straffen.

M. Van wien wordt de mensch tot sonden ghe-
broght?

D. Van drij vijanden sijner sielen : te weten/
1. Den duvel. 2. De wereltd. 3. Het vleesch. On-
der de welke de duvel de principaelste is : die de
wereltd / dat is wereldsche menschē / gebruyckt als
sijne dienaers / ende het vleesch als sijn instrumēt.

M. Deur wat middelen valt de mensche in
sonden?

D. Ten eersten / comen quade ghepeysen / daer
nae volghet quaede behaghen / ten lesten / t'consent
vol-mascht de sonden.

M. Hoe comen de quade ghepeysen?

D. Meesten-deel deur onse vijf sinnen niet wel
bewaert : te weten. 1. Sien. 2. Hoozen. 3. Rie-
ken. 4. Smaecken. 5. Gheboelen : want deur die
comen sy inde drij crachten der sielen : te weten/
1. in't verstandt / die de ghepeysen ontfanght.
2. in de memorie / die-se bewaert. 3. in den wille/
die het behaghen neemt ende consent gheeft.

M. Wat sal ick doen , om alle sonden wel te
schouwen?

D. Het ghene dat de Wijse-man met dese woor-
den vermaent : *In allen v wercken peyst op v uyt-
ste, soo en sult-dy inder eeuwigheydt niet sondighen.*

M. Welck zijn de uytterste?

D. Dit zijn de vier uytterste den menschen bes-
chreuen :

Doodt / Dordeel / Helle / ende het Eeuwich leuen.
De eerste twee ouer-comen allen menschen / het
derde alle die in dood-sonde steruen / het vierde al-
len die in Godts gratie vā deser wereltd sreyden.

M. Hoe sal ick profijtelyck van de doot peysen?

D. Dick-wils ende neerstelijck dese vijf puncten over-dencken: 1. De sekerheydt des doodts / die niemant ontgaen en can. 2. De onsekerheydt van de ure des doodts. 3. Dat alle dinghen te verlaten sijn. 4. Dat wy tot dit leuen nimmermeer en sullen weder-keeren. 5. Dat wy alleen in d'onbekende landt moeten reysen / sonder eenigh gheselschap.

M. VVat magh ick profijtelyck peysen van't ordeel Godts?

D. Dese vijf dinghen: 1. Dattet Godt daer al onder-soecken sal / goedt ende quaedt / ghedaen ende ghelaten. 2. De neerstigheydt der dupuelen / die ons sullen beschuldighen. 3. De beschaemtheydt inde teghen-woordigheyt der gantscher wereldt. 4. De stranghigheyt des srechters / die niet een ledigh woordt en sal onghestraft laten. 5. De rechtveerdighe ende ten eeuwighen daghe duren- de sententie.

M. VVat magh ick nuttelijcken van de helle peysen?

D. 1. Dat daer gheen goedt en is. 2. Dat daer alle quaedt is / in alle crachten ende ledkens der sielen ende des lichaems. 3. Dat de grootheydt der pijnen niet alleen onsprakelijck / maer oock onpepselijck is. 4. De eeuwigheyt deser pijnen / die al-soo langhe dueren sal / als Godt sal Godt bliuen. 5. Dat-men die pijnen met een dootsonde verdient / ende oock lichtelijck can ontgaen / soo langhe als wy hier leuen.

M. Wat

M. V Wat sal ick profijtelijck peysen van d'eeuwigh leuen?

D. 1. Dat daer gheen quaedt en is / hoe cleyn het zij. 2. Dat daer alle goedt is / meer dan wy connen begheren oft ghepeysen. 3. Dat wy sullen in den seluen stoel sitten met Christus / ende deur het selue saligh zijn / daer Godt deur saligh is: dat is / deur de Godtheydt. 4. Dat dese glozie ten eeuwighen daghe ons niet en sal benomen worden / oft vermindert. 5. Dat het seer licht is tot dese glozie te gheraerken: te weten / onderhouden de gheboden Godts / die niet swaer en zijn om te vol-brenghen.

M. Ghy hebt wel gheantwoordt: leeft nae dese leeringhe. Want het eeuwigh leuen niet ghegheuen en wordt veur ledighe woorden, maer veur deughdelijcke wercken: noch veur vele weten, maer veur vele doen.

FINIS.

3 ACHT

A C H T
C A T O L I I C K E

Propositien / teghen alle

nieuwwe Sectarisen: Daer tot noch toe

niemandt en heeft op connen

antwoorden.

De eerste Propositie.

An der heyligher Apostelen tijden af totten iaere 1517. als Marten Luther eerst begoft heeft sijne nieuwe leeringhe / en isser niet een gheweest inde Wereldt / die in alles al-soo ghelooft heeft / ghelijck nu in-houdt d'opinie vande Martinisten / Calvinisten / Weder-doopers / oft andere dier-ghelijcke nieuwwe Leeraers. Noch en connen doock dese veur-seyde Sectarisen niet bewijzen / dat de heylighe Apostelen oft Euangelisten van hunne secten gheweest zijn.

Daer upt volght dat de Martinisten / Calvinisten / Weder-doopers ende dier-ghelijcke andere / gheen ghelooue en hebben / maer alleenlijck eenen nieuwen bondt / die sy veur hun vermeeynt ghelooue houden ; ende dat sy zijn van die / daer de heylighe Schryfture op vele plaetsen af sprek / valsche propheeten / die in de leste tijden souden comen.

De tweede Propositie.

M'En can niet bewijzen / dat de religie ende
t'gelooue der heyliger Catholijcker Room-
scher

scher Kercken van eenighen Paus / Concilie oft
Catholijcken Bisschop / in eenigh punctt t'ghe-
looue aen-gaende / eenigh-sins verandert zij.
Noch en can men van ghelijcken niemanden
noemen / die dat verandert soude hebben : maer
ter contrarien betoont-men dat t'selue ghelooue
vander Apostelen tijden al-tijdt van handt tot
handt onverandert den na-comelinghen ouer-
gheleuert is.

Waer upt sekerlijck volghet / ende opentlijcken
blijckt / dat het t'selue is dat d' Apostelen gheleert
hebben . Ende daer-om volghens het waerach-
tigh op recht ghelooue is dat inde schole Christi
de Apostelen ontfanghen hebben.

De derde Propositie.

M'En can oock niet bewijfen datter in eeni-
ghe ceremonien / Sacramenten ende leerin-
ghe der hepliger Catholijcker Roomscher Kerc-
ken yet zij teghen de heplighe Schryfture : maer
ter contrarien de Leeraers betoouen clarlijck die
met de Schryfture in alles ouer-een te comen / als
(Dat is mijn lichaem) ende andere.

Waer upt volghet / dat Martinisten / Caluini-
sten ende andere Sectarisen sonder redene hun af-
ghescheyden hebben van onse heplighe Catho-
lijcke Roomsche Kercke : ende dat niemandt en
can bewijfen / waer-om dat yemandt af-wijcken-
de vande Catholijcke Kercke hem sal behooren te
begheuen meer totte Martinisten / van totte Cal-
uinsten / Weder-doopers / Puritanen / oft eeni-
ghe andere.

De vierde Propositie.

M'En can van ghelijcken niet bewijfen / dat Mopt inde H. Kercke toe-ghelaten zijn Priefters / die van Biffchoppen niet ghewijt en waren.

Waer upt volghyt / dat alle Ministers der Martinisten / Calvinisten / ende andere Sectarifen niet ghewijt naer d'oudt ghebruyck der H. Kercken / gheen rechte Priefters en zijn / ende in hun nachtmale anders niet upt en reyckē dan een flecht stuck broodts / sonder pet meer. Ende dat sy ouer-sulchs de menschen van hunne sonden niet en connen oft vermoghen te absolueren / maer laeten de sondighe menschen soo vuyl als sy van te veuren waren.

De vijfde Propositie.

Inde gantsche Schriffture en vindt-mē niet beschreuen / dat-men anders niet geloouen en sal / dan dat upt-drukelyck oft expresselyck gheschreuen staet inde H. Schriffture.

Waer upt volghyt / dat aller Martinisten / Calvinisten / ende andere Sectarifen fundament te gronde gaet / welck is dat-men niet en sal gheloo-uen / dan dat inde Schriffture expresselyck staet.

De seste Propositie.

Ende om dese propositie te bevestighen / werdt begheert dat Martinisten / Calvinisten ende andere Sectarifen betoonen / waer het beschreuen staet / dat S. Mattheus Euangelie / ende niet het Euangelie van Nicodemus / heylighe Schriffture is : welck niet en connende bewijfen / ende ghe-loouende nochtans dat S. Mattheus Euangelie heylighe Schriffture is / moeten sy bekennen / dat sy wat ghelooouen dat niet en staet inde heylighe Schriffture.

De

De seuenste Propositie.

MEn en can oock niet bewijfen dat binnen de vijf-tyien hondert iaren eenighe Catholijcken den Paus van Roomen veur Antechrist ghehouden / oft het H. Sacrificie der Missen ghelastert / oft de aen-roepinghe der Heylighen / ghebeden veur dooden / oft dier-ghelijcke saccken / nu xvj. hondert iaren langh t'ghelooue ende religie opentlijcken aen-gaende / veur de gheheele werelddt ghebruyckt zijnde / berispt heeft.

Daer uyt volght / dat Martinisten / Calvinisten / ende andere Sectarisen ongoddelijckē doen / die sulcke dinghen lasteren.

De achtste Propositie.

DE eerste fundateurs van ons Christelijck ghelooue / soo wel in Neder-landt / als in Spanien / Italien / Franckrijck / etc. en hebben noyt gheen ander ghelooue bekent / oft in dese landen inne-gebruycht : noch onse ouders oock gheen ander ghelooue oft religie ontfanghen / van het H. Catholijck Roomsche ghelooue / welck wy vande selue onse ouders ontfanghen / ende tot noch toe bewaert hebben.

Waer uyt volght dat ongoddelijcken doen Martinisten / Calvinisten ende andere Sectarisen / die eenen anderen verdachten vonden den simplen lieden veur t'recht ghelooue ende louter Godts woordt veur-houden / dan inde gantsche werelddt bekent / oft van hunne ouders ontfanghen is gheweest / want daer gheschreuen staet : Soo wie v een ander Euangelium in-brenght sonder t'ghene dat ghy ontfanghen hebt / zy Anathema: dat is / vermaledijdt van Gode.

We dese veur-gaende Propositionen volghet bescheedelijck / ommoghelijck te zijn / dat Martinisten / Calvinisten ende andere Sectarisen in hunne nieuwe verdachte opinien connen Gode behaghen / oft totter eeuwigher salighepdt ghe-raecken / oft oock de eeuwigher verdoemenisse ontgaen ; want sonder t'ghelooue ist ommoghelijck Gode te behaghen . Ende wy hebben te veuren bewesen dat Martinisten / Calvinisten ende andere Sectarisen gheen ghelooue en hebben / maer nieuwe verdachte ende vercosene opinien : in welke blijuende / ten eeuwighen daghen niet en connen saligh worden.

Daer-om / beminde vzienden / wetende dat eeuwigh so langh is / de helsche pijn so uyttermaten groot is / dit leuen so onseker / ende de doot so seker ende naeckende is / bedenckt v op de saecke van uwer sielen.

Hoc fac, & vines.

Sit nomen Domini I E S V benedictum.

Tafel

Tafel

Vande Chriftelijcke leeringhe.

V at de Catechismus is/ende hoe oudt.	11.
Wat men daer in leert.	12.
Wat een Chriften mensch is. 12.	13.
Wat hem betaemt.	13.
Van leeren ende keiterije.	13.
Van't teecken des Crucjes. 14.	15.
D'uyt-legginghe.	15.
Wanneer ende waer-om men dat moet maccken.	16.
Vijf deelen des Catechismi.	17.

D'eerste deel, van't Ghelooue.

Wat het Gelooue is. 18. Wie en wat men geloouē moet. 19.

Vande tvvelf hoofd-stucken des Gheloofs.

Van wie ende waer-om sy ghemaect ; sijn.	20.
Van d'eerste hoofd-stuck.	21.
Wat Godt is. 22. Wat de h. D'ijbuldigheyd is.	23.
Vande Engelen.	23, 24.
Van't tvveede hoofd-stuck.	25.
Wat Jesus Chriftus beteekent/	25.
Waer-om hy onse Heer wordt ghenoeemt.	26.
Van't derde hoofd-stuck.	26.
Waer-om Joseph de Vader Chrifti ghenoeemt wordt.	27.
Waer-om Chriftus mensch is gheworden.	27.
Van't vierde hoofd-stuck	28.
Waer-om Chriftus ghecrupst is byf redenen.	28.
Hoe hy gekruuzē is. 29. Wat Pilatus inde Credo maect.	29
Van't vijfde hoofd-stuck.	30.
Vande plaetsen der hellen.	30.
Van't glorieus lichaem Chrifti met sijn byf wonden.	31.
Van't seste hoofd-stuck.	32.
Bier redenen waer om Chriftus is ten hemel gebaren.	32.
Wat hy inden hemel doet.	33.
Van't seuenste hoofd-stuck.	33.
Van't by-sonder oordeel ende ghemeyn oordeel.	34, 180.
Van't achtste hoofd-stuck:	36.
Waer-om men den h. gheest schildert.	36.
Van't neghenste hoofd-stuck.	37.
Vande h. Kercke ende haer priuilegien.	38.
Van haer teekenen. 39. Wat een Catholijck mensch is.	39.
Vande heyligheyd der Kercken. 40. Vande mirakelen.	40.
Wie inde h. Kercke sijn. 40. Bier bujten sijn.	41.
Vande excommunicatie oft ban.	41.
Vande ghemeenschap der heylighen.	42.
Vanden Af-laet.	42, 151.
Van't	

42, 151.
Van't

Tafel.

Van't thiende hoofd-stuck.	43.
Wie/en hoe-men de sonden bergheeft.	43.
Van't elffte hoofd-stuck.	44.
Waer-om ende met hoe-danighe lichaemen de menschen sullen verrijfen.	44.
Van't twelfste hoofd-stuck.	45.
Vande glozie des reuwichs leuens.	45. 181.
Vande helle.	46. 180.
Wie recht ten hemel/ter hellen/efft in't bage vier baren	46.
Hoe-men het ghelooue verliest.	47.

Het tweede deel : vande Hope.

Wat Hope is/ende haer onder-schil van't Ghelooue.	48.
Hoe sy versekert wordt.	49.
Van't ghebedt/ ende wie-men moet bidden.	49.
Vande plaetsen des ghebedts. 50. Vanden tijdt. 51. 52.	53.
VVt-legghinghe van't ghebedt des Heeren.	55.
Vande tentatie. 59. Van d'woordken/Amen.	60.
Vande Engelsche groete.	61.
Waer-om men den <i>Maria</i> nae den <i>Vater</i> nofter leest.	63.
Van't roosen Cransken. 64. Van't ghetal.	65.
Vande mysterien.	66.

Het derde deel : vande Liefde.

Wat Liefde is ende vande gheboden der Liefden.	67.
Waer-om het ghebodt der liefden het meeste is.	68.
Vande liefde onses naestens/ende wie onse naeste is.	69.
Hoe wy ons tot de liefde Gods sullen verwecken.	70.

Vande thien gheboden Gods, 70. 71.

Van d'eerste ghebodt.	73.
Vande verloocheninghe des Gheloofs.	74.
Sonden teghen de Hope.	75.
Sonden teghen de Liefde/ende den haet Gods.	76.
Sonden teghen de eere Gods/ende toouerge.	77.
Remedien teghen toouerge.	78.
Van Wif-water/ <i>Agnus Dei</i> .	78.
Vande eere der Heplighen.	79. 80.
Van heur te aen-roepen.	81. 82.
Vande reliquien ende velden.	81.
Van't tweede ghebodt.	83.
Gods lasteringhe 83. Van ghelofren.	84. 85.
Van sweren.	86. 87.
Van't	

Tafel.

Van't derde ghebodt.	87.
Wat men op Vier-daghen doen moet ende laten.	88.
Van't vierde ghebodt.	90.
Wat den kinderē/knapē en maerten bebolē wordt.	90.93.
Wat den ouders/meesters/ende vrouwen.	91.92.
Van't vijfde ghebodt.	94.
Vande soldaten in d'ozloghe.	94.95.
Van beroepen tot bechten. 95. Van quetsen.	96.
Van schandael ende berargheringhe.	96.97.
Van't sesste ghebodt.	98.
Sozsaecke van sondighen.	99.
Van't seuenste ghebodt.	100.
Vande sonden inde coop-manschappe.	101.
Van woekerije ende Simonie.	102.
Van onachtsaemhepdt ende processen.	103.
Van restitutie.	104.etc.
Van't achtste ghebodt.	105.
Van achter-clay spreken ofr hooren.	106.107.
Soz-blasinghe/leughenen/quaedt beruoeden.	107.
Van't neghenste ghebodt.	108.
Van quade ghepepsen.	108.109.174.179.
Van't thienste ghebodt.	109.
Waer-om de gheboden worden thien woorden gheheeten.	109.

Vande gheboden der H. Kercke. 110.

Van d'eerste.	111.
Van wien en waer-om de heplige dagē in-gesleit sijn.	111.
Van't tweede.	111.
Wat is Misse hooren.	111.
Hoe men profijtelyck Misse hoort.	112.
Berscheydene gheboden nae de deelen der Misse.	113.
Vande bedupdenisse der Missen.	114.etc.
Vande cleederen der Misse.	116.
Van't derde.	116.
Vande wijninghe der asschen/palmen/kercken.	117.
Wie tot batten ghehouden sijn.	118.
Van't vierde ghebodt.	119.
Alle Priesters en hebben gheen maght blechte te hooren.	119. 145.
Van't vijfde.	119.
't is doode-sonde de gebodē der H. Kercke ouer-terde.	119.
Vanden ouderdom deser gheboden.	120.

Her

Tafel.

Het vierde deel vande seuē Sacramentē. 121.

Wat Sacrament is.	121.
Van wien en waer-om de Sacramentē in-gestelt zijn.	122.
Van't Doopsel.	123.
Van water en woordē. 123. Die gedoopt moet wordē.	124.
Wie doopen magh.	125.
Van peter meter ende hun officie.	126.
De bychten des Doopsels.	126.
Van't Vormsel.	127.
Waer-om dit in-gestelt is.	127.
Wie't ontfanghen moet/ende met wat bereydsel.	128.
Van't H. Sacrament des autuers.	129.
Wie tot communiceren verbonden zijn.	129.
Van dickwils te communiceren.	130.
Wat-men van dit Sacramēt moet geloouen. 130. 131.	132.
Hoe Christus inden hemel ende hier is.	131.
Vande twee ghedaenten.	132.
Wat van noode is om wel te communiceren.	133.
Wat-men in de Misse doen moet.	133.
En ghebedt beu d'nuten des H. Sacraments.	134.
Wat-men doen moet in't nutten.	135.
Wat-men naer d'nuten/met een ghebedt.	136. etc.
Van't Sacrament der biechte.	138.
Wie ende wanneer men moet biechten.	138.
Wij profyten der biechten.	139.
Van't onder-soeck der consciētie/met een ghebedt.	140.
Van het berouw. 141. Van de cracht des berouws.	142.
Hoe seer de sonden Gode mis-hagen/met een ghebedt.	143.
Van goetd propost/met een ghebedt.	144.
Vande Biechte.	144.
Alle Priesters en vermogē niet alle man t'absolueren.	144.
Wie de maght heeft biechte te hoozen.	145. 146.
De maniere van biechten.	146. & sequen.
Hoe mē de schaemte berwint. 148. Vande absolute.	149.
Vande penitentie oft satil-factie. 150. Vanden af-laet.	151.
Van't Daghe-bier.	152.
Van't Heyligh Olis.	153.
Van het Priesterdom.	154.
Vande maght der Priesteren.	155.
Van het Houw velijck.	156.
Vande onder-trouwe.	157.
Wat tot het houwelijck van noode is.	157.
Vande beletselen des houwelijcks.	158.
Van't houwelijck der Gheestelijcke.	158.
	Hoe

Tafel.

Hoe-men tot het houwelijck gaen moet.	159.
D'effecten des houwelijcks.	160.
Waer-om de repnighejdt beter is dan houwen.	161.

Het vijfde deel, vande deughden. &c. 162.

Wat deughdt is.	162.
Vande Goddelijcke deughden / en hoofd-deughden.	163.
Vande gauen des heylighs Gheests.	165.
Vande acht Saligheden.	165.
Vande deughdelijcke vvercken.	166.
Dij principaelste deughdelijcke wercken.	167.
Vande wercken der barmhertighejdt.	167.
Vande aelmoesen.	167. & sequen.
Gheestelijcke wercken der barmhertighejdt.	170.
Vande raden Christi.	171.
Dan't religieus ende cloosterlijck leuen.	172.
Vande deughden der ionghers.	172.
Vande sonden.	173.
Vande erf-sonde.	173.
Vande dadelijcke sonden.	
Vande sonden der ghepepsen. } 174.	
Vande dootd-sonden.	
Vande daghelijckche sonden.	175.
Vande hoest-sonden met haer dochters.	175. & sequent.
Vande byemde sonden.	
Sonden reghen den heylighen Gheest. } 177.	
Vande roepende sonden.	178.
Hoe-men in sonden valt.	
Dan quade ghepepsen. } 179.	
Vande vier uysterste.	
Acht Propositionen / daer noyt gheenen ketter en coft op antwoorden.	182.

Hic Catechismus, cum adiunctis octo Propositionibus Catholicis, Reuerendi Patris FRANCISCI COSTERI, Presbyteri Societatis Iesu, S. T. Doctoris profundissimi, eximij Magistri nostri, omnibus numeris absolutus, dignus est, qui typis mandetur, ut in plurimum piorum hominum consolationem, & peruersorum instructionem in publicum prodeat. Quod attestor 24. Febr. 1604.

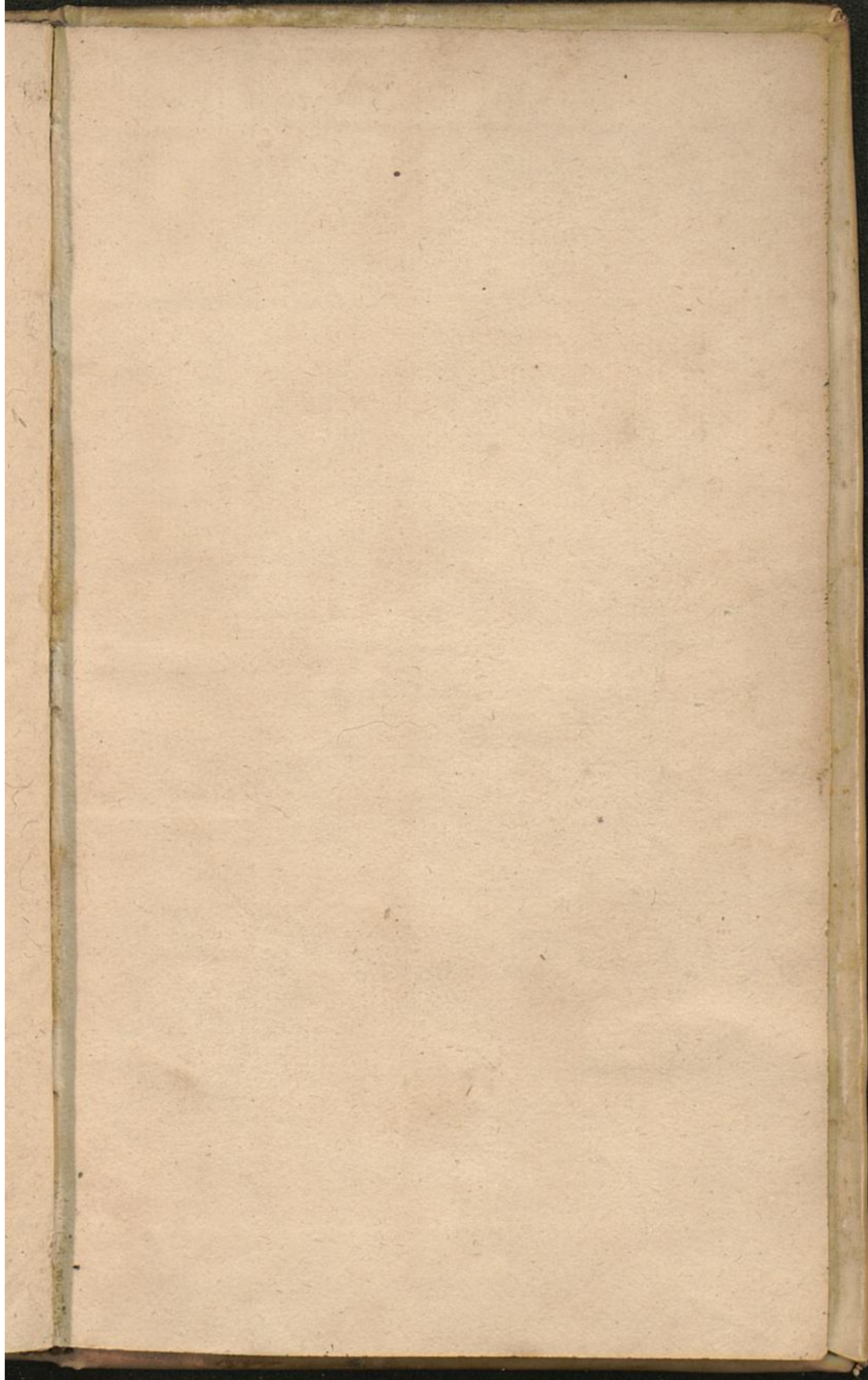
Egbertus Spitholdius S. T. L. Canonicus
& Plebanus Antuerpiensis.

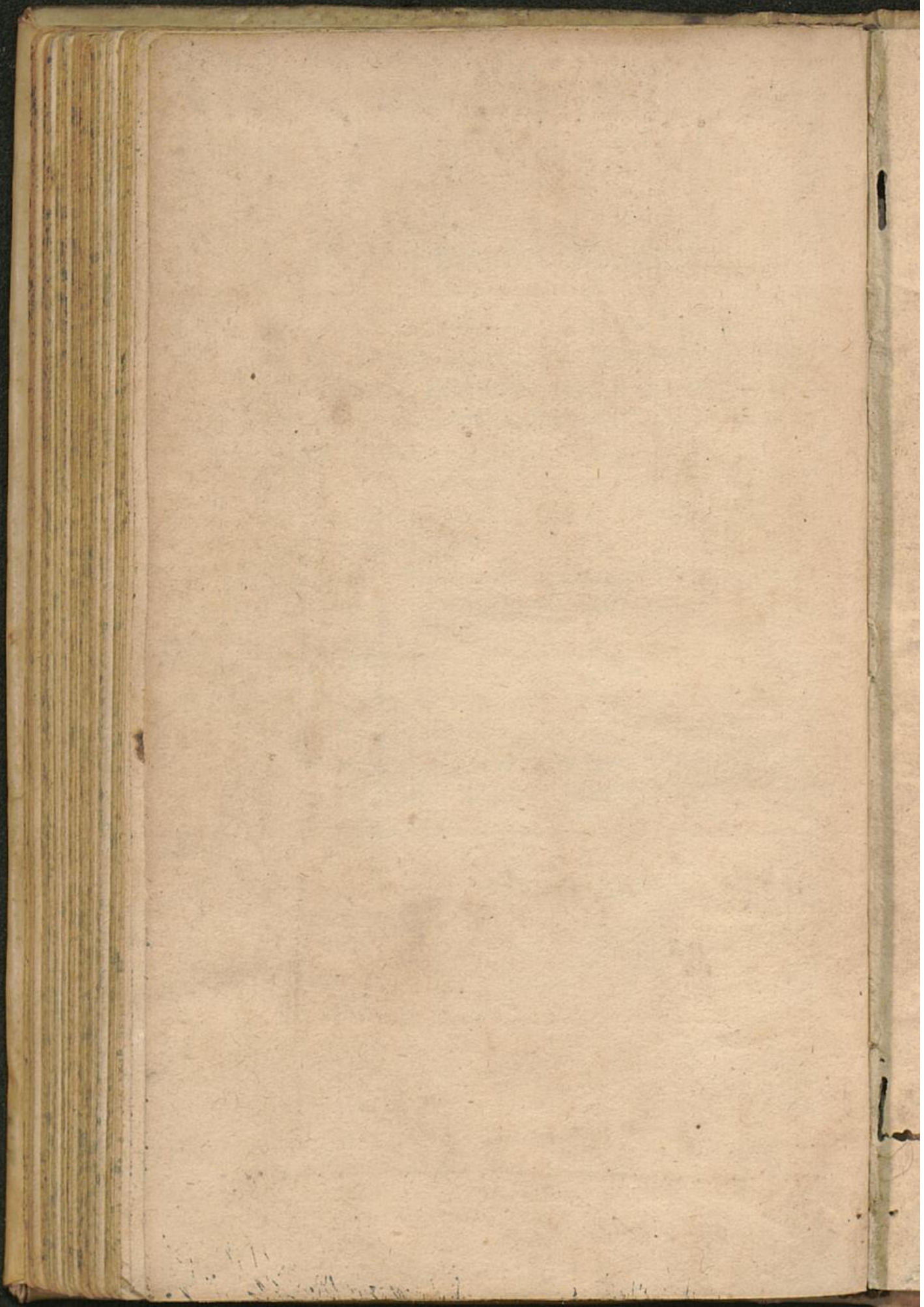
Extract van het Priuilegie.

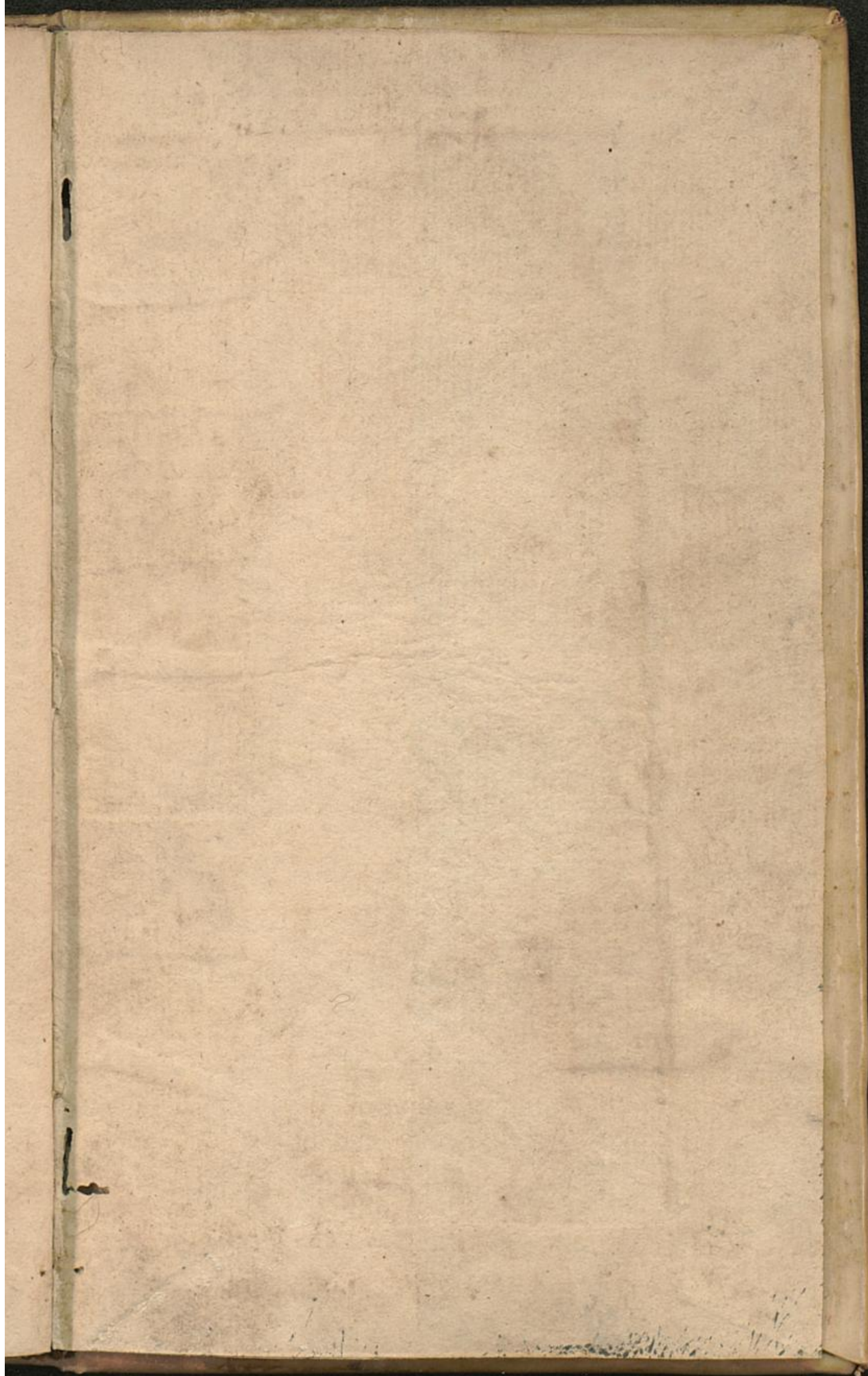
ALBERTVS ende ISABELLA, Eertf-hertoghen van Oosten-rijck, van Bourgoignen, van Lothrijck, van Brabandt, van Lemburgh, &c. Hebben toe ghelaten Ian Moerentorf te moghen drucken den Boeck gheintituleert, *CATECHISMVS, dat is, De Christelycke leeringhe, in maniere van t' samensprekinghe, tusschen den Meester ende den Discipel: deur FRANCISCVM COSTERVN, Doctoor inder Godtheydt, Priester der Societeyt IESV.* Verbiedende alle andere Printers ende Boeckvercoopers den seluen in ses iaeren toe-comende naer te printen oft elders gheprint te vercoopen, op de pene van Confiscatie der seluer, ende daeren-bouen op amende van twintigh goude realen, als breeder is blyckende by de brieuen daer-af ghegheuen tot Brussel den 18. Meerte, in't iacr ons Heeren, 1604.

Onder-teeckent.

Busschere.

Th
1365